

การอนุรักษ์ศิลปะการแสดงหนังตะลุงและการใช้สื่อหนังตะลุงเพื่อจัดเป็นหลักสูตรท้องถิ่น
ของชุมชนบ้านดงบากโนนสวรรค์ ตำบลหนองไผ่ อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี

Conservation of shadow show and how to develop the art of shadow show to be
a local curriculum of Dong Bak Noen Sawan Community, Nong Phai Sub-district,
Nong Han District, Udon Thani Province.

โดย

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี

๗/๗ ถนนโพศรี ต.หมากแข้ง อ.เมืองอุดรธานี

www.m-culture.go.th/udonthani

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม

ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๑

กิตติกรรมประกาศ

การสืบค้นการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงหนังตะลุง และการนำสื่อหนังตะลุงพัฒนาเป็นหลักสูตรท้องถิ่น ของชุมชนดงบากโนนสวรรค์ ตำบลหนองไผ่ อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี เป็นอีกหนึ่งความพยายามของการความร่วมมือระหว่างเครือข่ายทางวัฒนธรรม รวมถึงคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี เครือข่ายนักจัดรายการวิทยุชุมชน และสถานศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ที่ให้ความร่วมมือส่งเสริมในการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงหนังตะลุง และนำสื่อหนังตะลุงพัฒนาเป็นหลักสูตรท้องถิ่น คณะวิจัยขอขอบคุณผู้มีปัญญาด้านศิลปะการแสดงหนังตะลุง นายบุญตา อินทรสีดา นายประพันธ์ ประสมศรี เจ้าของคณะหนังตะลุง ที่ได้สาธิตการแสดง และให้ข้อมูลอย่างสมบูรณ์

ขอขอบคุณทุกท่านที่ให้ความร่วมมือสนับสนุนให้งานวิจัยนี้สำเร็จลงด้วยดี โดยเฉพาะ นายวีระ จันทรพิบูลย์ รองประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี นายไพฑูรย์ ศรีชัยยศ ครู คศ. ๓ โรงเรียนชุมชนบ้านดงบากโนนสวรรค์ นายทองพูน รอดขันเมือง ประธานเครือข่ายวัฒนธรรม นักจัดรายการวิทยุท้องถิ่นจังหวัดอุดรธานี นายบุญมี หล้าทองอินทร์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๑ ตำบลหนองไผ่ อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี

คุณค่าและประโยชน์ของงานวิจัยฉบับนี้ คณะผู้วิจัยขอมอบแด่สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ที่ได้ให้ทุนในการวิจัย และ ผศ.ดร.ภัสวดี นิติเกษตรสุนทร จากมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ที่ได้ให้คำชี้แนะ จนกระทั่งการทำวิจัยสำเร็จลุล่วงด้วยดี

คณะผู้วิจัย

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี : การวิจัยแบบมีส่วนร่วมของเครือข่ายวัฒนธรรมและชุมชน
ในการบริหารจัดการวัฒนธรรม : กรณีศึกษา การอนุรักษ์ศิลปะการแสดงหนังตะลุง และการนำ
สื่อหนังตะลุงพัฒนาเป็นหลักสูตรท้องถิ่น ของชุมชนดงบาก โนนสวรรค์ ตำบลหนองไผ่
อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี
อาจารย์ที่ปรึกษา : ผศ.ดร.ภัสวดี นิตินทรสุนทร

บทคัดย่อ

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี มีภาระหน้าที่ในการส่งเสริม อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม
ที่กำลังจะสูญหาย ซึ่งในปัจจุบันความนิยมศิลปะการแสดงหนังตะลุงลดลงไปมาก เพราะมีสิ่งบันเทิง
เร้าใจอื่น ๆ มาแทนที่หนังตะลุง การเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย วิถีทางที่จะสืบสานหนังตะลุงอีสาน
ให้คงอยู่เป็นเรื่องที่ต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่าย จากการสืบค้นข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นในสาขา
ต่าง ๆ ของสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี พบว่า ยังมีภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดงหนังตะลุง
อีสานอยู่ ๒ ชุมชน คือ ชุมชนบ้านหนองหลัก ต.ไชยวาน อ.ไชยวาน โดยมีนายคำตา อินทร์สีดา
เป็นเจ้าของคณะ และชุมชนบ้านเม็กแดงเรื่อง ต.หนองเม็ก อ.หนองหาน โดยมีนายประพันธ์ ประสมศรี
เป็นเจ้าของคณะ ซึ่งไม่ได้แสดงมาเป็นเวลานานแล้ว ขณะนี้หาผู้สืบสาน อนุรักษ์มรดกอันล้ำค่านี้
ให้คงอยู่อยู่กับชุมชนดังกล่าวนี้แทบจะไม่มีเลย เด็ก เยาวชน ประชาชน หน่วยงานต่างๆ ไม่รู้ด้วยซ้ำว่า
ยังมีภูมิปัญญาสาขานี้อยู่ในชุมชนของตนเอง เพื่ออนุรักษ์ สืบสานให้วัฒนธรรมที่กำลังจะเสื่อมสลาย
ให้เด็กและเยาวชนในท้องถิ่นได้รู้จักศิลปะการแสดง และร่วมอนุรักษ์และสืบสานไว้ จึงได้ร่วมมือกับ
สภาวัฒนธรรมอำเภอหนองหาน ชุมชนบ้านดงบากโนนสวรรค์ ทำการศึกษาวิจัยพัฒนาการและการ
อนุรักษ์ศิลปะการแสดงหนังตะลุง และนำไปพัฒนาเป็นสื่อการเรียนการสอน

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ เพื่อ ๑. เพื่อศึกษาพัฒนาการและการอนุรักษ์ศิลปะการแสดง
หนังตะลุงอีสาน ของชุมชนบ้านดงบากโนนสวรรค์ ตำบลหนองไผ่ อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี
๒. เพื่อศึกษาความร่วมมือการนำสื่อหนังตะลุงไปใช้ในสถานศึกษา เพื่อส่งเสริมและพัฒนาให้เป็น
หลักสูตรท้องถิ่น กลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย ๑. กลุ่มนักเรียนโรงเรียนบ้านดงบากโนนสวรรค์
ซึ่งเป็นกลุ่มผู้แสดง (ผู้ขีด/ทำตัวหนังตะลุง) จำนวน ๑๐ คน ๒. ครูโรงเรียนบ้านดงบากโนนสวรรค์/
ครูภูมิปัญญา (ผู้พากย์/เขียนบท/เนื้อเรื่อง/ทำตัวหนังตะลุงและเป็นผู้ถ่ายทอดการแสดง) จำนวน ๓ คน
๓. ชาวบ้านจากทั้ง ๓ หมู่บ้าน คือ ชุมชนบ้านดงบากและชุมชนบ้านโนนสวรรค์ จำนวน ๒๐ คน
จัดเก็บข้อมูล โดยใช้แบบสัมภาษณ์ และการจัดประชุมเสวนา วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีพรรณวิเคราะห์
ประกอบภาพเป็นบางส่วน

ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

๑. บริบทของชุมชน ยังยึดถือประเพณีวัฒนธรรม ดั้งเดิมของชาวอีสานอยู่ กล่าวคือ การปฏิบัติตามฮีตสิบสอง คองสิบสี่

๒. พัฒนาการและการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงหนังตะลุงของชุมชนบ้านดงบาก ทุกภาคส่วนยินดีที่จะร่วมมือในการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงหนังตะลุง เนื่องจากในชุมชนมีภูมิปัญญาที่เคยแสดงหนังตะลุง และต้องการที่จะรื้อฟื้นด้วยใจรัก และต้องการให้เด็ก เยาวชนรุ่นหลังได้เรียนรู้

๓. ความร่วมมือการนำสื่อหนังตะลุงไปใช้ในสถานศึกษาเพื่อส่งเสริมและพัฒนาให้เป็นหลักสูตรท้องถิ่น ทุกภาคส่วนเห็นด้วยที่จะร่วมมือกันพัฒนาสื่อหนังตะลุงเป็นหลักสูตรท้องถิ่น

โดยสรุป พัฒนาการ และการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงหนังตะลุง และการนำสื่อหนังตะลุงมาจัดทำเป็นสื่อการเรียนการสอนของโรงเรียนบ้านดงบาก โนนสวรรค์ ดำเนินการไปอย่างต่อเนื่อง เริ่มจากปี พ.ศ. ๒๕๔๕ ถึง ปัจจุบัน การพัฒนาสื่อหนังตะลุงในระดับอนุบาลได้ถึง ๑๐ เรื่อง และชุมชนจะร่วมมือกันดำเนินผลิตสื่อหนังตะลุงสำหรับนักเรียนระดับประถมศึกษาต่อไป และจะดำเนินการเสนอเพื่อจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นต่อไป

Udon Thani Cultural Office : Participatory Action Research of Culture Network and Communities in Cultural Management : A case study on conservation of shadow show and how to develop the art of shadow show to be a local curriculum of Dong Bak Noen Sawan Community, Nong Phai Sub-district, Nong Han District, Udon Thani Province.

Advisor: Assistant Professor Dr. Phasawalee Nitikasetsunthorn

Abstract

Udon Thani Cultural Office has an obligation in promoting and conserving disappearing cultures. At present, the popularity of shadow show is falling a lot because there are so many entertainments take its place. This varies through era. The way to conserve Isan shadow show to be existent requires cooperation from all parties concerned. Searching into information about local wisdom in various fields, Udon Thani Cultural Office found that there are two communities which still conserve the art of Isan shadow show. The communities are Ban Nong Lak Community in Chaiwan Sub-district, Chaiwan District, owned by Mr. Khamta Inseeda, and Ban Mek Dong Ruang Community in Nong Mek Sub-district, Nong Han District, owned by Praphan Prasomsri but the show has not performed for a long time. Nowadays, people scarcely find heritors to conserve this priceless cultural heritage. Children, adults or any units do not even know that there is local wisdom in their own communities. In order to conserve and inherit the disappearing culture so that children can learn the art of performance and help conserve and inherit it, Udon Thani Cultural Office therefore cooperates with Cultural Council of Nong Han District and Ban Dong Bak Noen Sawan Community to study how to develop and conserve the art of shadow show and to develop it to be a learning media.

The purposes of the research are: 1) To study how to develop and conserve the art of Isan shadow show of Ban Don Bak Noen Sawan Community, Nong Phai Sub-district, Nong Han District, Udon Thani Province. 2) To study the cooperation of how to promote and develop the shadow show to be a local curriculum for schools. The sample groups comprise of 1. Ten students of Ban Dong Bak Noen Sawan who are performers (perform and make shadow figures). 2. Three teachers of Ban Dong Bak Noen Sawan School/wisdom teacher (narrator/script writer/story/makers of shadow figures and passer of performance) 3. Twenty villagers from two villages – Ban Dong Bak Community and Ban Noen Sawan Community.

Collection of information is made by questionnaire and discussion meeting. Information analysis is made by content analysis with some pictures.

Results of the research:

1. Considering the context of community, it is found that people still cling to tradition and culture of original Isan people that is to follow “Heedsibsong Kongsibsee” (Year round Isan ceremony traditions)
2. Regarding development and conservation of the art of shadow show, all sectors are willing to cooperate in conservation of the art of shadow show because there is a local wisdom that used to perform the shadow show before and wants to revive the tradition and to pass it to new generation.
3. Regarding cooperation of how to promote and develop the shadow show to be a local curriculum, all sectors agree to give cooperation to develop the shadow show to be a local curriculum.

In summary, the development, the conservation and the making of shadow show to be a local curriculum has started since the year 2006 and is continuing until today. Ten stories developed from the shadow show have already been made for the kindergarten school children. Now the communities are cooperating to keep on producing shadow show for primary school children and to further present to be a local curriculum.

สารบัญ

บทที่	หน้า
๑ บทนำ	๑
ที่มาและความสำคัญของปัญหา	๑
วัตถุประสงค์	๓
ขอบเขตการศึกษา.....	๓
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๓
๒ แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
การบริหารจัดการวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม	๕
หลักการบริหารจัดการวัฒนธรรมท้องถิ่น	๖
แนวคิดวัฒนธรรมในมิติภูมิปัญญาท้องถิ่น	๘
บทบาทของรัฐกับงานวัฒนธรรมในบริบทของโลกาภิวัตน์	๑๕
เทคนิคของการวิจัยและพัฒนาที่เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม.....	๑๗
หนังสือ	๑๘
๓ วิธีดำเนินการวิจัย	
พื้นที่ในการวิจัย	๒๓
กลุ่มตัวอย่าง	๒๓
วิธีเก็บและรวบรวมข้อมูล	๒๔
๔ ผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ	๒๕
บริบทพื้นฐานชุมชน	๒๕
พัฒนาการและการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงหนังตะลุงอีสานของชุมชนบ้านดงบาก โนนสวรรค์ ตำบลหนองไผ่ อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี	๓๗
การร่วมมือการนำสื่อหนังตะลุงไปใช้ในสถานศึกษาเพื่อส่งเสริมและพัฒนาให้เป็น หลักสูตรท้องถิ่น	๕๘
การจัดเสวนาการร่วมมืออนุรักษ์และพัฒนาสื่อหนังตะลุงเป็นหลักสูตรท้องถิ่น	๖๕
ข้อสรุป	๖๗
ข้อเสนอแนะ	๖๘
บรรณานุกรม	๗๐

สารบัญต่อ

ภาคผนวก	รายชื่อผู้ร่วมเสวนา	๓๒
	แบบสัมภาษณ์ชุดที่ ๑	๓๔
	แบบสัมภาษณ์ชุดที่ ๒	๓๕
	แบบประเด็นเสวนา	๓๖
	ภาพกิจกรรม	๓๗
	หนังสือขอความร่วมมือ	๔๐
	ประวัติผู้วิจัย	๔๑

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
๑ นาคำตา อินทร์สีดา	๓๕
๒ เครื่องกาย	๔๑
๓ เหล้าขาว/ดอกไม้	๔๑
๔ พิธียกอ้อ ขอกฐ	๔๒
๕ การเช็ดตัวหนัง	๔๓
๖ กรรไกร	๔๓
๗ แผ่นพลาสติก	๔๓
๘ เวทีและจอหนัง	๔๘
๙ ไฟสปอร์ตไลท์	๔๘
๑๐ ลำโพงขยาย	๔๘
๑๑ ต้นกล้วยใช้เสียบตัวหนัง	๔๕
๑๒ กลองหนังตะลุง	๔๕
๑๓ ระนาด	๔๕
๑๔ กลองชุด	๕๐
๑๕ พิณ	๕๐
๑๖ แคน	๕๐
๑๗ เปต	๕๐
๑๘ พระนารายณ์	๕๑
๑๙ ปลัดคือ	๕๑
๒๐ พระราม	๕๒
๒๑ ลิงอุง	๕๒
๒๒ พญามาริต	๕๓
๒๓ ผีเสื้อเมืองลงกา	๕๓
๒๔ นางสีดา	๕๔
๒๕ หนุมาน	๕๔
๒๖ อินทรชิต	๕๕

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ที่มาและความสำคัญของปัญหา

อีสานเป็นดินแดนที่มีวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม ผูกพันกับวิถีชีวิตคนในสังคม ให้เกิดความรัก ความสามัคคี มีคุณธรรมต่อกัน และยึดถือ ยึดมั่นในพระพุทธศาสนา วัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของชาวอีสาน รวมถึงการละเล่นของชาวอีสาน ที่สืบทอดเป็นมรดกจากบรรพชนมาจนถึงทุกวันนี้ เพราะได้มีการอนุรักษ์ รักษา และการพัฒนาสื่อพื้นบ้านในการละเล่น หรือศิลปะการแสดงให้เหมาะสมกับกาลเวลาที่เปลี่ยนแปลงไป สิ่งดีงาม มีคุณค่าอันเกิดจากภูมิปัญญา ความสามารถของปราชญ์ชาวบ้านถิ่นอีสานที่มีให้เห็นอยู่อย่างมากมาย จึงเป็นเหตุหนึ่งที่สร้างมนต์เสน่ห์ที่ผูกมัดใจ และสร้างความประทับใจ ให้ผู้ที่มาเยือนดินแดนอีสาน การละเล่นหรือศิลปะการแสดงอย่างหนึ่งที่กำลังจะสูญหายไปเรื่องในภาคอีสาน คือ ศิลปะการแสดงหนังตะลุงอีสานหรือหนังปราโมทัย

คำว่า หนังปราโมทัย หรือ หนังประโมทัย มีชื่อเรียกแตกต่างกันหลายชื่อ เช่น หนังประโมทัย หนังบักต้อ หรือปลัดต้อ หนังบักป่องบักแก้ว แต่ทั้งนี้ คนส่วนใหญ่มักจะเรียกว่า “หนังปราโมทัย” ซึ่งน่าจะมาจากคำว่าปราโมทย์ ที่หมายถึงความบันเทิงใจ ความปลื้มใจ มีหลักฐานบางแห่งกล่าวว่าหนังปราโมทัย : หนังตะลุงอีสานนั้นเกิดจากการที่ชาวอีสานเดินทางไปทำงานและอยู่อาศัยทางภาคกลาง และได้เห็นหนังตะลุงภาคใต้ที่ชาวไต้หวันนำมาแสดงที่กรุงเทพฯ จึงจำมาเลียนแบบอย่างและนำมาดัดแปลงให้เข้ากับท้องถิ่นของตนเองและในที่สุดก็เริ่มมีเอกลักษณ์เป็นของตนเองด้วยการนำเอาหมอลำมาผสมผสานเข้ากับหนังตะลุงซึ่งหนังตะลุงนิยมมากในภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยมาช้านานแล้วซึ่งได้รับมาจากอินเดีย และมาเลเซีย โดยเขาเรียกหนังตะลุงนี้ว่า “ว้ายงูลิต” ใ้จ้อยาว ๘ – ๑๒ สอก กว้างประมาณ ๘ - ๖ สอก ซึ่งกางกับพื้นดิน มีคนคูดอยู่หน้าจอ คนพากย์อยู่ข้างหลังจอ ตัวหนังที่ใช้เชิดนั้นไม่สลักเป็นรูปคน เพราะทางศาสนาอิสลามห้ามศัลยกรรมโกหรงัน ตัวหนังจึงทำเป็นรูปที่ไม่ใช่รูปคน

การเล่นหนังตะลุงจะใช้หุ่นมีลักษณะแบบ ทำจากแผ่นหนังวัวหรือหนังควายประดิษฐ์เป็นรูปแบบต่างๆทาสีสวยงาม ซักให้เคลื่อนไหวตามบทพากย์และเสียงดนตรี ใช้แสงไฟส่องผ่านตัวหนังมาจากด้านหลังโรงให้เงาไปปรากฏในจอ นิยมเล่นทางภาคใต้ของประเทศไทย หนังตะลุงแฝงไว้ด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นบทที่ใช้แสดงเป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง เป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมไทย มีลักษณะเฉพาะตัว มีอายุยืนยาวมาหลายร้อยปี เรื่องที่นิยมเล่นในสมัยโบราณ คือ เรื่อง รามเกียรติ์ เพลงที่ใช้ประกอบมีทั้งเพลงช้า เพลงเร็ว ร่วมกับใช้ผู้แสดงเพียงคนเดียว เรียกว่า “นายหนัง” ทำหน้าที่พากย์และชักเชิดเครื่องดนตรีใช้ประกอบการเล่น ได้แก่ ปี่ใน กลองโหม่ง กรับ และกลอง ผู้เล่นเรียกว่า “ลูกคู่” หนังวัว หนังควายที่ทำหนังตะลุงต้องผ่านกรรมวิธีต่างๆจนหนังบางใส และระบายสี วิธีทำหนังตะลุงเหมือนกับหนังใหญ่แต่ตัวเล็กกว่า มีไม้ประคบทาบทตัวหนัง เลยลงไปมีที่จับเชิด ถ้าตัวหนังตะลุงจลไปรงใส ประกอบลวดลายไทย ตัวหนังบางตัวเลียนแบบท่าของตัวพระ นาง ยักษ์ ลิง จากภาพไทยอันงดงาม

ในปัจจุบันความนิยมในหนังตะลุงลดลงไปมาก เพราะมีสิ่งบันเทิงเริงรมย์อื่นๆมาแทนที่หนังตะลุง และการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย วิธีการที่จะสืบสานหนังตะลุงอีสานให้คงอยู่ เป็นเรื่องที่ต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่าย พื้นที่จังหวัดอุดรธานีก็เช่นกัน จากการสืบค้นข้อมูล ภูมิปัญญาท้องถิ่นในสาขาต่างๆ ของสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี พบว่ายังมีภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดงหนังตะลุงอีสานอยู่ ๒ ชุมชน คือ ชุมชนบ้านหนองหลัก ต.ไชยวาน อ.ไชยวาน โดยมี นายคำตา อินทร์สีดา เป็นเจ้าของคณะ และชุมชนบ้านเม็กคองเรือ ต.หนองเม็ก อ.หนองหาน โดยมี นายประพันธ์ ประสมศรี เป็นเจ้าของคณะ ซึ่งไม่ได้แสดงมาเป็นเวลานานแล้วขณะนี้หาผู้สืบสาน อนุรักษ์ มรดกอันล้ำค่านี้ให้คงอยู่คู่กับชุมชนดังกล่าว นั้น แทบจะไม่มีเลย เด็ก เยาวชน ประชาชน หน่วยงานต่างๆ ไม่รู้ด้วยซ้ำว่ายังมีภูมิปัญญาสาขานี้อยู่ในชุมชนของตนเอง การยึดอาชีพ ศิลปะการแสดงหนังตะลุงของภูมิปัญญา ได้เสื่อมสลายไปตามยุคสมัย รายได้น้อยน้อยลงไม่พอเลี้ยงชีพ ลูกวงจึงแยกย้ายกันไปประกอบอาชีพอย่างอื่น การรวมตัวกันก็ยากลำบากเพราะต้องทำมาหากินเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง หลงเหลือเพียงเจ้าของภูมิปัญญาที่มีอายุมากแล้ว ขาดการสืบทอด รวมทั้งขาดการส่งเสริม ดูแลอย่างจริงจังจากหน่วยงานภาครัฐ

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี มีภาระหน้าที่ในการส่งเสริม อนุรักษ์ สืบสาน ศิลปวัฒนธรรมที่กำลังจะสูญหาย เพื่ออนุรักษ์ สืบสานให้วัฒนธรรมที่กำลังจะเสื่อมสลาย ให้เด็กและเยาวชนในท้องถิ่น ได้รู้จักศิลปะการแสดง และร่วมอนุรักษ์และสืบสานไว้ จึงได้ร่วมมือกับสภาวัฒนธรรมอำเภอหนองหาน สภาวัฒนธรรมจังหวัด ชุมชนบ้านดงบากโนนสวรรค์ ทำการศึกษาวิจัย พัฒนาการ และการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงหนังตะลุง และนำไปพัฒนาเป็นสื่อการเรียนการสอน โดยพื้นที่เป้าหมาย ได้แก่ ชุมชนบ้านดงบากโนนสวรรค์ หมู่ ๗, ๘, ๑๒ ซึ่งมีภูมิปัญญา ผู้รู้ด้านศิลปะหนังตะลุง ผู้นำชุมชน รวมไปถึงเครือข่ายวัฒนธรรมที่อยู่ในชุมชน จำนวน ๒๕ คน ที่ยังมีความสนใจ และต้องการที่จะรื้อฟื้น อนุรักษ์ศิลปะการแสดงหนังตะลุงไว้ให้ลูกหลานได้เรียนรู้และสืบทอดต่อไป และต้องการให้พัฒนาไปเป็นสื่อการเรียนการสอน (ดาวเรือง สีม่วง. ๒๕๕๑ : สัมภาษณ์) และโรงเรียน ชุมชนบ้านดงบากโนนสวรรค์ ตำบลหนองไผ่ อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษอุดรธานี เขต ๑ เป็นโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา จัดเป็นโรงเรียนขนาดกลาง มีนักเรียนทั้งหมดรวมทั้ง ๓ ระดับจำนวน ๖๑๘ คน ซึ่งโรงเรียนดังกล่าวมีครูภูมิปัญญาที่มีใจรักในศิลปะการแสดงพื้นบ้านอีสานอยู่แล้ว จึงได้ศึกษาและนำมาถ่ายทอด “หนังตะลุง” ทั้งการเล่น การเชิด การทำตัวหนัง และยังได้ทำการพัฒนาสื่อ เพื่อใช้ในการเรียนการสอนโดยใช้หนังตะลุง เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดโดยการถ่ายทอดศิลปะ การแสดงในลักษณะของสื่อนวัตกรรมใหม่ที่นำมาใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาในด้านภาษา และเน้นการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และมีวิถีชีวิตแบบไทยอีสาน โดยการน้อมนำเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ดังนั้น จึงได้ร่วมมือกัน ดำเนินงานวิจัย เพื่อพัฒนา ส่งเสริม และสืบสาน

หนังตะลุงอีสาน พร้อมกับพัฒนาเป็นสื่อการเรียนการสอน เพื่อประโยชน์แก่เด็ก เยาวชน ชุมชน รวมทั้งให้วัฒนธรรมที่ดีงามดำรงคงอยู่คู่ชุมชนต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาพัฒนาการและการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงหนังตะลุงอีสาน ของชุมชน บ้านดงบากโนนสวรรค์ ตำบลหนองไผ่ อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาความร่วมมือการนำสื่อหนังตะลุงไปใช้ในสถานศึกษาเพื่อส่งเสริมและพัฒนาให้เป็นหลักสูตรท้องถิ่น

๑.๓ ขอบเขตในการศึกษา

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านพื้นที่

ชุมชนบ้านดงบากโนนสวรรค์ หมู่ ๗,๘,๑๒ ตำบลหนองไผ่ อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี

๑.๓.๒ ขอบเขตระยะเวลาดำเนินการ

กุมภาพันธ์ – ธันวาคม ๒๕๕๑

๑.๓.๓ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษารั้งนี้ เป็นการศึกษาพัฒนาการ และอนุรักษ์ศิลปะการแสดงหนังตะลุงอีสาน และศึกษาการนำสื่อหนังตะลุงไปประยุกต์ใช้ในสถานศึกษาเพื่อส่งเสริมพัฒนาให้เป็นหลักสูตรท้องถิ่นที่สอดคล้องกับยุคสมัย

๑.๔ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๔.๑ ได้อนุรักษ์และสืบทอดสื่อพื้นบ้านหนังตะลุงอีสานให้คงไว้ เพื่อให้เด็ก เยาวชน และประชาชนได้ศึกษาสืบค้น

๑.๔.๒ ได้ส่งเสริมเผยแพร่มรดกทางวัฒนธรรม(สื่อพื้นบ้าน) ให้เป็นที่ประจักษ์ และเกิดความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมท้องถิ่นอีสาน

๑.๔.๓ ได้ส่งเสริมพัฒนาสร้างอาชีพ สร้างรายได้แก่ชุมชน (อาชีพในการประดิษฐ์สื่อพื้นบ้าน)

๑.๔.๔ มีหลักสูตรท้องถิ่น “ศิลปะการแสดงหนังตะลุง” ในโรงเรียน

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะ

๑.๕.๑ หนังตะลุงอีสาน หมายถึง สื่อพื้นบ้านประเภทหนังตะลุงในชุมชนบ้านดงบากโนนสวรรค์ อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี

๑.๕.๒ การบูรณาการด้านวัฒนธรรม หมายถึง การดำเนินงานด้านศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม ในพื้นที่ ระหว่างนักวิชาการวัฒนธรรมในพื้นที่ สภาวัฒนธรรม สถานศึกษา ชุมชน องค์การบริหารส่วนตำบล และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

๑.๕.๓ ตัวหนัง หมายถึง ตัวหนังตะลุงที่ทำจากพลาสติกครู และนักเรียนกลุ่มเป้าหมาย ได้จัดทำขึ้นใช้เป็นที่ใช้ในการแสดง และถ่ายทอดเรื่องราว

๑.๕.๔ สภาวัฒนธรรม หมายถึง บุคคลที่ดำเนินงานด้านวัฒนธรรมห้ากลุ่ม เรียกว่า “เบญจภาคี” ได้แก่ องค์การภาครัฐ องค์การเอกชน องค์การชุมชน องค์การธุรกิจ และองค์การวิชาการ ดังนี้

- องค์การภาครัฐ ได้แก่ เทศบาล องค์การบริหารท้องถิ่น หน่วยงานของทางราชการ และรัฐวิสาหกิจต่างๆ

- องค์การเอกชน หรืออาจเรียกว่า องค์การสาธารณประโยชน์ ได้แก่ สมาคม มูลนิธิ องค์การสาธารณประโยชน์ องค์การพัฒนาเอกชน องค์การการกุศล สโมสร ชมรม และกลุ่มต่างๆ

- องค์การชุมชน ได้แก่ องค์การอาชีพ องค์การศาสนา กลุ่มอาสาสมัคร คณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มสาธารณสุขมูลฐาน องค์การประชาชนในตำบลและหมู่บ้าน กลุ่มอนุรักษ์ กลุ่มพัฒนา กลุ่มพิทักษ์สิทธิประโยชน์และการรวมตัวตามธรรมชาติในรูปแบบอื่นๆ

- องค์การธุรกิจ ได้แก่ บริษัท ห้างร้าน โรงแรม ศูนย์การค้า หอการค้า ธนาคาร ชมรมนักธุรกิจ สหกรณ์ องค์การธุรกิจอื่นๆ

- องค์การวิชาการ ได้แก่ สถาบันการศึกษา พิพิธภัณฑ์ ศูนย์วัฒนธรรม หอวัฒนธรรม นิทัศน์ ศิลปิน หอศิลป์แห่งชาติ ผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรม คนดีศรีสังคม ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เชี่ยวชาญ ตลอดจนทั้งชาวบ้าน และผู้นำกลุ่มอาชีพต่างๆ

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยเรื่องการอนุรักษ์ศิลปการแสดงหนังตะลุง และการใช้สื่อหนังตะลุงเพื่อจัดหลักสูตรท้องถิ่น ของชุมชนบ้านดงบากโนนสวรรค์ อ.หนองหาน จ.อุดรธานีในครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้ทำการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากเอกสารต่างๆ ดังนี้

๑. การบริหารจัดการวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม
๒. หลักการบริหารจัดการวัฒนธรรมท้องถิ่น
๓. แนวคิดวัฒนธรรมในมิติภูมิปัญญาท้องถิ่น
๔. บทบาทของรัฐและชุมชนในการดำรง อนุรักษ์และฟื้นฟูความหลากหลายทางวัฒนธรรม
๕. แนวคิดการบูรณาการการทำงานร่วมกับหน่วยงานในพื้นที่
๖. เทคนิคของการวิจัยและพัฒนาที่เน้นการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม
๗. หนังสือนิพนธ์

การบริหารจัดการวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม

กาญจนา แก้วเทพ (การพัฒนาวิจัยท้องถิ่น : ๒๕๕๑) ได้สรุปการบริหารจัดการวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม โดยได้กล่าวถึงหัวข้อสำคัญ คือ ความสำคัญของ “วัฒนธรรม” การมีส่วนร่วม และการบริหารจัดการวัฒนธรรม

๑. ความสำคัญของ “วัฒนธรรม” เมื่อเวลาที่แบ่งโครงสร้างของชุมชนออกเป็น ๓ ส่วน คือ โครงสร้างด้านเศรษฐกิจ (การทำมาหากิน) โครงสร้างด้านการเมือง (การปกครอง การใช้อำนาจ) และโครงสร้างด้านสังคม วัฒนธรรม ศาสนา พบว่า โครงสร้างแต่ละด้านเป็นแนวโน้มในแง่ “การสร้างความแตกแยกและการสร้างสมานฉันท์” ไปคนละแบบ กล่าวคือ วิถีชีวิตด้านการทำมาหากิน หรือการเมืองการปกครองนั้น มักจะเป็น บ่อเกิดแห่งความแตกร้างของชุมชน เช่น การแย่งที่ดิน ป่าไม้ แหล่งน้ำ ตำแหน่งทางการเมือง ฯลฯ แต่มิติด้านสังคมหรือโดยเฉพาะวัฒนธรรม ศาสนา มักจะเป็น “เอ่งแห่งความสมานฉันท์” ดังที่อาจจะวิเคราะห์เนื้อหาของประเพณีวัฒนธรรม ซึ่งมักจะประกอบด้วย การสร้างความสามัคคีรักใคร่ปรองดองกัน การให้อภัยคืนดี การอโหสิธุเลิกล้าวต่อกัน กล่าวคือ วัฒนธรรมมีคุณสมบัติเป็นยาสมานแผลแห่งความร้าวฉาน ได้เป็นอย่างดี ความสำคัญของวัฒนธรรมจึงมีต่อความสงบสุขของชุมชน”

๒. การมีส่วนร่วม ในแนวทางของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้ส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการวัฒนธรรม ก้าวแรกของการส่งเสริม คือ การจัดตั้งองค์กร / ชุมชน หรือการประสานเครือข่ายวัฒนธรรม ให้เข้ามาบริหารจัดการโครงการ

ด้านวัฒนธรรมก้าวที่สองนี้จะเป็นการขยับเข้ามามีส่วนร่วมด้านพลังปัญญาด้วยการ ร่วมคิด ร่วมทบทวน ร่วมไตร่ตรอง โดยใช้เครื่องมือที่เรียกว่า “การวิจัยท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วม มาเป็นตัวช่วย ซึ่งมีความเหมาะสมกับการวิจัยด้านวัฒนธรรมที่ดำเนินการร่วมกับชุมชน

๓. การบริหารจัดการวัฒนธรรม หากยึดตามยุทธศาสตร์การทำงานวัฒนธรรมของกระทรวงวัฒนธรรมจะพบว่า แนวทางการบริหารจัดการวัฒนธรรมนั้น มีอยู่ ๔ แนวทาง

๓.๑ การอนุรักษ์วัฒนธรรม คือ การธำรงรักษาตัว ต้นฉบับทางวัฒนธรรม (ไม่ว่าจะเป็นตัวบุคคล/ วัตถุธรรม ธรรมเนียมประเพณี ฯลฯ) ให้เหมือนเดิม

๓.๒ การสืบทอดทางวัฒนธรรม ซึ่งเน้นหนักตัวบุคคล ทั้งที่เป็นผู้สร้างและผู้สืบทอดวัฒนธรรม

๓.๓ การปรับปรุง/ ปรับประยุกต์ทางวัฒนธรรม เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ใหม่ๆ การปรับประยุกต์อาจจะพิจารณาได้ใน ๒ มิติ คือ การปรับตัวสื่อ / ศิลปวัฒนธรรม เช่นการนำเรื่องราวของละครโทรทัศน์มาแสดงในหนังตะลุง หรือการปรับหน้าที่ของวัฒนธรรม เช่น การนำเอาโนราห์มาใช้ในการออกกำลังกายเป็นโนราบิก

๓.๔ การส่งเสริม เผยแพร่วัฒนธรรมนั้นให้แผ่ขยายออกไปยังคนกลุ่มอื่นๆ พื้นที่อื่นๆ เช่น การนำไปกลางมาแสดงในระดับประเทศ ต่างประเทศ

ทั้งนี้ การเลือกใช้แต่ละยุทธศาสตร์นั้น น่าจะขึ้นอยู่กับ “สถานภาพ” ของศิลปะ วัฒนธรรม พื้นบ้านนั้น ๆ เช่น

- หากวัฒนธรรมนั้น อยู่ในสภาพที่ใกล้จะสูญหาย ก็ต้องอนุรักษ์หรือสืบทอด
- หากวัฒนธรรมนั้น ไม่สอดคล้องกับสภาพที่เป็นจริง ก็คงต้องปรับประยุกต์
- หากวัฒนธรรมนั้นเริ่มผิดเพี้ยนไปจากความหมายดั้งเดิม ก็ต้องรื้อฟื้นความหมายเดิมขึ้นมา

- หากวัฒนธรรมนั้นสูญสลายไปแล้ว ก็ต้องรื้อฟื้นและฟื้นฟูขึ้นมาใหม่

- หากวัฒนธรรมนั้นอยู่ในสภาพสมบูรณ์แข็งแรงดี ก็น่าจะส่งเสริมเผยแพร่

สำหรับหารวิจัย “หนังตะลุงอีสานในครั้งนี้น่าจะอยู่ในแนวทางที่ ๓.๓ การปรับปรุง ปรับประยุกต์ทางวัฒนธรรม เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ใหม่ เช่น การปรับตัวสื่อหนังตะลุงอีสานในการถ่ายทอด และเรื่องราวปรับแต่งใหม่ให้เข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

หลักการบริหารจัดการวัฒนธรรมท้องถิ่น

จัดการความรู้ (Knowledge Management) ซึ่งเป็นระบบการจัดการที่สามารถกำหนดขึ้น และนำไปปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม อีกทั้งยังเป็นการสร้างความรู้ ความเข้าใจในหลักการของการจัดการความรู้ เพื่อให้มีความง่าย สดวก และเป็นมาตรฐานเดียวกันในการจัดทำแผนการจัดการความรู้ (KM Action Plan) ตามกรอบการประเมินผลการปฏิบัติราชการตามคำรับรองการปฏิบัติราชการ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๔๕ มิติที่ ๕ มิติด้านการพัฒนาองค์กร ซึ่งกำหนดให้

ส่วนราชการต้องจัดทำแผนการจัดการความรู้เพื่อสนับสนุนประเด็นยุทธศาสตร์ ทั้งนี้ ประเด็นยุทธศาสตร์ดังกล่าว ควรเป็นประเด็นยุทธศาสตร์เดียวกันกับที่ส่วนราชการได้จัดทำข้อเสนอการเปลี่ยนแปลงไปแล้วในปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๔๘ การจัดการความรู้ (Knowledge Management) มีผู้ให้ความหมายบางทัศนะ เช่น

วิจารณ์ พานิช นิยามว่าเป็นกระบวนการ (Process) ที่ดำเนินการร่วมกันโดยผู้ปฏิบัติงานในองค์กร เพื่อสร้างและใช้ความรู้ในการทำงานให้เกิดสัมฤทธิ์ผลดีขึ้นกว่าเดิม

Laudon กล่าวถึง Knowledge Management ว่า การบริหารจัดการความรู้ในองค์กรมีความสำคัญเป็นพิเศษในองค์กรที่มีลักษณะการบริหารงานแบบแบนราบ และแบบเครือข่าย ซึ่งในการจัดการในระดับต่างๆ จะมีการจัดการแยกแยะความจริงในส่วนที่จะสามารถนำมาช่วยสมาชิกในทีม ในการพัฒนางานในหน้าที่ รวมทั้งการแบ่งปันข้อมูล เพื่อพัฒนางานในส่วนงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกันด้วย

Stair กล่าวว่า การบริหารจัดการความรู้ เป็นกระบวนการ รวบรวม จัดการ ความรู้ ความชำนาญ ไม่ว่าจะความรู้ที่อยู่ใน คอมพิวเตอร์ ในกระดาษ หรือตัวบุคคล โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อจัดการให้บุคลากร ได้รับความรู้ และแลกเปลี่ยนความรู้ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมจากเดิม โดยให้เกิดประสบการณ์และความชำนาญเพิ่มขึ้น

วีระเดช เชื้อนาม สรุปลงไว้ว่าเป็นวิธีการจัดการข้อมูลที่เป็ความรู้ให้เป็นระเบียบ ครอบคลุมตามที่ต้องการ และถ่ายทอดการคนหาเพื่อเป็นการเก็บรักษาความรู้ให้ครบถ้วนขององค์กรตลอดไป ซึ่งจำเป็นต้องมีระบบที่รวดเร็ว สะดวก ง่ายต่อการคนหาและตัดสินใจ

ความรู้แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. ความรู้ที่ชัดเจน (Explicit Knowledge) เป็นความรู้ที่สามารถเผยแพร่ให้อยู่ในรูปแบบของเอกสาร วิธีดี เทป ฐานข้อมูล

๒. ความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคน (Tacit Knowledge) เป็นความรู้ที่เกิดจากทักษะ ประสบการณ์ ความคิด พรสวรรค์ ของแต่ละบุคคล ความรู้ประเภทนี้จะมี ๒ ส่วน คือความรู้ที่อธิบายได้ แต่ยังไม่ได้อธิบายให้เป็นการรู้ที่ชัดเจน กับความรู้ที่ไม่สามารถอธิบายได้จริงๆ เช่น งานศิลปะ งานที่ต้องวัดคุณภาพจากรูป รส กลิ่น เสียง ที่ไม่สามารถกำหนดได้ตายตัว (เหมือนกับการเป็นกรรมการตัดสินการประกวดนางงาม กำหนดไม่ได้ว่าตาต้องกว้าง ยาว ก็เช่นติเมตร ตั้งจมูกจะต้องสูงก็เช่นติเมตร หักมุมก็องศา แต่ต้องพิจารณารวม ๆ ว่าสมส่วนรับกันไปหมด ตั้งแต่ศีรษะจรดเท้า) หลักสำคัญของการจัดการความรู้ก็คือ การทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจาก Tacit เป็น Explicit ให้มากที่สุด เพื่อให้เกิดความรู้ในองค์กร ดังนั้นการจัดการความรู้ จึงเป็นการจัดการคนให้สามารถนำความรู้มาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เป็นการบริหารจัดการให้คนที่มีความรู้ฝังอยู่ในตัวถ่ายทอดออกมาสู่คนอื่น ๆ ที่ต้องการความรู้ต่างๆ ด้วยวิธีการใดๆ ก็ตาม เช่น เอกสารคู่มือ การสอนงานแบบเป็นพี่เลี้ยงประกบ (เหมาะสำหรับงานที่ต้องใช้ความชำนาญ การสังเกตจากของจริง ต้องประกบคู่ทำงานกันให้เป็น

ตัวตายตัวแทนก่อนที่พี่เลี้ยงจะต้องอำลาจากวงการไป) หรือจะทำในรูปแบบสื่อต่าง ๆ แต่ที่สำคัญจะต้องจัดการให้เป็นระบบที่สามารถเข้าถึงและนำมาใช้ได้อย่างสะดวก มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์กันการจัดการความรู้ จึงเป็นหลักเบื้องต้นนำไปสู่การบริหารจัดการวัฒนธรรมท้องถิ่น

แนวคิดวัฒนธรรมในมิติภูมิปัญญาท้องถิ่น

วัฒนธรรม คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน คือ ผลรวมของการสั่งสมสร้างสรรค์ ภูมิปัญญา ความรู้ ที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมา หรือกล่าวได้ว่า คือ ประสบการณ์ความรู้ความสามารถที่สั่งคมนั้นมีอยู่ ชวซ์ ปุณ โณทก (๒๕๓๑) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรอบรู้ ชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบต่อกันมาทั้งทางตรงและทางอ้อม คือ ประสบการณ์ด้วยตัวเองหรือทางอ้อมที่ได้จากการเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือความรู้สะสม ภูมิปัญญาไม่ได้หมายถึงแต่ในอดีต ความรู้ของคนในอดีตอย่างหยุดนิ่ง แต่หมายถึง ศักยภาพในการประสานความรู้ใหม่ๆ นั่นคือ ภูมิปัญญาคุณหนึ่งสมัยหนึ่งย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามการพัฒนาความรู้ของสังคม ส่วนอังกุล สมคะเนย์ (๒๕๓๕) ได้ให้ความหมายของ ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง มวลความรู้และมวลประสบการณ์ของชาวบ้านที่ได้ใช้ในการดำรงชีวิตอย่างเป็นสุข ได้รับการถ่ายทอดสั่งสมกันมาที่ผ่านกระบวนการพัฒนาให้สอดคล้องกับกาลสมัย สอดคล้องกับสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (๒๕๓๒) ได้ให้ความหมายภูมิปัญญา คือ ความรู้ที่ได้สั่งสม สืบทอดและปฏิบัติต่อกันมาในการแก้ไขปัญหาต่างๆที่ทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้นซึ่งเกิดจากการเรียนรู้จากคนรุ่นหนึ่ง ไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งผ่านการถ่ายทอดแบบต่างๆ และตามความหมายที่พระเทพเวที (ประยุทธ์ ประยุตโต : ๒๕๓๑) ได้ให้ไว้ในการปาฐกถาพิเศษ เนื่องในงานฉลอง ๑๐๐ ปี พระยาอนุমানราชชน เมื่อวันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๓๑ คือ ผลรวมของการสั่งสม สร้างสรรค์ภูมิธรรม ภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาของสังคมนั้นๆหรือกล่าวได้ว่าวัฒนธรรม คือ ประสบการณ์ความรู้ ความสามารถ ที่สั่งคมนั้นมีอยู่หรือเนื้อตัวทั้งหมดของสังคมนั้นเอง นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมในมิติภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น สามารถ จันทรสุรย์ (๒๕๓๓) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ภูมิปัญญา (Wisdom) หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) หรือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หมายถึง พื้นเพของความรู้หรือความรู้และประสบการณ์สืบต่อกันมา ทางตรง คือ ประสบการณ์ด้วยตัวเอง ทางอ้อมซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือความรู้สะสมสืบต่อกันมา ส่วนสุวิไล เปรมศรีรัตน์ (๒๕๓๕) ได้ให้ความหมายภูมิปัญญา คือวิธีการหรือความรู้ที่กลุ่มชนหนึ่งๆใช้ในการจัดการกับสภาพแวดล้อมเพื่อการดำรงชีพซึ่งได้สืบทอดกันมา สิ่งที่เป็นรูปธรรมที่ได้พบเห็นและรู้จัก คือ ผลผลิตของวิถีคิด หรือ วัฒนธรรมของกลุ่มชนหนึ่งๆ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ วัฒนธรรมด้านต่างๆ เป็นสิ่งที่แสดงถึงภูมิปัญญาของอีกชนหนึ่งนั่นเอง ขณะที่สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (๒๕๓๕) พูดถึงภูมิปัญญา (Wisdom) มักจะหมายถึง สิ่งที่เป็นนามธรรมส่วนยอด ส่วนปลายของสถาบันสังคม (Social Institution) ซึ่งเป็นส่วนประกอบของวัฒนธรรมแต่ละสังคม หากได้ความหมายสถาบันสังคม หมายถึง แบบในการคิดการกระทำในเรื่องสำคัญ เรื่องใดเรื่องหนึ่งของกลุ่มคนหรือสังคมหนึ่ง กล่าวคือ ภูมิปัญญาอาจเป็นความเชื่อ ความรู้

คำนิยาม อุดมการณ์หรือบรรทัดฐานทางสังคมอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายๆ อย่างผสมผสานกัน และ ภูมิปัญญาเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของทุกหน่วยสังคม ซึ่งประเวศ วะสี (๒๕๓๕, ๒๕๕๗: ๒๑) ได้ให้ทัศนะว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ความคิด ความเชื่อ ความสัมพันธ์ที่ท้องถิ่นได้สะสม ถ่ายทอดปรับปรุงสืบต่อกันมาปรากฏเป็นความสามารถ วิธีการ เครื่องมือ สามารถใช้ควบคุมสังคม แก้ไขปัญหา ความรู้ทางวัฒนธรรม บางครั้งเรียกว่า “ภูมิปัญญา” ภูมิ แปลว่า แผ่นดิน ปัญญาที่ติด แผ่นดิน มีความหมายว่า ในแผ่นดินหรือสิ่งแวดล้อมแต่ละแห่ง ที่ไม่เหมือนกัน มนุษย์ต้องสร้าง ปัญญาที่เหมาะสมที่จะอยู่ได้ในภูมิหรือสิ่งแวดล้อมนั้นๆ ซึ่งคือความหลากหลายทางวัฒนธรรม และ บางครั้งพูดถึง ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง วัฒนธรรมราษฎรซึ่งเป็นพื้นฐานของสังคม และ สำเนียง สร้อยนาถพงษ์ (๒๕๓๕) ให้ความหมายของ ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้าน คิดขึ้นที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้านทั้งกว้าง ทั้งลึก ที่ชาวบ้านคิดได้เอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ไขปัญหาการดำรงชีวิตในท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้ เวทวพันธ์ น้าตันเทียม (๒๕๕๑) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง กระบวนการของคนหรือกลุ่มคนในถิ่นใดถิ่นหนึ่ง ที่มีการนำมวลประสบการณ์ที่ได้ผ่านการคิด วิเคราะห์ และนำมาใช้งานบังเกิดผล สามารถประยุกต์ใช้ได้อย่างสมสมัย โดยอาศัยรากฐานเดิม ในการเรียนรู้และมีความเชื่อมโยงทั้งชีวิต เศรษฐกิจ และสังคม เช่นเดียวกับ ทศนีย์ ทองไชย (๒๕๕๒) ที่ได้มองว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากการสั่งสม การเรียนรู้จากบรรพบุรุษในอดีตและ ได้ถ่ายทอดความรู้เหล่านั้น ผ่านยังลูกหลานมาจนถึงปัจจุบัน ในลักษณะการเชื่อมโยงความรู้ เหล่านั้นเข้ากับลักษณะเศรษฐกิจ อาชีพ วัฒนธรรม วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ได้อย่างผสมกลมกลืน และมีคุณค่ายิ่งในการดำเนินชีวิตของคนกลุ่มนั้น ซึ่งรัตนะ บัวสนธิ์ (๒๕๕๘) ได้ให้ทัศนะไว้ว่า ภูมิ-ปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) เป็นคำที่นักพัฒนาองค์กรเอกชนและนักวิชาการกลุ่มหนึ่งได้กำหนด ขึ้น บางครั้งก็ใช้ว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” คำดังกล่าวมุ่งหมายถึง สิ่งที่เป็นโลกทัศน์ หรือกระบวนทัศน์ (Paradigm) ของกลุ่มคนในชุมชนชนบทหรือท้องถิ่น ที่มีต่อด้านต่างๆ ได้แก่ ด้านการจัดความสัมพันธ์ ระหว่างคนกับคนด้วยกัน และด้านการจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับการทำหากิน ทั้งนี้โดยปกติสุข ทั้งในระดับตัวบุคคลและระดับชุมชน นอกจากนี้ในระดับชุมชนท้องถิ่นต่างๆ ก็จะมีบุคคลที่เป็น ผู้รู้ ผู้นำทางด้านความคิดและการปฏิบัติในด้านที่กล่าวมาข้างต้น ซึ่งจะได้รับการเรียกขานเชิงยกย่อง ว่า “ปราชญ์ชาวบ้าน” หรือ “ปราชญ์ท้องถิ่น” และสุจิต อ่อนฤชา (๒๕๕๕) กล่าวว่า ภูมิปัญญา ท้องถิ่น หมายถึง ความรู้และประสบการณ์ทั้งหลายของชาวบ้านในท้องถิ่นที่ใช้การแก้ปัญหาในการ ดำเนินชีวิต โดยได้รับการถ่ายทอดและกลั่นกรองเป็นระยะเวลาอันยาวนาน สามารถประยุกต์ใช้ได้อย่าง สมสมัยโดยอาศัยรากฐานเดิมในการเรียนรู้และมีความเชื่อมโยงทั้งชีวิต เศรษฐกิจและสังคม

จากความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นในข้างต้น จะเห็นได้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ความรู้ ที่ได้รับการถ่ายทอดมาโดยมีการปรับเปลี่ยนตามยุคสมัย เพื่อให้สามารถประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสม หรืออาจจะกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึงความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ทั้งหลายของคนเรา

ที่ได้จากการผ่านกระบวนการศึกษาสังเกต คิดวิเคราะห์จนเกิดปัญญา และตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้ ที่ได้รับการถ่ายทอด สัมผัสกันมาเป็นเวลานาน เพื่อให้สามารถนำเอาองค์ความรู้นั้นไปประยุกต์ใช้ ในชีวิตได้อย่างสมสมัย ตามสภาพชีวิต เศรษฐกิจ และสังคม

ภูมิปัญญาท้องถิ่น ถึงแม้ว่าจะเป็นองค์ความรู้อันมหาศาลที่มีอยู่ทั่วไปในชุมชน หรือ หมู่บ้านก็ตาม แต่ถ้าถูกละเลยขาดการยอมรับ ขาดการสืบทอด ในที่สุดก็จะขาดสายใยแห่งความ เชื่อมโยงระหว่างเก่ากับใหม่ อดีตกับปัจจุบัน ซึ่ง สามารถ จันท์สุรย์ (๒๕๓๑) ได้กล่าวถึง ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งสรุปได้ดังนี้

๑. ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเรื่องที่สั่งสมกันมาตั้งแต่อดีต

๒. ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเรื่องของการจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติและคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

๓. ภูมิปัญญาท้องถิ่นจะมีการถ่ายทอดโดยผ่านกระบวนการทางจารีต ประเพณี วิถีชีวิต การทำมาหากิน และพิธีกรรมต่างๆ ให้เกิดความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ เหล่านั้น

๔. ภูมิปัญญาทำให้เกิดความสงบสุขทั้งในชุมชน หมู่บ้าน หรือในส่วนตัวของชาวบ้านเอง

๕. ถ้าคนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเองแล้ว จะทำให้คนในชุมชนนั้นๆ ทราบถึงความต้องการของตนเอง และจะเป็นการทำให้บุคคลเหล่านั้นได้ เข้าใจตนเองและเป็นการปลูกจิตสำนึกของการรับรู้ในคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น

๖. นโยบายการศึกษาหลักสูตร ได้เปิดโอกาสให้ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำ หลักสูตร การพัฒนาหลักสูตร โดยการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาส่งเสริมการเรียนการสอนและพัฒนา เนื้อหาสาระ และกระบวนการเรียนรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีให้ครอบคลุมความรู้ที่เป็น วิทยาการสมัยใหม่

๗ ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาและนำเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาใช้ เป็นการ เชื่อมโยงการเรียนรู้ระหว่างภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติด้วยการนำนวัตกรรมและเทคโนโลยีมาใช้เป็น การเชื่อมโยงความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความรู้สมัยใหม่

๘. ในภาวะปัจจุบันโลกเข้าสู่เทคโนโลยีแห่งข่าวสาร ผู้มีหน้าที่จัดการศึกษาจะต้องมี ความสามารถในการที่จะกล้าเผชิญกับสิ่งต่างๆ ที่จะทำให้ผู้เรียนได้รับการบริการทางการศึกษาอย่าง สมบูรณ์ สามารถทำงานกับเทคโนโลยีได้บนพื้นฐานของภูมิปัญญา เพราะในอดีตที่ผ่านมามุ่งให้ ความสำคัญกับเศรษฐกิจที่เน้นด้านปริมาณผลผลิตเพียงอย่างเดียว จนลืมนำผู้ที่อยู่เบื้องหลังแห่ง ความสำเร็จคือภูมิปัญญาของคนในสังคมหรือท้องถิ่นนั่นเอง

เมื่อพิจารณาในส่วนของภูมิปัญญาท้องถิ่น ตามลักษณะที่ปรากฏแล้ว มีผู้แบ่งลักษณะของ ภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้ เช่น ประเวศ วะสี (๒๕๓๖) ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาว่า มีลักษณะที่สำคัญบาง ประการ คือ

๑. ความจำเพาะกับท้องถิ่น เป็นเรื่องที่ชัดเจนอยู่ในตัว เพราะภูมิปัญญาท้องถิ่นสะสมขึ้นมา จากประสบการณ์หรือความชัดเจนจากชีวิตและสังคมในท้องถิ่นหนึ่งๆ เพราะฉะนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงมีความสอดคล้องกับเรื่องของท้องถิ่นมากกว่าภูมิปัญญาที่มาจากข้างนอก แต่อาจเอาไปใช้ใน ท้องถิ่นอื่นที่แตกต่างกันไม่ได้หรือได้ไม่ดี

๒. ชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อม มีความเชื่อมโยงกันเป็นบูรณาการ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็น ภูมิปัญญาที่มาจากประสบการณ์จริงจึงมีความเป็นบูรณาการสูงทั้งในเรื่องของกาย ใจ สังคม และ สิ่งแวดล้อม ความคิดเรื่องแม่ธรณี แม่คงคา แม่โพสพ พระภูมิเจ้าที่ รุกขเทวดา เป็นตัวอย่างนำ ธรรมชาติมาเป็นนามธรรมที่สื่อไปถึงส่วนลึกของใจที่เชื่อมโยงไปสู่อัตถประโยชน์ โดยสร้าง ความสัมพันธ์ที่ถูกต้องให้คนเคารพธรรมชาติ คนเราถ้าเคารพอะไรย่อมไม่ทำลายสิ่งนั้น การรู้อะไร ถ้าสัมผัสได้เพียงวัตถุธรรมแต่ไม่ถึงนามธรรมย่อมจะสัมผัสได้เพียงตื้นๆ หยาบๆ เป็นส่วนเป็นเลี้ยว ขาดสัมผัสทางใจที่ลึกซึ้ง และการมุ่งอัตถประโยชน์

สามารถ จันทรสุรีย์ (๒๒๕๑๖) แบ่งลักษณะภูมิปัญญาออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ

๑. นามธรรม เป็นโลกทัศน์ชีวิตทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการ เกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน

๒. รูปธรรม เป็นเรื่องเกี่ยวกับเฉพาะด้านต่างๆ เช่น การทำมาหากิน หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี และอื่นๆ

นอกจากนั้นในระดับชุมชนท้องถิ่นหนึ่งๆ ก็จะมีบุคคลที่เป็นผู้รู้ ผู้นำทางด้านความคิด และการปฏิบัติในด้านที่กล่าวมาข้างต้น ซึ่งจะได้รับการเรียกขานเชิงยกย่องว่า “ปราชญ์ชาวบ้าน” หรือ “ปราชญ์ท้องถิ่น” คนไทยอาศัยภูมิปัญญาแก้ปัญหาการดำรงชีวิตอย่างประสานสัมพันธ์กับ ธรรมชาติ วิถีชีวิตไทยจึงเรียบง่ายและปกติสุขมายาวนาน การเปลี่ยนแปลงค่านิยมตามยุคตามสมัย เป็นเหตุให้คนไทยละเลยภูมิปัญญาที่เป็นวัฒนธรรมดั้งเดิม จากการพัฒนาของประเทศให้ทันสมัย ได้ก่อให้เกิดความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม แต่คนไทยได้รับผลกระทบจากการ พัฒนาในด้านวิถีชีวิต การล่มสลายของสังคมชนบท ภูมิปัญญาชาวบ้านถูกละเลยทอดทิ้ง ค่านิยมและ พฤติกรรมที่พึงปรารถนาในด้านวัฒนธรรมอันดีงามได้เปลี่ยนแปลงไป ทำให้วัฒนธรรมปัจจุบันตั้งอยู่ บนพื้นฐานของวัตถุนิยม และบริโภคนิยมกระทบกับการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมขาดแคลนปัจจัย หลัก คือ งบประมาณ และขาดแคลนกำลังคนด้านวัฒนธรรมทั้งในแง่ของผู้ปฏิบัติ และผู้ให้การศึกษา เผยแพร่ โดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (๒๕๔๖) ได้จัดแบ่งกลุ่มภูมิปัญญาที่ศึกษา มีอยู่ ๑๓ สาขา ซึ่งได้แก่ ๑) ด้านอาหารและโภชนาการ ๒) ด้านศาสนา ประเพณีและพิธีกรรม ๓) ด้านการเกษตรและการทำมาหากิน ๔) ด้านภาษา ๕) ด้านหัตถกรรม ๖) ด้านศิลปะการแสดงและ ดนตรี ๗) ด้านธุรกิจและสวัสดิการชุมชน ๘) ด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี ๙) ด้านกีฬาและ การละเล่นพื้นบ้าน ๑๐) ด้านการจัดกระบวนการเรียนรู้ ๑๑) ด้านกิจกรรมเยาวชน ๑๒) ด้าน สิ่งแวดล้อม ๑๓) ด้านการแพทย์แผนไทยและสมุนไพร เพื่อสอดคล้องกับบริบทการพัฒนาประเทศ

ด้านวัฒนธรรม สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ จึงได้เสนอการดำเนินงานบริหารจัดการข้อมูล วัฒนธรรมของชุมชนและชาติ อย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะมรดกวัฒนธรรมวิถีชีวิต (Intangible Cultural Heritage) และภูมิปัญญาท้องถิ่น

บทบาทของรัฐและชุมชนในการดำรง อนุรักษ์และฟื้นฟูความหลากหลายทางวัฒนธรรม

เสาวภา พรศิริพงษ์ ได้เขียนบทความ “บทบาทของรัฐและชุมชนในการดำรง อนุรักษ์ และฟื้นฟูความหลากหลายทางวัฒนธรรม” ซึ่งจะเป็ประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยหนังสือใน ครั้งนี้ จึงได้นำมาทบทวนพอสรุปในประเด็น แนวคิดพื้นฐานทางวัฒนธรรม การพัฒนาไปสู่ความ ทันสมัย : การทำลายความหลากหลายทางวัฒนธรรม บทบาทรัฐกับงานวัฒนธรรมในบริบทของ โลกาภิวัตน์ บทบาทของชุมชนในการดำรงและฟื้นฟูความหลากหลายทางวัฒนธรรม

แนวคิดพื้นฐานทางวัฒนธรรม การที่จะเข้าใจวัฒนธรรมได้ต้องแท้ จำเป็นต้องทำความเข้าใจแนวคิดที่สำคัญทางวัฒนธรรม ดังต่อไปนี้

๑. วัฒนธรรมเป็นแนวคิดร่วม และค่านิยมทางสังคมซึ่งเป็นตัวกำหนดมาตรฐานพฤติกรรมของคนในวัฒนธรรมเดียวกัน ทำให้สามารถคาดคะเนพฤติกรรมของผู้อื่นในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้
๒. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์เรียนรู้ได้จากการเกิดมาในสังคมแห่งหนึ่ง และเป็นมรดกทางสังคมที่สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง
๓. วัฒนธรรมมีพื้นฐานมาจากการใช้สัญลักษณ์ สัญลักษณ์ที่สำคัญที่มนุษย์ใช้มากที่สุดคือ ภาษา ภาษาและสัญลักษณ์จึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการถ่ายทอดวัฒนธรรม
๔. วัฒนธรรมเป็นองค์รวมของความรู้และภูมิปัญญา เป็นสิ่งที่สนองตอบความต้องการของมนุษย์ ทั้งในเรื่องของการทำมาหากิน เรื่องสุขภาพ การปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม
๕. วัฒนธรรม คือ กระบวนการที่มนุษย์นิยามความหมายให้กับชีวิตและสิ่งต่างๆที่อยู่รอบตัวเราซึ่งจะออกมาในรูปของความเชื่อ ศาสนา พิธีกรรม อันจะนำไปสู่แนวคิดพื้นฐานของกระบวนการการเมืองการปกครองของสังคมนั้น
๖. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่ง มีพลวัตและวิวัฒนาการอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา อันมีหลายสาเหตุ เช่น การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ความคิดและค่านิยมจากสังคมอื่นเข้ามามีอิทธิพลก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยี การเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม เป็นต้น (ยศ สันตสมบัติ, ๒๕๓๓)

การทำความเข้าใจความ และแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับวัฒนธรรมอย่างเดียวยังไม่เพียงพอ นักวัฒนธรรมจำเป็นต้องเข้าใจกระบวนการพัฒนาที่ส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรม ว่าเพราะเหตุใด วัฒนธรรมพื้นบ้านที่เคยมีคุณประโยชน์ของเราจึงค่อยๆ สูญหายไป และถูกแทนที่ด้วยวัฒนธรรม ทันสมัย และเพราะเหตุใดจึงเกิดกระบวนการหวนกลับไปหาวัฒนธรรมพื้นบ้านอีกครั้ง ในปัจจุบัน การพัฒนาไปสู่ความทันสมัย : การทำลายความหลากหลายทางวัฒนธรรม

การพัฒนาประเทศไทยในช่วงสี่ทศวรรษที่ผ่านมา เป็นกระบวนการพัฒนาเชิงเดี่ยวที่มุ่งไปสู่การเป็นสังคมทุนนิยมที่ทันสมัย มีความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ และการเมือง มีสังคมในยุโรปและอเมริกาเป็นแม่แบบ โดยมีความเชื่อพื้นฐานว่า การทำให้ทันสมัยเป็นกระบวนการที่นำไปสู่ความก้าวหน้า ถึงแม้ว่ากระบวนการเปลี่ยนแปลงนี้จะต้องเผชิญกับความสูญเสียเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเอง วัฒนธรรมพื้นบ้านจะค่อยๆ ถูกแทนที่โดยวัฒนธรรมที่ทันสมัย ภายใต้แนวคิดดังกล่าว การพัฒนาประเทศที่ผ่านมาจึงไม่ให้ความสนใจกับบริบททางประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่มาช่วยในการกำหนดแนวทางในการพัฒนาให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง ดังนั้นการพัฒนาในช่วง ๔๐ ปีที่ผ่านมาจึงเป็นการทำลายความหลากหลายทางวัฒนธรรมจนเกือบหมด โดยเฉพาะวัฒนธรรมพื้นบ้าน ทำลายความสามารถในเชิงสร้างสรรค์ ส่งผลให้เกิดการสูญเสียอัตลักษณ์ คุณค่า ความเป็นปึกแผ่นของชุมชน โครงการพัฒนาหลายโครงการพยายามแก้ปัญหา แต่ก็ยังไม่สามารถหาทางออกได้ ส่วนหนึ่งก็เพราะละเลยมิติทางวัฒนธรรม

เมื่อต้องเผชิญกับปัญหาดังกล่าว กระแสเรียกร้องการพัฒนาที่ยั่งยืนจึงเกิดขึ้น เพราะเชื่อว่าเป็นการพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการในปัจจุบันโดยคำนึงถึงอนุชนรุ่นหลัง การพัฒนาที่ยั่งยืนจำเป็นต้องคำนึงถึงสิ่งต่อไปนี้

๑. ให้ความสำคัญกับการรักษาระดับทุนทางกายภาพที่ก่อให้เกิดรายได้ หรือเพิ่มพูนทุนให้สอดคล้องกับการขยายตัวของประชากร การบำรุงรักษา การหามาทดแทน และการทำให้สินทรัพย์ในการลงทุนงอกเงยเพิ่มขึ้น ทั้งในด้านทรัพยากรมนุษย์และในด้านกายภาพ

๒. ให้ความรู้เพื่อทำให้คนมีความรู้สามารถบำรุงรักษาเรื่องทุนทางกายภาพ สภาวะสิ่งแวดล้อมเพื่อความเป็นอยู่ที่ดี และทุนทรัพยากรมนุษย์ได้

๓. การพัฒนาที่ยั่งยืนต้องหลีกเลี่ยงการสร้างภาระหนี้สินทั้งภายในและภายนอกให้แก่อนุชนรุ่นหลัง

๔. การพัฒนาที่ยั่งยืนต้องมีนโยบายด้านการเงิน การคลัง การบริหาร และการเมืองที่โปร่งใส

๕. การพัฒนาที่ยั่งยืนต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการต่าง ๆ

๖. การพัฒนาที่ยั่งยืนต้องทำให้เกิดความยั่งยืนทางวัฒนธรรม ที่ผ่านมามีประเด็นนี้ได้รับความสนใจค่อนข้างน้อย เพราะการมองว่าวัฒนธรรมเป็นเพียงเครื่องมือในการพัฒนาเศรษฐกิจและเป็นปัจจัยที่หยุดนิ่ง ซึ่งเป็นการมองที่ผิดความเป็นจริง เพราะวัฒนธรรมเป็นส่วนหนึ่งของเป้าหมายในการพัฒนาด้วย ดังนั้นจึงควรมองค่านิยมทางวัฒนธรรม และกิจกรรมทางวัฒนธรรมในมิติของความยั่งยืนด้วย

การพัฒนาแบบยั่งยืนจะต้องไม่แปลกแยกไปจากบริบททางวัฒนธรรม ดังนั้นความสำคัญของทรัพยากรมนุษย์ ต้องเปลี่ยนทัศนคติในการมองวัฒนธรรมจากการเป็นเครื่องมือในการ

พัฒนาเพียงอย่างเดียว มาเป็นเป้าหมายของการพัฒนา คำถามที่เป็นหัวใจของกระบวนการพัฒนา คือนโยบายอะไรที่ส่งเสริมการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อย่างยั่งยืน รวมทั้งส่งเสริมให้เกิด และดำรงไว้ซึ่งความหลากหลายของวัฒนธรรม

บทบาทรัฐกับงานด้านวัฒนธรรมในบริบทของโลกาภิวัตน์

“การพัฒนาในศตวรรษที่ ๒๑ จะต้องเป็นเรื่องวัฒนธรรม ไม่เช่นนั้น ไม่ถือว่าเป็นการพัฒนา” สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการแห่งชาติฯ, มปป) ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาประการที่หนึ่งคือ ทำให้ผู้มีบทบาทในสังคมเข้าใจความสำคัญของวัฒนธรรม ประการที่สอง ปรับเปลี่ยนแนวคิดว่าด้วยการพัฒนาวัฒนธรรมเสียใหม่ แต่เดิมสาระของนโยบายทางวัฒนธรรม จะเน้นการส่งเสริมศิลปกรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม เช่น พิพิธภัณฑสถาน ศูนย์วัฒนธรรม สถาบันศิลปะ เป็นต้น ควรขยายขอบเขตนโยบายวัฒนธรรมออกไปเป็น การอนุรักษ์และส่งเสริมวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านอันเป็นหัวใจสำคัญในการสร้างสรรค์ ความมั่นใจและภาคภูมิใจในตนเอง ในบริบทของโลกาภิวัตน์ที่มีเวลาเร่งเร็วขึ้นและมีพื้นที่หดแคบลดลง ความเคลื่อนไหวของวัฒนธรรมเป็นไปอย่างหลากหลายและซับซ้อน นโยบายในการดำเนินงานวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับบริบทดังกล่าว ควรเป็นดังนี้

- ส่งเสริมกิจกรรมทางวัฒนธรรมในลักษณะที่เปิดกว้างกว่าเดิม โดยต้องละทิ้งความยึดมั่นถือมั่นอยู่เฉพาะวัฒนธรรมแห่งชาติ หรือวัฒนธรรมจากส่วนกลาง หันมายอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรมของภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศ

- กำหนดนโยบายและความสำคัญที่ชัดเจนของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เนื่องด้วยการคมนาคมที่สะดวกทำให้การเดินทางไปมาหาสู่กันเป็นไปได้อย่างรวดเร็ว ส่งผลให้การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นอุตสาหกรรมที่มีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว ดังนั้นรัฐจึงต้องกำหนดนโยบาย เป้าหมายที่ชัดเจนของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม คือการอนุรักษ์ควบคู่ไปกับการแบ่งปันมรดกทางวัฒนธรรมให้นักท่องเที่ยวได้ชื่นชม แต่สิ่งที่รัฐต้องตระหนักก็คือมรดกทางวัฒนธรรมจะต้องไม่กลายเป็นสินค้าที่สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อการท่องเที่ยวโดยเฉพาะ ซึ่งจะด้อยคุณค่าและเสื่อมถอยไปในที่สุด แต่จะต้องเป็นสัมพันธภาพที่ส่งเสริมซึ่งกันและกัน

- การแสดงออกทางวัฒนธรรมในทุกๆ รูปแบบไม่ควรถูกลดทอนคุณค่าลงจนเหลือเพียงคุณค่าในเชิงพาณิชย์เท่านั้น การทำให้วัฒนธรรมและผลงานศิลปะที่สร้างสรรค์ให้กลายเป็นเพียงสินค้าเป็นการแยกสิ่งเหล่านี้ออกจากบริบทของชุมชนซึ่งทำลายความหมายที่แท้จริงของธรรมเนียมปฏิบัติทางวัฒนธรรมจนหมดสิ้น การมองวัฒนธรรมเป็นเพียงสินค้าชิ้นหนึ่งที่สร้างรายได้เท่ากับเป็นการทำลายจิตวิญญาณ ประวัติศาสตร์ ค่านิยม และขนบธรรมเนียม ประเพณีของชุมชน

- กระแสโลกาภิวัตน์ทำให้รสนิยมและสไตล์ของตะวันตกเข้าไปมีบทบาทในการผลิตสินค้าทางวัฒนธรรม ดังนั้นบทบาทของรัฐก็คือ การสนับสนุนความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ที่แสดงออกถึง

อัตลักษณ์ของชุมชนและท้องถิ่น รวมถึงเสริมให้เกิดความร่วมมือ ระหว่างสถาบันทางวัฒนธรรม ปัจเจกชน และกลุ่มบุคคล ส่วนบทบาทของรัฐด้านการตลาดก็คือ การลดอุปสรรคทางการตลาด และช่วยประสานเรื่องระเบียบในระดับสากล

- ร่างนโยบายวัฒนธรรมคนเมือง กระแสโลกาภิวัตน์ และการกระจายอำนาจส่งผลให้ กิจกรรมทางด้านวัฒนธรรม กลายเป็นมิติที่สำคัญ ของยุทธศาสตร์การพัฒนาท้องถิ่น และการที่ ประชากรประมาณเกือบครึ่งหนึ่ง อาศัยอยู่ในเขตเมือง จึงควรมีนโยบายว่าด้วยวัฒนธรรมของ คนเมืองด้วย

- นโยบายวัฒนธรรมควรเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน สอดคล้องกับความต้องการ ของประชาชนนอกจากนั้นจะต้องเป็นนโยบายที่มีความยืดหยุ่น เนื่องจากวัฒนธรรมในยุคโลก ไร้พรมแดนมีความเปลี่ยนแปลงสูงมาก นโยบายที่เข้มงวดจะเป็นอุปสรรค ต่อการปฏิบัติงาน ทางวัฒนธรรม

แนวคิดการบูรณาการการทำงานร่วมกับหน่วยงานในพื้นที่

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ให้ความหมายว่าบูรณาการรวมหน่วย หมายถึง การนำหน่วยที่แยก ๆ กันมารวมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ประมวล รุจนเสรี ได้กล่าวถึงการบริหารงานแบบบูรณาการไว้ว่า เน้นระบบมากกว่าตัว บุคคล รูปแบบจัดการที่เกิดจากการระดมความคิดเห็นร่วมกันของภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน การระดมทรัพยากร ความร่วมมือ ร่วมใจ มุ่งไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน มุ่งไปสู่การเพิ่มศักยภาพของการ แข่งขันและมุ่งไปสู่ประชาชนได้รับประโยชน์สูงสุดจากการทำงานร่วมกันของคนในชาติ ดัง ความหมายที่ได้กล่าวมาข้างต้นนั้น จะทำให้ท่านทราบและเข้าใจในความหมายของคำว่า “บูรณาการ” มากยิ่งขึ้น เนื่องจากการบูรณาการจะมีวิธี และแนวทางที่แตกต่างกันไปตามแต่สภาพสังคมและ วัฒนธรรมขององค์กร แต่อย่างไรก็ดี วิธีการที่นิยมใช้กันอย่างแพร่หลายและถือว่าเป็นเทคนิค ของการบูรณาการ จะมีแนวทางดังต่อไปนี้

๑. ต้องมีการศึกษาปัญหาจากข้อมูลพื้นฐานเพื่อการพัฒนา โดยทำการศึกษาความ ต้องการจากประชาคมระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และประชาคมระดับจังหวัดเพื่อกำหนดวิสัยทัศน์ กลยุทธ์และยุทธศาสตร์ในการดำเนินงาน

๒. การทำงานเป็นทีม และมีภาคีกับทุกส่วนทุกหน่วยงาน เช่น ภาคราชการ, เอกชน ภาค ประชาชน/ประชาสังคม, องค์กรอิสระ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและเชื่อมโยงบูรณาการทำงาน ร่วมกัน "ร่วมคิด ร่วมทำ" ในเรื่องแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสาร โครงการ งบประมาณ โดยสนับสนุน ให้เกิดการดำเนินงานร่วมกัน โดยเชิญเข้าร่วมกิจกรรม โครงการ, เชิญเป็นวิทยากร, จัดเวทีเชื่อมโยงภาคี การพัฒนา ส่งเสริมให้เกิดการทำแผนชุมชนร่วมกัน โดยใช้งบประมาณ คน จากภาคีการพัฒนา ร่วมกัน ส่งเสริมทุกภาคีรู้จักเครือข่ายขององค์กรชุมชนเป็นแกนหลักในการพัฒนา ส่งเสริมให้ภาคีการ

พัฒนาให้มีส่วนรับผิดชอบในการพัฒนา โดยใช้การประสานงานติดตามประเมินผลชุมชนและสรุปบทเรียนร่วมกัน

๓. การนำเทคโนโลยีสารสนเทศ มาทำงานเชิงรุกเพื่อใช้ในการบริหารจัดการตัดสินใจเกิดความรวดเร็วในการทำงาน และเชื่อมโยงเครือข่ายในการทำงาน ประโยชน์เพื่อการจัดทำแผนยุทธศาสตร์จังหวัด อำเภอ และจัดทำแผนชุมชนได้ ข้อมูลภาคีการพัฒนาเพื่อให้เกิดการบูรณาการข้อมูลของทุกภาคส่วน ข้อมูลเพื่อการพัฒนาศักยภาพองค์กรชุมชน เครือข่าย

๔. นำกระบวนการบริหารมุ่งผลสัมฤทธิ์มาใช้ในการทำงาน โดยใช้แนวทางจากการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ของอำเภอและแผนชุมชน ระยะ ๓ - ๕ ปี หรือพิจารณาจาก แผนยุทธศาสตร์ชาติ (นโยบายเร่งด่วนของรัฐบาล : Nation Agenda) แผนยุทธศาสตร์กระทรวง กรมฯ แผนยุทธศาสตร์จังหวัด อำเภอ (นโยบาย และ ความต้องการของประชาชนในพื้นที่) แผนชุมชนที่สร้างความมั่นคง มั่งคั่งให้ชุมชน โดยกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมายการดำเนินงานของหน่วยงานและจัดทำตัวชี้วัดผลงานหลัก จัดทำแผนปฏิบัติงานประจำปี ซึ่งเป็นการระบุนายละเอียดผลผลิต กิจกรรม หน่วยงาน ผู้รับผิดชอบและเป้าหมายตามตัวชี้วัดผลงานหลักทั้งส่วนที่เป็นผลผลิต ผลลัพธ์ จัดทำรายงานผลการดำเนินงานประจำปี เพื่อแสดงถึงความก้าวหน้า ของผลงานที่ดำเนินการได้จริง ในรอบปี โดยเปรียบเทียบผลงานจริงกับเป้าหมายที่กำหนดไว้ในแผนปฏิบัติงานประจำปี ประเมินผลการดำเนินงานตามแผนงาน/โครงการ อย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง ทั้งที่ประสบผลสำเร็จ ปัญหา อุปสรรค ประเมินสภาพแวดล้อมภายนอก แนวโน้มและผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น เพื่อนำไปสู่การกำหนดแผนกลยุทธ์ในรอบต่อไป

๕. ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นในชุมชน โดยยึดชุมชนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้โดยผ่านเวทีประชาคม และส่งเสริมให้เกิดการบันทึกเรื่องราวของภูมิปัญญา วัฒนธรรม ค่านิยมท้องถิ่น รวมทั้งบันทึกการทำงานของกลุ่ม องค์กร เครือข่าย และนำไปสู่การขยายผลในการพัฒนาต่อไป

๖. การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการแก้ไขปัญหาของชุมชน เพื่อนำไปสู่ชุมชนเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ เปิดโอกาสให้ทุกคนได้แสดงความคิดเห็น เพื่อสร้างสรรค์ชุมชนสามารถสั่งสมทุนทางปัญญา รู้จักรักษาและต่อยอดภูมิปัญญาของแต่ละท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม สักขมสมานฉันท์และเอื้ออาทรกัน เป็นสังคมที่ทำให้คนมีความ "รู้จัก สามัคคี" พึ่งพาเกื้อกูลกัน เอื้ออาทรกัน มีความรัก ความสามัคคี รักภูมิใจในชาติ และท้องถิ่น มีครอบครัวที่เข้มแข็งและสร้างเครือข่ายชุมชนให้เข้มแข็งทั่วประเทศ

๗. สนับสนุนและเสริมสร้างความเข้มแข็งในการบริหารงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพิ่มมากขึ้น มีคุณลักษณะของนักพัฒนาชุมชนที่เอื้อต่อการทำงาน

การบูรณาการการทำงานมีความสำคัญมากซึ่งจะมุ่งเน้นผลลัพธ์การทำงานตามยุทธศาสตร์ แต่สิ่งสำคัญที่สุดที่จะผลักดันให้ทั้งยุทธศาสตร์และการทำงานแบบบูรณาการในพื้นที่ได้

สำเร้จนั้น คือ เรื่งของ “คน” ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างมากที่จะต้องพยายามปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมการทำงาน โดยเน้นให้เห็นความสำคัญของการทำงานแบบบูรณาการโดยมีวิธีการและวัฒนธรรมที่ควรจจะสร้างให้เกิดขึ้น คือ การสร้างมนุษยสัมพันธ์ ได้แก่ การสร้างเครือข่าย (Net Working) การกำหนดนโยบายและการวางแผนการบูรณาการ การจัดหางบประมาณ การดำเนินการตามแผนที่วางไว้ การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ และการติดตามประเมินผล เพื่อให้เกิดความร่วมมือ ร่วมใจมุ่งไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน และมุ่งไปสู่ประชาชนได้รับประโยชน์สูงสุดจากการทำงานร่วมกันของคนในท้องถิ่น

เทคนิคของการวิจัยและพัฒนาที่เน้นการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม

สุริยา วีรวงศ์ (มปป.) ได้นำเสนอแนวคิดการวิจัยและพัฒนา ในเชิงวิธีการและเทคนิคของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยมีรายละเอียดดังนี้

ความสำคัญและความหมาย

แนวความคิดและหลักการในการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นแนวความคิดที่แตกต่างจากการทำวิจัยในรูปแบบที่ถือปฏิบัติกันอยู่โดยทั่วไป (Conventional Research) ในแง่มุมมองของผู้ตัดสินใจ และผู้ทำวิจัย กล่าวคือ การทำวิจัยที่ทำกันอยู่โดยทั่วไปนั้น อำนวยการตัดสินใจที่จะทำวิจัยอยู่ที่นักวิจัยจากภายนอกทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นการกำหนดเรื่องที่จะทำวิจัย การตั้งโจทย์ การออกแบบวิธีวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล เป็นต้น แต่การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนั้น เป็นการตัดสินใจร่วมกันระหว่างนักวิจัยจากภายนอกกับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นชาวบ้าน หรือสมาชิกขององค์กรชุมชน ซึ่งจะมบทบาทเป็นนักวิจัยภายในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่ยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง (People Centered Development) และแนวคิดการแก้ปัญหาด้วยกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน (Problem Based Learning) เป็นหลัก อันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ที่เป็นความยั่งยืนบนพื้นฐานของการดำรงอยู่ของคุณภาพชีวิตทั้งของมนุษย์และสิ่งแวดล้อม

คำว่า “การมีส่วนร่วม” มีความหมายหลากหลายและหลายมิติ และเป็นได้ทั้งวิธีการ (mean) และเป้าหมาย (end) อาทิ มุมมองของนักรัฐศาสตร์ “การมีส่วนร่วม” คือ การที่ประชาชนได้ไปใช้สิทธิในการ เลือกตั้งหรือการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจทางการเมือง การใช้จำนวนผู้มาใช้สิทธิเลือกตั้งเป็นตัวชี้วัดตัวหนึ่งถึงระดับของความเป็น “ประชาธิปไตย” ดังนั้น ความหมายของคำว่า “การมีส่วนร่วม” ในกลุ่มนักรัฐศาสตร์ คือ การมีจิตสำนึกทางการเมืองที่ประชาชนมีอยู่และได้รับการกระตุ้นให้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจในระดับหนึ่ง

ส่วนมุมมองของนักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน “การมีส่วนร่วม” คือ การที่ประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาตั้งแต่จุดเริ่มต้น กล่าวคือ ตั้งแต่การสร้างแนวคิดไปจนถึงสิ้นสุดการทำกิจกรรมการพัฒนาร่วมกัน จากมุมมองดังกล่าว คือการมุ่งเน้นถึงการให้

ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมในกิจกรรมหรือโครงการพัฒนาที่จัดต้องมาจากการเริ่มต้น กำหนดและวิเคราะห์ปัญหาโดยประชาชนเป็นหลัก หากมีการละเอียดตั้งแต่จุดแรกนี้แล้ว โอกาสที่โครงการพัฒนาจะประสบความสำเร็จกับความล้มเหลวย่อมเกิดขึ้นได้ เพราะโครงการดังกล่าวมิใช่โครงการที่ตอบสนองปัญหาและความต้องการของประชาชนที่แท้จริง

การกระตุ้นจิตสำนึกในหมู่ประชาชนได้ตระหนักในความเป็นสมาชิกของชุมชนและเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการพัฒนาในทุกมิติทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม ตลอดจนการเป็นบุคคลสำคัญที่จะช่วยกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมในทุกมิติและทุกระดับ นอกจากนี้ ในฐานะที่ประชาชนเป็นสมาชิกของชุมชนจึงควรที่จะมีหน้าที่และความรับผิดชอบในการที่จะเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder) หรือการรับผลประโยชน์ด้วยความเท่าเทียมกันและเป็นธรรม ดังนั้น ในความหมายนี้ “การมีส่วนร่วม” จึงหมายความว่า ประชาชนควรเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการการเคลื่อนไหว หรือจัดปรับสถาบันต่าง ๆ ทั้งทางการเมือง สังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจให้เหมาะสมหรือสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนและสังคม

การนำแนวคิด “การมีส่วนร่วม” มาเป็นกลวิธีหนึ่งในระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์ มีวิธีการอยู่ ๓ แบบ ที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน ที่ควรศึกษาและทำความเข้าใจ ดังนี้

๑) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation – PO)

คำว่า “การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม” ในความหมายนี้ เป็นการใช้ในความหมายของ นักมานุษยวิทยา หมายถึง วิธีที่ใช้ในการศึกษาวิจัยภาคสนาม บางครั้งเรียกวิธีนี้ว่า การสังเกตภาคสนาม (Field Observation) ดังนั้น จึงเป็นวิธีการที่ไม่ใช่คำที่มีความหมาย เพียงหมายถึง “การสังเกต” ที่ใช้ในความหมายของการวิจัยในสาขาวิชาอื่น ๆ ที่ใช้เทคนิควิธีการสังเกต ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเท่านั้น แต่เป็นการสังเกตที่มี ขั้นตอนและวิธีการที่ประกอบด้วย การเฝ้าดูพฤติกรรมของคน กลุ่มคน และชุมชน การซักถาม การบันทึกข้อมูลอย่างมีระบบและการวิเคราะห์ข้อมูลไปด้วยในขณะเดียวกัน

การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม คือ วิธีการศึกษาชุมชนที่ผู้วิจัยได้เข้าไปใช้ชีวิตร่วมกับกลุ่มคนที่ถูกศึกษา มีการร่วมกระทำกิจกรรมด้วยกัน และพยายามให้คนในชุมชนนั้นยอมรับว่า ผู้วิจัยมีสถานภาพบทบาทเช่นเดียวกับผู้ถูกวิจัย ดังนั้น ลักษณะเด่นของการศึกษาชุมชนจึงมีผลดีตรงที่ช่วยให้ผู้วิจัยเข้าใจคนที่ถูกศึกษาเป็นอย่างดี ทั้งนี้ ยังรวมถึงความเห็นใจและพร้อมที่จะร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกันโดยปลอดจากอคติ

หนังใหญ่

รองศาสตราจารย์กาญจนา อินทรสุวานนท์ ได้เขียนบทความเรื่องหนังใหญ่ สรุปได้ดังนี้ การแสดงหนังใหญ่มิมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น ใช้ตัวหนังสือเป็นส่วนประกอบการแสดง เป็นการแสดงที่คล้ายคลึงกันหลายประเทศในแถบเอเชียนี้ เช่น อินเดีย มาเลเซีย อินโดนีเซีย เขมร สำหรับ

หนังใหญ่ของไทยนั้น ยังมีการอนุรักษ์และจัดแสดงอยู่บ้างแต่ไม่มากนัก ที่รู้จักกันดี คือ หนังใหญ่วัดขนอน อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี

๑.๑ ลักษณะตัวหนัง ตัวหนังใหญ่ทำจากหนังวัวหรือหนังควายแผ่นตากแห้ง ขนาดสูงประมาณ ๑ เมตร ถึง ๒ เมตร แกะสลักลวดลายสวยงาม เวลาเชิดเมื่อเงา تابไปบนจอ จะเห็นแสงที่ลวดลายลวดลายลวดตัวหนังสวยงาม หนังบางแผ่นลวดเป็นตัวละครตัวเดียว บางแผ่นมีปราสาทราชวังประกอบด้วย ตัวหนังมีขนาดใหญ่และน้ำหนักมาก คนเชิดจึงเป็นผู้ชายที่แข็งแรงซึ่งจะสามารถยกตัวหนังขึ้นเชิดได้อย่างคล่องแคล่ว

๑.๒ ลักษณะการแสดง การแสดงหนังใหญ่ต้องใช้ศิลปะหลายแขนงผสมผสาน เช่น ศิลปะการแสดง คือทำหุ่นเชิดตัวหนัง ศิลปะดนตรี คือ วงปี่พาทย์บรรเลงประกอบ รวมถึงการพากย์เจรจาด้วย ศิลปะการลวดลายลงบนแผ่นหนัง และศิลปะการประพันธ์ คือ วรรณคดีที่นำมาแสดงหนังใหญ่แสดงเป็น ๒ ตอน ตอนแรกมีการแสดงสั้นๆ เป็นการเบิกโรง เรื่องที่แสดงมี กะตัวแทงเสือ หัวล้านชนกัน ขวาแทงหอก จับลิงหัวค้ำ จบจากเบิกโรงแล้วก็แสดงเรื่องใหญ่ ที่นิยมในปัจจุบัน คือเรื่องรามเกียรติ์ แต่ในสมัยโบราณมีเรื่องอนิรุทธคำฉันท์ และสมุทรโฆษคำฉันท์

การแสดงหนังใหญ่เริ่มต้นจากการปลูกโรงแสดง ซึ่งทำขึ้นง่าย ๆ จึงผ้าขาวคล้ายจอหนังให้ตั้งโดยใช้ไม้ไผ่เป็นเสา ในสมัยโบราณ ก่อกองไฟไว้ข้างหลัง เรียกว่า “ร้านเพลิง” และใช้เสื่อลำแพนมาวางกันบังให้แสงสว่างเข้าหาจอ เรียกว่า “บังเพลิง” ในสมัยต่อมานิยมใช้ตะเกียงเจ้าพายุ และใช้ไฟฟ้าในปัจจุบัน

การเชิดหนังใหญ่ ผู้เชิดต้องเป็นผู้ชายมีหลายคนผลัดเปลี่ยนกัน เพราะตัวหนังมีน้ำหนักต้องใช้แรงมากบางที่ต้องยกตัวหนังเชิดสูงท่วมศีรษะ ผู้เชิดต้องแต่งกายให้เหมาะสมรัดกุม เช่น นุ่งผ้าโจงกระเบน สวมเสื้อคอพวงมาลัย หรือแบบสวยงามตามอย่างการแสดง โขนคือ นุ่งผ้าเกี้ยว(ผ้าริมมีเชิง) โจงกระเบน สวมเสื้อแขนกระบอก คอตั้ง ปลอกชายเสื้อไว้ข้างนอก แล้วคาดรัดประคดหรือผ้าสีหรือผ้าลายสีสวยๆ คาดที่เอว บนศีรษะจะสวมหมวกหูกระต่าย (คล้ายหมวกแขกแต่มีชายทิ้งลงมาข้างหูทั้งสองคล้ายหูกระต่าย) คนเชิดจะเดินไปตามจังหวะทำนองเพลง และยกตัวหนังเชิดเคลื่อนไหวไปตามคำพากย์และเจรจา ทั้งหน้าจอและหลังจอ

๑.๓ ดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดง ใช้วงปี่พาทย์ประกอบการแสดง มีหลายขนาดตามความต้องการของแต่ละงาน ตั้งแต่ขนาดเล็ก “วงปี่พาทย์เครื่องห้า” ลงขนาดกลาง “วงปี่พาทย์เครื่องคู่” และวงขนาดใหญ่ “วงปี่พาทย์เครื่องใหญ่” โดยทั่วไปจะใช้ วงปี่พาทย์เครื่องห้า ชาวบ้านทางภาคใต้นิยมการแสดงหนังเช่นเดียวกัน เรียกว่า หนังตะลุง ตัวหนังมีขนาดเล็ก สันนิษฐานว่าได้แบบอย่างมาจากหนังใหญ่ มีบทบาทและเจรจา แต่เป็นภาษาถิ่นใต้ ปลูกโรงเล็กๆ จึงจอด้วยผ้าขาวบังคนเชิดไว้ข้างหลัง เชิดตัวหนังหลังจอเป็นการเล่นเงา หัวหน้าคณะหนังตะลุง เรียกว่า “นายหนัง” นิยมแสดงเรื่องจักรๆ วงศ์ๆ เรื่องชาดก ปัจจุบันแสดงเรื่องเกี่ยวกับเศรษฐกิจ การเมือง หรือเป็นเรื่องนิยายในภาพยนตร์ที่นิยมกันในสมัยนั้น ๆ หนังตะลุงสามารถแสดงเป็นอาชีพได้ เพราะชาวใต้นิยมดูหนัง

ตะลุง เพราะนอกเหนือจากจะได้รับความสนุกสนานจากเรื่องราวที่แสดงแล้ว ยังได้ฟังข่าวสาร การบ้านการเมืองที่นายหนังแทรกในการแสดงอีกด้วย (กาญจนา อินทรสุวานนท์ ,๒๕๕๑ : ๑๐๓ - ๑๐๕)

หนังใหญ่วัดখনอน

พิพิธภัณฑ์หนังใหญ่ วัดখনอน ตำบลสร้อยฟ้า อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี ได้สรุป เรื่องของหนังใหญ่ ไว้ดังนี้ หนังใหญ่เป็นสมบัติทางวัฒนธรรม ซึ่งได้รับการยอมรับอย่างกว้างว่าเป็น การแสดงชั้นสูง เป็นการแสดงที่รวมศิลปะที่ทรงคุณค่าหลายแขนง ได้แก่ ด้านศิลปะการออกแบบ ลวดลายไทยเชิงจิตรกรรมที่มีความวิจิตรบรรจง ผสมกับฝีมือช่างแกะสลักที่ประณีต เมื่อแสดงก็จะมี การนำศิลปะทางนาฏศิลป์การละคร ที่เคลื่อนไหวอย่างไร้อารมณ์ ตามเนื้อเรื่อง ประกอบกับบท พากย์ บทเจรจา บทขับร้อง ดนตรีปี่พาทย์ ทำให้เกิดความเข้าใจเรื่องราว และให้อรรถรสทางศิลปะ แก่ผู้ชมได้อย่างสมบูรณ์ การแสดงหนังใหญ่จึงมีคุณค่าทางศิลปะสูง และแสดงถึงอัจฉริยภาพของ บรรพบุรุษไทยได้อย่างดี

ประวัติความเป็นมา มหรสพที่เก่าแก่ของไทยนี้ กล่าวกันว่ามามีมาตั้งแต่ สมัยสุโขทัย แต่ หลักฐานการแสดงหนังใหญ่เริ่มมี สมัยกรุงศรีอยุธยา ในสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้า อู่ทอง) นับเป็นมหรสพที่ขึ้นหน้าขึ้นตาของไทย ส่วนในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ปรากฏหลักฐานใน การแสดงหนังใหญ่ ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกว่าทรงนิพนธ์บทละครเรื่องอิเหนา เพื่อใช้แสดงเพิ่มเติมขึ้นจากรื่องรามเกียรติ์ สมัยสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ มีหลักการสร้างตัวหนังใหญ่ และบทวรรณคดีใช้ในเรื่องรามเกียรติ์ ใช้แสดงหนังใหญ่ชุดพระนคร

ซึ่งต่อมาได้มีการนำมาเก็บไว้ ณ โรงละครแห่งชาติหลังเก่า แต่ถูกไฟไหม้เกือบหมด สมัยสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ พบการทำหนังใหญ่ ๒ แห่ง คือ หนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ จังหวัดสิงห์บุรี และหนังใหญ่วัดখনอน จังหวัดราชบุรี

ลักษณะตัวหนังใหญ่ ตัวหนังใหญ่ส่วนมากทำมาจากหนังโค นำมาฉลุหรือสลักเป็นภาพ ตามตัวละครในเรื่อง บางตัวสูง ๒ เมตร กว้างเมตรเศษ แบ่งตามลักษณะท่าทาง บทบาทการ กระทำ ธรรมชาติ ฯลฯ ได้ดังนี้

๑. หนังเจ้า หรือหนังครุ เป็นตัวหนังที่ใช้ในการไหว้ครุ มี ๓ ตัว คือ พระฤาษี พระ อิศวร หรือ พระนารายณ์ เรียกว่า พระแสง เพราะเป็นภาพในท่าแสงศร
๒. หนังเฝ้าหรือหนังไหว้ เป็นภาพหนึ่งเดียว หน้าเสี้ยว พนมมือใช้แสดงตอนเข้าเฝ้า
๓. หนังพเนจรหรือหนังเดิน เป็นภาพหนึ่งเดียวหน้าเสี้ยว อยู่ในท่าเดิน
๔. หนังง่า เป็นภาพหนึ่งเดียว หน้าเสี้ยว อยู่ในท่าต่อสู้เหาะแสงศร

๕. ผนังเมือง เป็นผนังภาพเดี่ยวหรือหลายภาพอยู่ในผนังผืนเดียวกัน โดยมีปราสาทราชวัง วิมาน พลับพลา ศาลา ตามเนื้อเรื่อง อยู่ในผนังผืนนั้นเรียกผนังพลับพลา ผนังปราสาทพุด ผนังปราสาทโลม

๖. ผนังจบหรือผนังรอบ เป็นผนังที่มีภาพตัวละคร ตั้งแต่ ๒ ตัว ขึ้นไป ในผนังผืนเดียวกัน ส่วนใหญ่เป็นภาพตัวละครในการต่อสู้

๗. ผนังเบ็ดเตล็ด เป็นผนังลักษณะอื่น ที่ไม่จัดอยู่ในประเภทที่กล่าวมา แยกได้ดังนี้

- ผนังเดี่ยว เป็นภาพผนัง ๒ ตัว ตัวหนึ่งพ่ายแพ้การต่อสู้และถูกจับมัด
- ผนังเขน เป็นผนังที่เป็นไพร่พลของกองทัพ
- ผนังเบ็ดเตล็ดอื่นๆ ที่มีรูปร่างแปลกออกไป

กรรมวิธีการสร้างตัวหนัง

ลวดลายอันอ่อนช้อย และสีสันทัน ที่ปรากฏอยู่บนตัวหนังใหญ่ แสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ของไทยอันทรงคุณค่าอีกอย่างหนึ่ง ที่บรรพบุรุษไทยสร้างไว้ การสร้างตัวหนังแต่ละตัว ย่อมต้องมีความพากเพียร พยายาม เทคนิค วิธีการเพื่อให้ได้มาซึ่งงานศิลปะเหล่านี้

๑. การสร้างตัวหนังเจ้า มี ๓ ตัว คือ พระฤาษี จะใช้หนังเสือหรือหนังหมีของวัดxonอน ใช้หนังเสือ รูปพระแผลงจะใช้หนังโคที่ตายทั้งตั้งท้องหรือถูกเสือกัดตาย หรือถูกฟ้าผ่าตาย โดยผู้สร้างจะต้องนุ่งขาว ห่มขาว ถือศีลแปด เขียนและลงสีให้เสร็จในวันเดียว มีการถวายเครื่องสังเวชนูปชากรู

๒. การสร้างตัวหนังอื่น ๆ โดยทั่วไปจะใช้หนังโค เมื่อฟอกแล้วจะอ่อน ม้วนไปมาได้สะดวก ง่ายต่อการฉลุลวดลายต่างๆ และเมื่อแห้งแล้งจะไม่ย่น มีวิธีการฟอกแตกต่างกันไปบ้าง ขึ้นตอนต่อไปคือการเขียนลาย ซึ่งในปัจจุบันมีการนำเทคโนโลยีใหม่ๆมาใช้ประกอบ แล้วนำไปแกะสลักลาย การลงสี การเคลือบ เพื่อให้คงทน สุดท้ายคือนำไปผูกกับไม้หนัง หรือไม้คียบหนัง

เนื้อเรื่องในการแสดง ก่อนการแสดงจะต้องมีพิธีไหว้ครู วงดนตรีปี่พาทย์ จะบรรเลงเพลงโหมโรง ขณะทำพิธีเรียกพิธีเบิกหน้าพระ ต่อจากนั้นจะเป็นการแสดงชุดเบิกโรงนิยมเล่นตอนจับลิงหัวค้ำ มีตัวแสดงคือ ลิงขาวและลิงดำ ลิงดำชอบก่อความวุ่นวาย และ สร้างความเดือดร้อน ก่อการทะเลาะวิวาท ลิงขาวจะเป็นผู้คอยตักเตือน แต่ลิงดำไม่รับฟังคำสั่งสอน ลิงขาวจึงจับลิงดำมัด และพาไปเฝ้าพระฤาษี พระฤาษีจึงตักเตือนสั่งสอนให้แก้ไขปรับปรุงตัวใหม่ และให้ลิงขาวแก้มัดทั้งสองจึงอยู่เป็นเพื่อนที่ดีต่อกัน ซึ่งการเล่นเบิกโรงนี้เป็นการเรียกคนดูเพราะเสียงปี่พาทย์เร้าใจเพลงเชิดทำให้เกิดความคึกคัก บทเจรจาที่ตลกทำให้เกิดความครึกครื้น ในขณะเดียวกันก็แฝงไปด้วย คำสอน ข้อคิด คติธรรม ความดีเยี่ยมชนะความชั่ว หลังจากจบชุดเบิกโรงจะเป็นการแสดงชุดใหญ่ นิยมแสดงเรื่อง รามเกียรติ์ ซึ่งจัดแสดงเป็นตอนๆ (แผ่นพับพิพิธภัณฑสถานใหญ่วัดxonอน)

- ความร่วมมือในการนำสื่อพื้นบ้าน ตัวหนังตะลุง และการแสดงศิลปะหนังตะลุง
ไปจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น

๔.๔ สรุปเขียนรายงานผล

๕. วิธีการเก็บและรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้เก็บข้อมูล

๑. แบบสัมภาษณ์ (Interview) ชุดที่ ๑ ใช้สัมภาษณ์ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน
๒. แบบสัมภาษณ์ (Interview) ชุดที่ ๒ ใช้สัมภาษณ์ ผู้บริหารสถานศึกษา ครู นักเรียน
๓. การเสวนากลุ่ม (Focus Group)
๓. กล้องวิดีโอ, กล้องถ่ายภาพนิ่ง และการจดบันทึก

๕. การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหาตามประเด็นการสัมภาษณ์ การจัดเสวนาและวัตถุประสงค
ของการวิจัย นำเสนอในรูปของการพรรณนาข้อมูล

บทที่ ๔

ผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง การอนุรักษ์ศิลปะการแสดงหนังตะลุงและการใช้สื่อหนังตะลุง เพื่อจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น ของชุมชนบ้านดงบากโนนสวรรค์ ตำบลหนองไผ่ อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี โดยได้ศึกษาวิจัยในเชิงคุณภาพ ในพื้นที่ ชุมชนบ้านดงบาก โนนสวรรค์ หมู่ที่ ๗,๘,๑๒ ตำบลหนองไผ่ อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี นำเสนอผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยตามลำดับดังนี้

๑. เพื่อศึกษาพัฒนาการและการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงหนังตะลุงอีสานของชุมชนบ้านดงบากโนนสวรรค์ ตำบลหนองไผ่ อำเภอหนองหาน จ.อุดรธานี

๒. เพื่อศึกษาความร่วมมือการนำสื่อหนังตะลุงไปใช้ในสถานศึกษาเพื่อส่งเสริมและพัฒนาให้เป็นหลักสูตรท้องถิ่น

๑. บริบทพื้นฐานชุมชน

๑.๑ บ้านโนนสวรรค์ หมู่ที่ ๗ ตำบลหนองไผ่ อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี ซึ่งเดิมมีครอบครัวพ่อแพง สุขศาลา มาจากหมู่บ้านผักตบ มาอยู่ตามหัวไร่ปลายนาและอยู่ในความปกครองของบ้านดงบาก หมู่ที่ ๘ และได้มาแยกหมู่บ้านจากหมู่ที่ ๘ เป็นหมู่ที่ ๗ เมื่อ ปี พ.ศ. ๒๕๒๖ โดยใช้ชื่อว่าบ้านโนนสวรรค์ ปัจจุบันมีผู้ใหญ่บ้านชื่อ นายฉวี สีบัวอ่อน บ้านโนนสวรรค์ หมู่ที่ ๗ มีผู้ใหญ่บ้านจากอดีตถึงปัจจุบัน จำนวน ๓ คน ดังนี้ ๑) นายจันทร์ โสภากุล ๒) นายสมชัย บุญบุตร ๓) นายฉวี สีบัวอ่อน

ที่ตั้งอาณาเขตและพื้นที่

ตั้งอยู่ห่างจากองค์การบริหารส่วนตำบล ๓ กิโลเมตร เป็นถนนลาดยาง ๓ กิโลเมตร ตั้งอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอ ๕ กิโลเมตร เป็นถนนลาดยาง ๕ กิโลเมตร

ลักษณะภูมิประเทศ

มีสภาพเป็นพื้นที่ราบ ลักษณะดินเป็นดินร่วนปนทราย มีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้
ทิศเหนือ ติดกับ บ้านหนองไผ่น้อย หมู่ที่ ๖ ต.หนองไผ่ อ.หนองหาน จ.อุดรธานี
ทิศใต้ ติดกับ บ้านหนองคำยาง หมู่ที่ ๑๒ ต.หนองไผ่ อ.หนองหาน จ.อุดรธานี
ทิศตะวันออก ติดกับ บ้านโนนสวรรค์หมู่ที่ ๒ ต.หนองไผ่ อ.หนองหาน จ.อุดรธานี
ทิศตะวันตก ติดกับ บ้านผักตบ หมู่ที่ ๘ ต.ผักตบ อ.หนองหาน จ.อุดรธานี

ประชากร/ครัวเรือน

จำนวนครัวเรือน ๕๗ ครัวเรือน

ประชากร ชาย ๒๕๕ หญิง ๑๕๕ รวมทั้งสิ้น ๕๐๕ คน

จำนวนผู้สูงอายุ ๕๐ คน ผู้พิการ ๖ คน

สภาพทางสังคมและการปกครอง

การปกครอง แบ่งการปกครองออกเป็น ๕ กลุ่ม ดังนี้ ๑.กลุ่มสวรรค์บ้านนา
๒.กลุ่มประชาสุขสันต์ ๓.กลุ่มชวนชม ๔.กลุ่มอุดมทรัพย์
ผู้นำชุมชน/ผู้นำกลุ่ม/องค์กรในหมู่บ้าน

๑. นายฉวี สิบบัวอ่อน ตำแหน่ง ผู้ใหญ่บ้าน
๒. นายวันดี สาทะปัญญา ตำแหน่ง ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
๓. นายชำนาญ คุริมา ตำแหน่ง ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
๔. นายเสถียร สุขศาลา ตำแหน่ง สมาชิก อบต.
๕. นายสุพันธ์ ลำโรง ตำแหน่ง สมาชิก อบต.
๖. นางสุดใจ เนื่องแก้ว ตำแหน่ง อาสาพัฒนาชุมชน
๗. นางสมจิตร พระมนตรี ตำแหน่ง อาสาพัฒนาชุมชน
๘. นางอริรัตน์ ภิรมย์อยู่ ตำแหน่ง ประธาน กพสม.
๙. นางรัศมี ใต้ชมพู ตำแหน่ง ประธาน อสม.
๑๐. นายฉวี สิบบัวอ่อน ตำแหน่ง ประธานกองทุนบ้าน

สภาพทางเศรษฐกิจและรายได้

ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลักคือ ทำนา จำนวน ๘๗ ครัวเรือน อัตราค่าจ้าง
แรงงานในหมู่บ้าน ๑๕๐ บาท ประชากรมีรายได้เฉลี่ย ๕๗,๓๖๒ บาท/คน/ปี พื้นที่หมู่บ้านทั้งหมด
๑,๗๐๓ ไร่ แยกเป็น

- พื้นที่ทำนา ๑,๓๓๒ ไร่ จำนวนครอบครัวที่ทำนา ๘๘ ครัวเรือน
- พื้นที่ทำไร่ ๒๕๑ ไร่ จำนวนครอบครัวที่ทำไร่ ๑๖ ครัวเรือน
- ทำไร่อ้อย จำนวน ๒ ครัวเรือน พื้นที่ ๕๐ ไร่
- พื้นที่สาธารณะ จำนวน ๑๘ ไร่
- ที่อยู่อาศัย จำนวน ๓๕ ไร่
- เลี้ยงโค-กระบือ จำนวน ๑๖ ครัวเรือน จำนวน ๓๐ ตัว
- เลี้ยงสุกร จำนวน ๒ ครัวเรือน จำนวน ๑๕ ตัว
- เลี้ยงเป็ด-ไก่ จำนวน ๘๓ ครัวเรือน จำนวน ๘๓๐ ตัว
- เลี้ยงปลา ๓๐ ครัวเรือน
- ครัวเรือนมีการออมเงิน ร้อยละ ๑๐๐ ของครัวเรือนทั้งหมด
- คนอายุ ๑๘- ๖๐ ปี มีการประกอบอาชีพและรายได้ ร้อยละ ๗๕.๑
- การทำนา ผลผลิตต่อไร่ ๕๐๐ กิโลกรัม

สถานที่สำคัญในหมู่บ้าน

๑. โรงเรียน ๑ แห่ง ชื่อ ดงบากโนนสวรรค์ ระดับชั้นสูงสุด ม.๓ จำนวน นักเรียน ๓๕๐ คน จำนวน ครู ๑๒ คน ผู้อำนวยการโรงเรียน ชื่อ นายนคร อุ่นมะเร็ง

๒. มีวัด ๑ แห่ง คือ วัดพุทธวงษ์สาวาส มีพระสงฆ์จำพรรษา ๒ รูป เจ้าอาวาส ชื่อ พระอาจารย์ผัน ญาณกโร

๓. ศาลากลางบ้าน ๑ แห่ง

๔. ที่อ่านหนังสือพิมพ์ ๑ แห่ง

๕. หอกระจายข่าว ๑ แห่ง

๖. ประปาหมู่บ้าน ๑ แห่ง

แหล่งน้ำผิวดิน ดังนี้

๑.หนองบาก

๒.ลำห้วยดาด

๓.หนองบ่อ

ศิลปวัฒนธรรม/ประเพณีที่สำคัญ/ภูมิปัญญาท้องถิ่น

๑. ประเพณีวันขึ้นปีใหม่ จัดในระหว่างวันที่ ๓๑ ธันวาคม ถึง วันที่ ๑ มกราคม ของทุกปี

๒. ประเพณีบุญมหาชาติ จัดในช่วงเดือนมีนาคม

๓. ประเพณีสงกรานต์ จัดในช่วงเดือนเมษายน

๔. ประเพณีบุญบั้งไฟ จัดในช่วงเดือนพฤษภาคม

๕. ประเพณีเข้าพรรษา จัดในช่วงเดือนสิงหาคม

๖. ประเพณีบุญข้าวประดับดิน จัดในช่วงเดือนกันยายน

๗. ประเพณีบุญข้าวสาก จัดในช่วงเดือนตุลาคม

๘. ประเพณีออกพรรษา จัดในช่วงเดือนพฤศจิกายน

๙. ประเพณีบุญกฐิน จัดในช่วงเดือนธันวาคม

ผลิตภัณฑ์ชุมชนและกลุ่มอาชีพ

๑. กลุ่มโรงสีชุมชน สมาชิก ๑๐๑ คน เงินทุน ๑๐,๐๐๐ บาท

ประธานชื่อ นายฉวี สีบัวอ่อน หมายเลขโทรศัพท์ ๐๘๖-๒๒๕๓๖๓๑

๒. กลุ่มปฎิชีวิภาพ สมาชิก ๗๕ คน เงินทุน ๕๐,๐๐๐ บาท

ประธานชื่อ นายฉวี สีบัวอ่อน หมายเลขโทรศัพท์ ๐๘๖-๒๒๕๓๖๓๑

กองทุนในหมู่บ้าน

๑. กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ปัจจุบันมีเงินทุน ๑,๐๗๒,๐๐๐ บาท สมาชิก

๑๕๒ คน

ประธานชื่อ นายฉวี สีบัวอ่อน หมายเลขโทรศัพท์ ๐๘๖-๒๒๕๓๖๓๑

๒.กองทุน กข.คจ. ปัจจุบันมีเงิน ๒๘๐,๐๐๐ บาท สมาชิก ๘๕ คน
 ประธานชื่อ นายฉวี สิบว่อน หมายเลขโทรศัพท์ ๐๘๖-๒๒๕๓๖๓๑

๓.กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ปัจจุบันมีเงิน ๘๑๐,๐๐๐ บาท สมาชิก ๒๐๐ คน
 ประธานชื่อ นางประวิทย์ บุพบุตตะ หมายเลขโทรศัพท์ -

ทำเนียบปราชญ์ชาวบ้านผู้มีความรู้/ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านต่างๆ ในชุมชน

ที่	ชื่อ - สกุล	บ้านเลขที่	รายละเอียด ความรู้/ความสามารถ พิเศษ	หมายเหตุ
๑	นายสิงห์ จันทรเสนา	๒๖	ด้านจักสาน	
๒	นายจันทร์ โสภากุล	๑๓	ด้านหมอสู่ขวัญ	
๓	นางไกร หาญนาดง	๕๕	ด้านจักสาน	
๔	นายบาง วรจักร	๒๘	ด้านจักสาน	

๑.๒ บ้านดงบาก หมู่ที่ ๘ เดิมประกอบด้วยป่าดง ๓ ดง คือดงป่ายาง ดงกะไท และดง
 ถั่วไร่ และมี ๓ หนองคือ หนองค้ำยาง หนองบากและหนองน้อย มีพื้นที่เป็นป่าดงดิบและมีต้นไม้
 ซึ่งชาวบ้านเรียกว่าต้นบากอยู่บริเวณหนองบากเป็นจำนวนมาก จึงได้ตั้งชื่อบ้านว่า บ้านดงบาก และ
 เรียกหนองน้ำว่า หนองบาก และตั้งเป็นหมู่บ้านเมื่อราว พ.ศ. ๒๕๓๗ โดยมีหลวงปู่พิมพา หล้าทอง
 อินทร์ กับนายกุล กล้ากิจการ เป็นผู้เริ่มก่อตั้ง

บ้านดงบาก มีผู้ใหญ่บ้านทั้งหมด รวม ๗ คนดังนี้

๑.นายปาน บุญเกิด	๒.นายสุน บุญเกิด
๓.นายนา จันทรจันทร์	๔.นายคำจันทร์ ภูมิมิตร
๕.นายดาวเรือง สีม่วง	๖.นายทองม้วน บุญเกิด
๗.นายบุญมี หล้าทองอินทร์ (คนปัจจุบัน (สมัยที่ ๒))	

ที่ตั้งอาณาเขตและพื้นที่

ตั้งอยู่ห่างจากองค์การบริหารส่วนตำบล ๓ กิโลเมตร เป็นถนนลาดยาง ๓ กิโลเมตร
 ตั้งอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอ ๑๑ กิโลเมตร เป็นถนนลาดยาง ๑๑ กิโลเมตร

ลักษณะภูมิประเทศ

มีสภาพเป็นพื้นที่ราบ ลักษณะดินเป็นดินร่วนปนทราย มีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ บ้านหนองไผ่น้อย หมู่ที่ ๖ ต.หนองไผ่ อ.หนองหาน จ.อุดรธานี

ทิศใต้ ติดต่อกับ บ้านเพ็ก หมู่ที่ ๕ ต.หนองไผ่ อ.หนองหาน จ.อุดรธานี

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ บ้านหนองไผ่ หมู่ที่ ๑ ต.หนองไผ่ อ.หนองหาน จ.อุดรธานี

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ บ้านหนองค้ำยาง หมู่ที่ ๑๒ ต.หนองไผ่ อ.หนองหาน จ.อุดรธานี

ประชากร/ครัวเรือน

จำนวนครัวเรือน ๑๕๖ ครัวเรือน

ประชากร ชาย ๓๓๓ หญิง ๓๖๗ รวมทั้งสิ้น ๗๐๐ คน

จำนวนผู้สูงอายุ ๘๐ คน ผู้พิการ ๑๐ คน

ด้านการปกครอง

การปกครอง แบ่งการปกครองออกเป็น ๗ กลุ่ม ดังนี้

๑. กลุ่มกุหลาบขาว	๒. กลุ่มสามเหลี่ยมพัฒนา
๓. กลุ่มใหญ่พัฒนา	๔. กลุ่มศรีสมบัติ
๕. กลุ่มศรีสว่างพัฒนา	๖. ตะวันออกพัฒนา
๗. กลุ่มใหม่พัฒนา	

ผู้นำชุมชน/ผู้นำกลุ่ม/องค์กรในหมู่บ้าน

๑. นายบุญมี หล้าทองอินทร์ ตำแหน่ง ผู้ใหญ่บ้าน
๒. นายสำรวย บุญเกิด ตำแหน่ง ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
๓. นายอุทัย มาตรี ตำแหน่ง ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
๔. นายอาทิตย์ ศรีสมบัติ ตำแหน่ง สมาชิก อบต.
๕. นายสำลี หาญนาดง ตำแหน่ง สมาชิก อบต.
๖. นายสนอง หล้าทองอินทร์ ตำแหน่ง อาสาพัฒนาชุมชน
๗. นางสุภาวดี บุญเกิด ตำแหน่ง อาสาพัฒนาชุมชน
๘. นางพานิช หล้าทองอินทร์ ตำแหน่ง กพสม.
๙. นายบุญมี หล้าทองอินทร์ ตำแหน่ง อสม.
๑๐. นายบุญมี หล้าทองอินทร์ ตำแหน่ง ประธานกองทุนบ้าน
๑๑. นางนาง ใต้ชมพู ตำแหน่ง อสม.
๑๒. นางทองผัด สิงห์เสนา ตำแหน่ง อสม.

สภาพทางเศรษฐกิจและรายได้

ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลักคือ ทำนา จำนวน ๕๘ ครัวเรือนอัตราค่าจ้างแรงงานในหมู่บ้าน ๑๕๐ บาท ประชากรมีรายได้เฉลี่ย ๕๓,๗๑๘ บาท/คน/ปีพื้นที่หมู่บ้านทั้งหมด ๑,๗๐๑ ไร่ แยกเป็น

- พื้นที่ทำนา ๑,๓๓๒ ไร่ จำนวนครอบครัวยุคที่ ๕๘ ครัวเรือน
- พื้นที่ทำไร่ ๒๕๓ ไร่ จำนวนครอบครัวยุคที่ ๑๖ ครัวเรือน
- ทำไร่อ้อย จำนวน ๑๖ ครัวเรือน พื้นที่ ๒๕๓ ไร่
- พื้นที่สาธารณะ จำนวน ๑๘ ไร่
- ที่อยู่อาศัย จำนวน ๓๕ ไร่

- เลี้ยงโค-กระบือ จำนวน ๑๖ ครัวเรือน จำนวน ๓๐ ตัว
- เลี้ยงสุกร จำนวน ๒ ครัวเรือน จำนวน ๑๕ ตัว
- เลี้ยงเป็ด-ไก่ จำนวน ๘๓ ครัวเรือน จำนวน ๘๓๐ ตัว
- เลี้ยงปลา ๓๐ ครัวเรือน
- ครัวเรือนมีการออมเงิน ร้อยละ ๑๐๐ ของครัวเรือนทั้งหมด
- คนอายุ ๑๘- ๖๐ ปี มีการประกอบอาชีพและรายได้ ร้อยละ ๗๕.๑
- การทำนา ผลผลิตต่อไร่ ๕๐๐ กิโลกรัม

สถานที่สำคัญในหมู่บ้าน

๑. โรงเรียนประถม ๑ แห่ง ชื่อ โรงเรียนดงบากโนนสวรรค์ ระดับชั้นสูงสุด ม.๓ จำนวน นักเรียน ๓๗๐ คน จำนวน ครู ๑๖ คน ผู้อำนวยการชื่อ นายนคร อุ่นมะเริง

๒. มีวัด ๑ แห่ง คือ วัดประทุมคงคา พระจำนวน ๕ รูป เจ้าอาวาส ชื่อ พระอาจารย์ สุนทรเลิศ

๓. สถานีอนามัย ๑ แห่ง หัวหน้าสถานีอนามัยชื่อ นางฉวีวรรณ หิรัญวงษ์ เจ้าหน้าที่ ๒ คน

๔. ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ๑ แห่ง จำนวนเด็ก ๕๗ คน ชาย ๒๗ คน หญิง ๒๐ คน

๕. ธนาคารข้าว/ยุ้งฉาง ๑ แห่ง เงินทุน ๑๐,๐๐๐ บาท ให้กู้ยืม ๒๕ ราย

๖. ศาลากลางบ้าน ๑ แห่ง

๗. ที่อ่านหนังสือพิมพ์ ๑ แห่ง

๘. หอกระจายข่าว ๑ แห่ง

๙. ธนาคารโค-กระบือ ๑ แห่ง จำนวน ๑๐ ตัว

๑๐. ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีประจำหมู่บ้าน ๑ แห่ง

๑๑. ร้านค้าชุมชน ๑ แห่ง

๑๒. ลานกีฬา ๑ แห่ง

๑๓. สวนสาธารณะในหมู่บ้าน ๑ แห่ง

๑๔. สนามเด็กเล่น ๒ แห่ง

๑๕. โทรศัพท์สาธารณะ ๑ แห่ง

๑๖. บ่อสาธารณะ ๑ แห่ง

๑๗. ประปาหมู่บ้าน ๑ แห่ง

แหล่งน้ำผิวดิน ดังนี้

๑. หนองค้ำยางตอนบน

๒. หนองค้ำยางตอนล่าง

๓. หนองเหือ

ศิลปวัฒนธรรม/ประเพณีที่สำคัญ/ภูมิปัญญาท้องถิ่น

- ๑.ประเพณีวันขึ้นปีใหม่ จัดในระหว่างวันที่ ๓๑ ธันวาคม ถึง วันที่ ๑ มกราคม ของทุกปี
- ๒.ประเพณีบุญมหาชาติ จัดในช่วงเดือนมีนาคม
- ๓.ประเพณีสงกรานต์ จัดในช่วงเดือนเมษายน
- ๔.ประเพณีบุญบั้งไฟ จัดในช่วงเดือนพฤษภาคม
- ๕.ประเพณีเข้าพรรษา จัดในช่วงเดือนสิงหาคม
- ๖.ประเพณีบุญข้าวประดับดิน จัดในช่วงเดือนกันยายน
- ๗.ประเพณีบุญข้าวสาก จัดในเดือนตุลาคม
- ๘.ประเพณีออกพรรษา จัดในช่วงเดือนพฤศจิกายน
- ๙.ประเพณีบุญกฐิน จัดในช่วงเดือนธันวาคม

ผลิตภัณฑ์ชุมชนและกลุ่มอาชีพ

- ๑.กลุ่มทอผ้า สมาชิก ๑๗ คน เงินทุน ๑๕,๐๐๐ บาท ประธานชื่อ นางเมนิกา เหล่าบาง
- ๒.กลุ่มทอผ้า สมาชิก ๑๕ คน เงินทุน ๑๐,๐๐๐ บาท ประธานชื่อ นางลำพอง สีม่วง กองทุนในหมู่บ้าน
- ๑.กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ปัจจุบันมีเงินทุน ๑,๑๓๒,๐๖๐.๓๘ บาท สมาชิก ๒๐๐ คน ประธาน ชื่อ นายบุญมี หล้าทองอินทร์
- ๒.กองทุน กข.คจ. ปัจจุบันมีเงิน ๒๘๐,๐๐๐ บาท สมาชิก ๑๕๒ คนประธานชื่อ นายบุญมี หล้าทองอินทร์
- ๓.กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ปัจจุบันมีเงิน ๒๕๒,๕๐๐ บาท สมาชิก ๘๐ คน ประธาน ชื่อ นางพานิชย์ หล้าทองอินทร์
- ๔.กองทุนแม่ของแผ่นดิน ปัจจุบันมีเงิน ๑๒,๐๐๐ บาท สมาชิก ๑๕ คน ประธานชื่อ นายบุญมี หล้าทองอินทร์

ทำเนียบปราชญ์ชาวบ้านผู้มีความรู้/ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านต่างๆ ในชุมชน

ที่	ชื่อ - สกุล	บ้านเลขที่	รายละเอียด ความรู้/ความสามารถพิเศษ
๑	นายทองดี ศรีสมบัติ	๒๖	แพทย์แผนไทย,หมอยาสมุนไพร
๒	นายบุญถม นิลศิริ	๗๒	ศิลปวัฒนธรรมประเพณี
๓	นายสุบัน เนื่องแก้ว	๑๕๐	ช่างไม้
๔	นายวร หาญนาค	๑๕๐	เกษตรทฤษฎีใหม่
๕	นางฝ้าย หล้าทองอินทร์	๑๕๘	การถนอมอาหาร

๖	นายสมาน ไต้ชมภู	๑๕๕	ความรู้ด้านโหราศาสตร์
๗	นายบุญมี หล้าทองอินทร์	๑๕๘	การบริหารจัดการกลุ่ม
๘	นายอาทิตย์ ศรีสมบัติ	๑๕๕	เกษตรทฤษฎีใหม่
๙	นายทศพล เจนการ	๒๗	ความรู้การผลิตปุ๋ยชีวภาพ
๑๐	นายสำราญ บุญเกิด	๕๑	ความรู้การผลิตปุ๋ยชีวภาพ

๑.๓ บ้านหนองคำยาง หมู่ที่ ๑๒ เดิมเป็นบ้านดงบาก หมู่ที่ ๘ และได้แยกการปกครองออกจากบ้านดงบาก เมื่อวันที่ ๒๒ พฤศจิกายน ๒๕๔๘ และได้ตั้งชื่อหมู่บ้านว่า บ้านหนองคำยาง ตั้งแต่วันนั้นเป็นต้นมา บ้านหนองคำยาง มีผู้ใหญ่บ้านจากอดีตถึงปัจจุบัน จำนวน ๒ คน ดังนี้

๑) นายนิยม บุญเกิด ๒) นายสังข์ทอง ทุมวัน

ที่ตั้งอาณาเขตและพื้นที่

ตั้งอยู่ห่างจากองค์การบริหารส่วนตำบล ๕ กิโลเมตร เป็นถนนลาดยาง ๕ กิโลเมตร ตั้งอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอ ๘ กิโลเมตร เป็นถนนลาดยาง ๘ กิโลเมตร

ลักษณะภูมิประเทศ

มีสภาพเป็นพื้นที่ราบ ลักษณะดินเป็นดินร่วนปนทราย มีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือติดกับ บ้านโนนสวรรค์ หมู่ที่ ๗ ต.หนองไผ่ อ.หนองหาน จ.อุดรธานี

ทิศใต้ ติดกับ บ้านเพ็ก หมู่ที่ ๕ ต.หนองไผ่ อ.หนองหาน จ.อุดรธานี

ทิศตะวันออก ติดกับ บ้านดงบาก หมู่ที่ ๘ ต.หนองไผ่ อ.หนองหาน จ.อุดรธานี

ทิศตะวันตก ติดกับ บ้านผักตบ หมู่ที่ ๑๒ ต.ผักตบ อ.หนองหาน จ.อุดรธานี

ประชากร/ครัวเรือน

จำนวนครัวเรือน ๑๓๕ ครัวเรือน

ประชากร ชาย ๓๑๒ คน หญิง ๒๖๗ คน รวม ๕๗๙ คน

จำนวนผู้สูงอายุ ๒๕ คน ผู้พิการ ๕ คน

ครัวเรือนที่ตกเกณฑ์ จปฐ. (ด้านรายได้) จากการสำรวจข้อมูล ปี ๒๕๕๑ จำนวน

๓๕ ครัวเรือน

สภาพทางสังคมและการปกครอง

การปกครอง แบ่งการปกครองออกเป็น ๖ กลุ่ม ดังนี้

๑. กลุ่มศรีวิไล

๒. กลุ่มคำชมภู

๓. กลุ่มเทพประทาน

๔. กลุ่มเพชรเสียงพิณ

๕. กลุ่มจันเพ็ญพัฒนา

๖. กลุ่มศรีสง่า

ผู้นำชุมชน/ผู้นำกลุ่ม/องค์กรในหมู่บ้าน

๑. นายสังข์ทอง ทูมวัน ตำแหน่ง กำนัน
๒. นายสิทธิชัย บุญเกิด ตำแหน่ง ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
๓. นายพงศ์ศักดิ์ อุตสาหกิจ ตำแหน่ง ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
๔. นายประเสริฐ บุญเกิด ตำแหน่ง สมาชิก อบต.
๕. นายทองม้วน บุญเกิด ตำแหน่ง สมาชิก อบต.
๖. นายสำราญ ชานอก ตำแหน่ง อาสาพัฒนาชุมชน
๗. นายสำรอง ภูมิการ ตำแหน่ง อาสาพัฒนาชุมชน
๘. นางวงเดือน บุญเกิด ตำแหน่ง อาสาพัฒนาชุมชน
๙. นายประยูร เจนการ ตำแหน่ง แพทย์ประจำตำบล
๑๐. นางลำพอง ศรีม่อง ตำแหน่ง ประธาน กพสม.
๑๑. นางรงทอง สิงห์สาธร ตำแหน่ง ประธาน อสม.

สภาพทางเศรษฐกิจและรายได้

ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลัก คือ ทำนา จำนวน ๑๓๕ ครัวเรือนอัตราค่าจ้างแรงงานในหมู่บ้าน ๑๕๐ บาท ประชากรมีรายได้เฉลี่ย ๒๕,๕๐๐ บาท/คน/ปี พื้นที่หมู่บ้านทั้งหมด ๑,๗๐๓ ไร่ แยกเป็น

- พื้นที่ทำนา ๑,๓๓๒ ไร่ จำนวนครอบครัวที่ทำนา ๘๘ ครัวเรือน
- พื้นที่ทำไร่ ๒๕๓ ไร่ จำนวนครอบครัวที่ทำไร่ ๑๖ ครัวเรือน
- ทำไร่อ้อย จำนวน ๑๖ ครัวเรือน พื้นที่ ๒๕๓ ไร่
- พื้นที่สาธารณะ จำนวน ๗๘ ไร่
- ที่อยู่อาศัย จำนวน ๓๕ ไร่
- เลี้ยงโค – กระบือ จำนวน ๑๖ ครัวเรือน จำนวน ๓๐ ตัว
- เลี้ยงสุกร จำนวน ๒ ครัวเรือน จำนวน ๑๕ ตัว
- เลี้ยงเป็ด - ไก่ จำนวน ๕๓ ครัวเรือน จำนวน ๕๓๐ ตัว
- เลี้ยงปลา ๓๐ ครัวเรือน
- ครัวเรือนมีการออมเงิน ร้อยละ ๑๐๐ ของครัวเรือนทั้งหมด
- คนอายุ ๑๕- ๖๐ ปี มีการประกอบอาชีพและรายได้ ร้อยละ ๗๕.๑
- การทำนา ผลผลิตต่อไร่ ๕๐๐ กิโลกรัม

สถานที่สำคัญในหมู่บ้าน

๑. โรงเรียนประถม ๑ แห่ง ชื่อ โรงเรียนคงบาก โนนสวรรค์ ระดับชั้นสูงสุด ม.๓ จำนวนนักเรียน ๓๗๐ คน จำนวน ครู ๑๖ คน ผู้อำนวยการชื่อ นายนคร อุ่นมะเริง
๒. วัด มี ๑ แห่ง คือ วัดป่าเจริญธรรม จำนวนพระ ๒ รูป เจ้าอาวาสชื่อ หลวงพ่อขวัญชัย

๓. สถานีอนามัย ๑ แห่ง หัวหน้าสถานีอนามัย ชื่อ นางฉวีวรรณ หิรัญวงษ์ เจ้าหน้าที่ ๕ คน

๔. ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ๑ แห่ง จำนวนเด็ก ๕๕ คน ชาย ๒๗ คน หญิง ๒๒ คน ผู้ดูแลเด็ก ๕ คน

๕. หอกระจายข่าว ๒ แห่ง

๖. ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีประจำหมู่บ้าน ๑ แห่ง

๗. สนามเด็กเล่น ๑ แห่ง

๘. โทรศัพท์สาธารณะ ๒ แห่ง

๙. สถานีตำรวจชุมชน ๑ แห่ง

๑๐. บ่อสาธารณะ ๒ แห่ง

๑๑. ประปาหมู่บ้าน ๑ แห่ง

แหล่งน้ำผิวดิน ดังนี้

๑.หนองยางคำตอนบน

๒.หนองยางคำตอนล่าง

๓.ห้วยน้ำเค็ม

ศิลปวัฒนธรรม/ประเพณีที่สำคัญ/ภูมิปัญญาท้องถิ่น

๑. ประเพณีวันขึ้นปีใหม่ จัดในระหว่างวันที่ ๓๑ ธันวาคม ถึง วันที่ ๑ มกราคม ของทุกปี

๒. ประเพณีบุญมหาชาติ จัดในช่วงเดือนมีนาคม

๓. ประเพณีสงกรานต์ จัดในช่วงเดือนเมษายน

๕. ประเพณีบุญบั้งไฟ จัดในช่วงเดือนพฤษภาคม

๕. ประเพณีเข้าพรรษา จัดในช่วงเดือนสิงหาคม

๖. ประเพณีบุญข้าวประดับดิน จัดในช่วงเดือนกันยายน

๗. ประเพณีบุญข้าวสาก จัดในเดือนตุลาคม

๘. ประเพณีออกพรรษา จัดในช่วงเดือนพฤศจิกายน

๙. ประเพณีบุญกฐิน จัดในช่วงเดือนธันวาคม

กองทุนในหมู่บ้าน

๑. กองทุนอยู่ดี มีสุข (กิจกรรมเพาะเห็ดขาย) ปัจจุบันมีเงินทุน ๕๘,๐๐๐ บาท สมาชิก ๑๕๐ คน ประธานชื่อ นายสังข์ทอง ทุมวัน หมายเลขโทรศัพท์ ๐๘๑-๐๕๘๕๕๖๕

๒. กองทุนแผ่นดินแม่ ปัจจุบันมีเงินทุน ๑๘,๐๐๐ บาท สมาชิก ๕๐ คน ประธานชื่อ นายทองม้วน บุญเกิด หมายเลขโทรศัพท์ -

๑.๔ โรงเรียนบ้านดงบากโนนสวรรค์

โรงเรียนบ้านดงบากโนนสวรรค์ ตั้งอยู่เลขที่ ๕๘ หมู่ ๗ ต.หนองไผ่ อ.หนองหาน จ.อุดรธานี ๔๑๑๓๐ โทรศัพท์ ๐๔๒-๒๒๐๒๕๕ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาอุดรธานี เขต ๓ เปิดสอนตั้งแต่ ระดับอนุบาล ถึงระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๓ มีเนื้อที่ ๒๐ ไร่ และมีเขตพื้นที่บริการการศึกษา คือ

๑. หมู่ที่ ๖ บ้านหนองไผ่น้อย
๒. หมู่ที่ ๗ บ้านโนนสวรรค์
๓. หมู่ที่ ๘ บ้านดงบาก
๔. หมู่ที่ ๙ บ้านเพ็ก
๕. หมู่ที่ ๑๐ บ้านคำบาก
๖. หมู่ที่ ๑๑ บ้านหายโศก
๗. หมู่ที่ ๑๒ บ้านหนองคำยาง

ข้อมูลการบริหาร

๑) ผู้บริหารชื่อ นายนคร อุ่นมะเริง วุฒิการศึกษาสูงสุด ปริญญาตรี สาขา การศึกษา ผู้ใหญ่ วิชาโท การบริหาร ดำรงตำแหน่งในโรงเรียนนี้ตั้งแต่ ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๔๘ จนถึงปัจจุบัน

๒) ผู้ช่วยผู้บริหารที่ได้รับการแต่งตั้ง ๑ คน

๓) จำนวนครูผู้สอน(ข้าราชการ) ๑๑ ครูพนักงานราชการ ๑ คน

- วุฒิทางการศึกษาของครู(ข้าราชการ) ต่ำกว่าปริญญาตรี - คน

ปริญญาตรี ๑๒ คน สูงกว่าปริญญาตรี - คน

- อายุเฉลี่ยของครู(ข้าราชการ) ๕๓.๕๕ ปี ประสบการณ์เฉลี่ย ๑๗.๒๓ ปี

ข้อมูลนักเรียน

ปัจจุบันโรงเรียนมีข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนนักเรียนดังนี้

๑) จำนวนนักเรียนในเขตพื้นที่บริการทั้งหมด ๓๖๖ คน

๒) จำนวนนักเรียนจำแนกตามระดับชั้นที่เปิดสอน

๓) มีนักเรียนมีความบกพร่องเรียนร่วม ๕ คน

๔) มีนักเรียนที่มีภาวะทุพโภชนาการ ๕๐ คน

๕) มีนักเรียนปัญญาเลิศ ๗๐ คน

๖) มีนักเรียนต้องการความช่วยเหลือเป็นพิเศษจำนวน ๑๒๐ คน

๗) จำนวนนักเรียนต่อห้องเรียน(เฉลี่ย) ๓๐.๕๐ คน

๘) อัตราส่วนครู : นักเรียน ๒๖ : ๑ คน

๙) จำนวนนักเรียนที่ลาออกกลางคัน(ปีปัจจุบัน) - คน

๑๐) สถิติการขาดเรียน/เดือน ๓ วัน

๑๑) จำนวนนักเรียนที่ทำชื่อเสียงให้แก่โรงเรียน(รางวัลดีเด่นที่ได้รับ)

- ประเภทงานวิชาการ	จำนวน	๓๐ คน
- ประเภทดนตรี-นาฏศิลป์	จำนวน	๓๐ คน
- ประเภทกีฬา	จำนวน	๘๐ คน

สภาพชุมชนโดยรวม

๑) สภาพชุมชนรอบบริเวณ โรงเรียนมีลักษณะสภาพโดยทั่วไปของโรงเรียนบ้านดงบากโนนสวรรค์ ตั้งอยู่บนที่ดอนและอยู่ในชุมชนที่มีความเอื้ออาทรให้ความร่วมมือกับทางโรงเรียนเป็นอย่างดี มีสภาพบ้านเมือง ที่สงบสุขไม่มีปัญหาหรืออุปสรรคต่อการจัดกิจกรรมต่างๆ ของสถานศึกษามีประชากรโดยประมาณ ๒,๖๕๕ คน บริเวณใกล้เคียงโดยรอบโรงเรียนได้แก่

ทิศเหนือจดบ้านโนนสวรรค์

ทิศใต้ติดกับวัดบ้านโนนสวรรค์

ทิศตะวันออกติดกับหนองน้ำสาธารณะ

ทิศตะวันตกติดกับชุมชน และฟาร์มไก่ไข่ของชาวบ้าน

อาชีพหลักของชุมชนคือ ทำนา เนื่องจากสภาพภูมิประเทศเป็นลักษณะเป็นที่ราบลุ่ม ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เป็นที่รู้จักโดยทั่วไปคือ ประเพณีบุญบั้งไฟ บุญเดือนสี่

๒) ผู้ปกครองส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับ ป.๖

ร้อยละ ๕๑.๘๕ ประกอบอาชีพ ทำนา

ร้อยละ ๓.๒๕ ประกอบอาชีพ รับจ้าง

ร้อยละ ๐.๕ ประกอบอาชีพ ค้าขาย

ฐานะทางเศรษฐกิจ/รายได้โดยเฉลี่ย ๑๖,๑๓๘.๑๖ บาท/ปี

๓) โอกาสและข้อจำกัดของโรงเรียน

โรงเรียนบ้านดงบากโนนสวรรค์ ตั้งอยู่ในชุมชนบ้านดงบากโนนสวรรค์ ซึ่งมีสภาพของชุมชน ที่สงบ ใกล้เคียง ได้รับความร่วมมือในการจัดกิจกรรมต่างๆ ของสถานศึกษาเป็นอย่างดี จากชุมชน ทั้งด้านงบประมาณ แรงงาน ความคิดเห็น และเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ดีของผู้เรียน แต่มีข้อจำกัดในเรื่องเศรษฐกิจ ของชุมชน ผู้ปกครองนักเรียนมีฐานะยากจน และเด็กถูกทอดทิ้งจำนวนหนึ่ง

วิสัยทัศน์ของโรงเรียน

โรงเรียนบ้านดงบากโนนสวรรค์จะก้าวไปพร้อมคุณธรรมนำหน้าวิชาการสู่งานอาชีพ โดยกระบวนการ แบบมีส่วนร่วมปฏิบัติตนเป็นผู้นำก้าวล้ำเทคโนโลยีเพื่อชี้ทางพัฒนาคน

พันธกิจ

๑. พัฒนาบุคลากรทุกๆด้าน
๒. จัดการเรียนการสอนกิจกรรมนำชุมชนเป็นส่วนร่วม
๓. พัฒนาระบบบริหาร จัดการเรียนโดยยึดเด็กเป็นสำคัญ ให้ผู้เรียนมีความรู้คู่คุณธรรม
๔. ส่งเสริมพัฒนาบรรยากาศสภาพแวดล้อมและพร้อมให้บริการ
๕. สร้างอาชีพสร้างรายได้และคงไว้ด้านศิลปวัฒนธรรม

เป้าหมาย

๑. มีคุณธรรมจริยธรรมและค่านิยมอันดี
๒. มีความรู้และทักษะทางวิชาการและนำความรู้ไปใช้ประกอบอาชีพได้
๓. ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมของโรงเรียน และพัฒนาแหล่งเรียนรู้ร่วมกัน
๔. มีทักษะและกระบวนการตามวิถีทางประชาธิปไตย และหลักเล็งของบายนมุข
๕. นักเรียนมีความรู้ทันต่อเหตุการณ์ของโลกมีศักยภาพในการจัดกิจกรรมและใช้เทคโนโลยีเพื่อดำรงชีวิตได้

คุณลักษณะอันพึงประสงค์

๑. มีวินัยในตนเอง
๒. มีทักษะในการทำงานอยู่บนพื้นฐานคุณธรรม
๓. มีความคิดสร้างสรรค์ ความสุนทรีย์ภาพด้านดนตรี กีฬา
๔. อนุรักษ์ภูมิปัญญาสู่กับการนำเทคโนโลยีมาใช้
๕. รักการออกกำลังกายมีสุขภาพสมบูรณ์

๒. พัฒนาการและการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงหนังตะลุงอีสานของชุมชนดงบากโนนสวรรค์

ตำบลหนองไผ่ อำเภอหนองหาน จ.อุดรธานี

เริ่มจากการสืบค้นข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น ของสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี ได้มอบนโยบายให้นักวิชาการวัฒนธรรมที่ประจำในพื้นที่อำเภอ สืบค้นข้อมูลภูมิปัญญาสาขาต่างๆ รวมทั้งศิลปะการแสดง ดังนั้นนักวิชาการวัฒนธรรมอำเภอหนองหาน นายประยูร คงสุข และ นายไพฑูรย์ ศรีชัยยศ ครู คศ.๓ โรงเรียนบ้านดงบากโนนสวรรค์ เป็นครูสอนดนตรีพื้นเมืองอีสาน (โปงลาง) ในโรงเรียน ซึ่งมีความสนใจในเรื่องศิลปะการแสดงเป็นเบื้องต้นอยู่แล้ว ประกอบกับมีชาวต่างชาติ(ฝรั่ง) มาขอซื้อตัวหนังตะลุง จึงได้ประสานงานกับนักวิชาการวัฒนธรรมประจำอำเภอ เพื่อจะไปสืบหาข้อมูลดังกล่าว จึงได้ร่วมมือกันสืบค้นข้อมูลจึงพบว่านายประพันธ์ ประสมศรี บ้านเม็กคงเรือ อ.หนองหาน จ.อุดรธานี ภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดงหนังตะลุงอีสาน ด้วยเหตุนี้สำนักงานวัฒนธรรม จึงมอบหมายให้นักวิชาการประจำอำเภอหนองหาน ร่วมมือกับเครือข่ายประกอบด้วยสภาวัฒนธรรมอำเภอ นายทองพูน รอดขันเมือง นักจัดรายการวิทยุชุมชนในเขต

อำเภอหนองหาน ครูโรงเรียนบ้านดงบากโนนสวรรค์ ร่วมมือกันลงพื้นที่ บ้านดงเรือ ตำบลหนองเม็ก อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี เพื่อให้นายประพันธ์ ประสมศรี ภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดง เพื่อประสานงานเพื่อจะให้สาธิตการแสดงหนังตะลุงให้ดู

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี ได้ให้นายประพันธ์ ประสมศรี จัดสาธิตการแสดงหนังตะลุงที่หมู่บ้านดังกล่าวให้ชม ปรากฏว่าได้รับความสนใจจากเด็ก เยาวชน และประชาชนในหมู่บ้านเป็นอย่างดี เพราะเด็ก เยาวชนไม่เคยไปดูมาก่อน และประชาชนก็ไม่ได้ชมการแสดงหนังตะลุงมาเป็นเวลานานแล้ว เพราะในปัจจุบันสภาพสังคมที่แปรเปลี่ยนและสภาพของวัฒนธรรมก็เปลี่ยนแปลงไปตามสิ่งแวดล้อม มนุษย์ปัจจุบันมีการสร้างสรรค์วัฒนธรรมแนวใหม่ ๆ มีการกระจายวัฒนธรรมจากถิ่นหนึ่งไปสู่อีกถิ่นหนึ่ง การละเล่นหนังปราโมทัย : หนังตะลุงอีสาน ก็เช่นเดียวกัน ถึงแม้จะโลดแล่นในวิถีชีวิตของคนอีสานมานานก็เริ่มปรับตัวไปตามความต้องการของสังคมยุคใหม่ เพราะความดึงดูดความสนใจในศิลปะการแสดงพื้นบ้านอย่าง หนังปราโมทัย : หนังตะลุงอีสาน ได้ถดถอยลง เด็กและเยาวชนสมัยใหม่แทบไม่รู้จัก การว่าจ้างไปแสดงก็ลดลงอย่างน่าใจหาย ผู้ประกอบอาชีพด้านนี้ต้องเปลี่ยนอาชีพใหม่และทำเป็นเพียงอาชีพเสริม ดังนั้น จึงเป็นความพยายามของเจ้าของหนังปราโมทัย :หนังตะลุงอีสานที่ต้องพัฒนาตนเองก่อนที่จะถูกกลายถิ่นหายไปตามความเปลี่ยนแปลง เช่น อาจจะมีสี่ส้นเรียกผู้ชมก่อนการแสดง เช่น ละครหุ่่นอีสานของคณะเพชรหนองเรือ อ.หนองเรือ จ.ขอนแก่น ที่มีการโหมโรงก่อนการแสดงหุ่่น จะมีแดนเซอร์มาร้องเดินเพื่อเรียกผู้ชม หรือมีการร้องเพลง เล่นดนตรี ส่วนคณะพ่อประพันธ์จะมีการประชาสัมพันธ์ โดยบอกชื่อเรื่องที่จะแสดง บอก สถานที่ที่จะแสดงให้กับผู้ใหญ่บ้าน หรือเสียงตามสายของหมู่บ้านพร้อมกับการขับเสภา แต่ถึงกระนั้นยังได้รับความนิยมน้อยลงเรื่อยๆ และไม่ได้รับจ้างให้ไปแสดงในสถานที่ต่างๆ วงหนังตะลุงของนายประพันธ์ ประสมศรี จึงปิดวงไป สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี โดยผู้อำนวยการสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี นายเริงฤทธิ์ พลนามอินทร์ จึงได้ได้หารือกับชุมชน ครู อาจารย์ ในการที่จะร่วมกันอนุรักษ์ พัฒนาให้คนรุ่นหลังได้ดูต่อไป นายไพฑูรย์ ศรีชัยยศ ได้อาสาจะเป็นคนนำไปทอดสืบให้เด็กนักเรียน ชุมชนได้เรียนรู้ จึงได้ขออนุญาต (ชื่อ) ตัวหนังตะลุงของนายประพันธ์ ประสมศรี เพื่อมอบให้โรงเรียนชุมชนดงบากโนนสวรรค์ เพื่อถ่ายทอดให้กับเด็ก เยาวชน ในโรงเรียนต่อไป ต่อมา สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี ร่วมกับสภาวัฒนธรรมจังหวัด สภาวัฒนธรรมอำเภอหนองหาน และชุมชนบ้านดงบาก โนนสวรรค์ โดยมีนายไพฑูรย์ ศรีชัยยศ พร้อมเครือข่ายนักจัดรายการวิทยุชุมชน ในเขตอำเภอหนองหาน ได้ลงพื้นที่เพื่อให้คณะหนังตะลุงอีสานของคณะพ่อคำตา ตำบลหนังหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี สาธิตการแสดงพร้อมสัมภาษณ์กับนักวิชาการและคณะที่ลงพื้นที่ด้วยกัน ซึ่งสรุปได้ ดังนี้

๑. ประวัติความเป็นมาของหนังปราโมทัย (หนังตะลุงอีสาน)ของคณะนายคำตา อินทร์สีดา

ชื่อ คณะ คือ คณะหนังประโมไทยรุ่งอีสานกลองยาว โดยมีนายคำตา อินทร์สีดาอายุ ๖๕ ปี ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ ๔๒ หมู่ ๘ บ้านโนนสว่าง ต.หนองหลัก อ.ไชยวาน จ.อุดรธานี

นายคำตา อินทร์สีดา เกิดเมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน ๒๕๕๐ ที่บ้านโนนสว่าง ตำบลหนองหลัก อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดอุบลราชธานี เคยอยู่กับคณะหนังตะลุงพอกอง ผิวขาว เริ่มแรกจะเรียนท่องบทก่อน และเล่นได้เฉพาะ เรื่อง รามเกียรติ์ โดยได้ราคาค่าจ้าง ๓๐๐ - ๔๐๐ บาทต่อครั้ง/วัน ใช้ตะเกียงเจ้าพายุ ในสมัยก่อนมีตัวละคร ๑๐ - ๑๕ ตัวต่อเรื่อง รวมผู้เล่นทั้งหมด ๗ คน คณะแสดงจะรับจ้างทั่วไปในหมู่บ้านใกล้เคียง ส่วนใหญ่จะเล่นเรื่อง รามเกียรติ์ นอกจากจะมีงานจ้างที่เป็นงานทำบุญแจกข้าวจึงจะเล่นเรื่องนิทานพื้นบ้าน เช่น จำปาสีตัน, การะเกด เป็นต้น ซึ่งได้เนื้อเรื่องและบทมาจากคุณพอกอง ผิวขาว ท่านเคยเป็นหัวหน้าคณะมาก่อนจึงมอบให้ไว้กับนายคำตา อินทร์สีดา ส่วนอุปกรณ์ในการทำไม่ได้รับมอบ เมื่อเริ่มต้นการจัดตั้งคณะใหม่ จึงได้จัดซื้ออุปกรณ์และเครื่องมือที่จำเป็นต้องใช้มาทำเองเช่นในปัจจุบัน โดยมีนายคำตา อินทร์สีดา เป็นผู้สืบทอด คณะปราโมทย์รุ่งอีสาน นายคำตา อินทร์สีดา เป็นทั้งผู้เชิดหนัง และพากย์หนัง และเป็นผู้บรรเลงดนตรีได้แก่ ระนาดเอก จะตีขณะออกโหมโรงและประกอบขณะดำเนินเนื้อเรื่องตั้งแต่ต้นจนจบ

ภาพที่ ๑

นายคำตา อินทร์สีดา : หัวหน้าคณะ
ปราโมทย์รุ่งอีสาน

๒. ข้อมูลด้านอื่นๆ

เนื้อเรื่องการแสดง ได้บทเนื้อหาของเรื่องการแสดงมาจากอาจารย์ได้มอบให้ไว้ ได้เริ่มเรียนตั้งแต่อายุ ๒๑ ปี แล้วหยุดพักการแสดงมาเป็นเวลาประมาณเกือบ ๔๐ ปี พออายุ ๖๕ - ๖๖ ปี เมื่อประมาณ ๓ ปีก่อน มีเพื่อนมาเล่นหนังประโมทย์จากจังหวัดอุบลราชธานี ในงานบุญกฐิน น้องอาจารย์เสรี ได้ไปเจอในงานแสดงอาจารย์เสรี เคยเห็นนายคำตา อินทร์สีดา เล่นเมื่อสมัยก่อน จึงมาชวนนายคำตา อินทร์สีดา ก่อตั้งวงใหม่โดยเริ่มตัดตัวหนังโดยมีอาจารย์เสรีเป็นคนตัดตัวหนังที่จะใช้ในการแสดง เริ่มก่อตั้งวงใหม่ชื่อว่า “คณะหนังประโมทย์รุ่งอีสานกลองยาว” เริ่มแรกการก่อตั้งวงมีนักแสดงเพียง ๕ คนเท่านั้น เล่นเรื่องแรกคือ เรื่องรามเกียรติ์ ค่าจ้าง จำนวน ๑๕๐.- บาท ทั้งคืน เริ่มแสดง ๓ ทุ่ม - ๖ โมงเช้า เวทีการแสดง ๓.๕๐ เมตร ผ้าฉากแสดงสมัยก่อนนำเอาหญ้าคามุง ใช้เวทีการแสดงของเวทีหมอลำสมัยนี้ใช้ผ้าฉาก ๕ เมตร เนื้อเรื่องที่ใช้ในการแสดง เล่นเรื่องรามเกียรติ์ ค่าตอบแทน จำนวนเท่ากันหมดทุกคนไม่ว่าจะเล่นเป็นตัวอะไรก็ตาม สมาชิกในคณะประโมทย์รุ่งอีสาน ปัจจุบันประกอบด้วยสมาชิกจำนวน ๑๔ คน และได้แบ่งหน้าที่ดังนี้

๒.๑ ผู้เชิดหนัง และพากย์หนัง

๒.๑.๑ นายคำตา อินทร์สีดา (ผู้เชิดหนังและพากย์หนัง)

๒.๑.๒ นางบุญเหลือ ปิตะโน อายุ ๕๗ ปี (จับร้อง) บ้านเลขที่ ๑๓๕ หมู่ที่ ๗
บ้านสะงวย ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี

๒.๑.๓ นางพิสมัย ดวงเดือน อายุ ๕๒ ปี (ผู้เชิดนางบุษมาลี)

บ้านเลขที่ ๑๓๒ หมู่ที่ ๑ ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี

๒.๑.๔ นายสุคใจ สีเหลือง อายุ ๔๕ ปี (พากย์บทกวี, พระเอก, วานร)

บ้านเลขที่ ๔ หมู่ที่ ๑๐ ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี

๒.๑.๕ นางเกษา ชนะสงคราม อายุ ๕๒ ปี (เชิดหุ่นเป็นตัวพระสมุทร)

บ้านเลขที่ ๒๑ หมู่ที่ ๘ ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี

๒.๑.๖ นายนิคม สอนใจ อายุ ๕๐ ปี (เชิดหุ่นมาน)

บ้านเลขที่ ๒๕ หมู่ที่ ๘ ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี

๒.๑.๗ นายดาวเรือง จันทร์ขันดี อายุ ๖๔ ปี (เชิดหุ่นทหารทศกัณฐ์)

บ้านเลขที่ ๑๔๓ หมู่ที่ ๘ ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี

๒.๒ ผู้แกะตัวหนัง ได้แก่ อาจารย์เสรี ศรีชัยยศ

๒.๓ ผู้บรรเลงดนตรี ได้แก่

๒.๓.๑ นายคำตา อินทร์สีดา อายุ ๖๕ ปี (มีอระนาดเอก) เป็นผู้ก่อตั้งคณะตั้งแต่อายุ ๒๑ ปี
จะตีฆ้องออกโหมโรงและประกอบฆ้องดำเนินเนื้อเรื่องตั้งแต่ต้นจนจบ

๒.๓.๒ นายบุญจันทร์ นามมนตรี อายุ ๔๕ ปี (หมอลำแคน)

บ้านคำม่วง ตำบลโนนสูง อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี

๒.๓.๓ นายทองม้วน ผาใส อายุ ๕๔ ปี (มือพิณ)

บ้านเลขที่ ๑๑ หมู่ ๕ บ้านห้วยหนองยาง ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน
จังหวัดอุดรธานี

๒.๓.๔ นายอุทัย เชิญชม อายุ ๓๖ ปี (มือเบส)

บ้านเลขที่ ๒๒๐ หมู่ ๕ บ้านห้วยหนองยาง ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน
จังหวัดอุดรธานี

๒.๓.๕ นายทินกร สุวรรณขาว อายุ ๔๕ ปี (มือกลอง)

บ้านเลขที่ ๖ หมู่ ๕ บ้านห้วยหนองยาง ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน
จังหวัดอุดรธานี

๒.๓.๖ เด็กชายเสกสรรค์ สงวนนาม อายุ ๑๑ ปี (มือกลองรำมะนาอีสาน)

บ้านเลขที่ ๒๔ หมู่ ๘ บ้านโนนสว่าง ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน
จังหวัดอุดรธานี รหัสไปรษณีย์ ๔๑๒๕๐

๓. ความเชื่อเกี่ยวกับการแสดง

ความเชื่อของผู้เล่นหนังประโมทัย ข้อห้ามต่างๆที่ถือเป็นเรื่องเคร่งครัด อย่างเช่น ห้ามไม่ให้ตั้งโรงหนังหันหน้าไปทางทิศตะวันตกโดยเด็ดขาด เพราะเชื่อกันว่า เป็นทิศอัปมงคล จะทำให้การแสดงตกต่ำไม่รุ่งเรือง ก่อนการแสดงทุกครั้ง จะต้องระลึกถึงครูอาจารย์ของแต่ละคณะเสียก่อน เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่คณะและทำให้ผู้ชมนิยมชมชอบหากว่าคณะไหนจะเดินทางไปแสดงหนังแลกข้าวจากหมู่บ้านอื่นก็ต้องไม่ออกเดินทางไปในทุกวันพระแรม และขึ้น ๑๕ ค่ำ เพราะเกรงว่าศัตรูจะเป็นอุปสรรคต่อการแสดง ก่อนออกเดินทางไปแสดง หัวหน้าคณะหนังต้องนำดอกไม้ธูปเทียน มาทำพิธีบูชาหน้าบ้านได้บ้านเสียก่อน และต้องหันหน้าไปทางทิศเหนือ เมื่อกล่าวคาถาจบก็ต้องกลั่นลมหายใจพร้อมกับกระต๊อบเท้าข้างขวาอีก ๓ ครั้ง

๔. วิธีการ และขั้นตอนการแสดงหนังประโมทัย

ก่อนเริ่มการแสดงหนังประโมทัย หัวหน้าคณะจะทำพิธีไหว้ครูเพื่อคารวะครูบาอาจารย์ และขอให้การแสดงในครั้งนี้อร่าเป็นไปด้วยดีและให้เป็นที่น่าิยมของผู้ชม หัวหน้าคณะประนมมือ ยกขึ้นหัว สวดบริกรรมคาถา “ยกอ้อ ยกครู ” สิ่งของสำหรับพิธีกรรมไหว้ครู (เครื่องกาย) ของ

พ่อคำตา อินทร์สีดา ประกอบด้วย :

๑. ขันช้ำห้า (ดอกไม้ ๕ คู่ เทียน ๕ คู่)	
๒. เหล้าขาว	๑ ขวด
๓. ไช้ดิบ	๑ ลูก
๔. เงิน	๑๒ บาท
๕. ผ้าถุง	๑ ผืน
๖. แป้ง	๑ กระป๋อง

ภาพที่ ๒ : เครื่องกาย

ภาพที่ ๓ : เหล้าขาว/ดอกไม้ ๕ คู่/ เทียน ๕

ภาพที่ ๔ : พิธี “ยกอ้อ ยอกครู”

๑. ขั้นตอนการไหว้ครู

นายคำตา อินทร์สีดา หัวหน้าคณะ ได้จัดเตรียมเครื่องคาย สำหรับไหว้ครูให้พร้อม รวมทั้งตัวหนังตะลุง การไหว้ครูจะมีหัวหน้าคณะและลูกวงบางส่วนร่วมพิธีไหว้ครู เรียกว่า “พิธียกอ้อ ยอกครู” โดยประกอบด้วยลำดับขั้นตอน ดังต่อไปนี้

๑) นำตัวหนังที่เด่นๆ เช่น พระราม พระลักษมณ์ นางสีดา ทศกัณฐ์ ฯลฯ มาวางไว้ ด้านหน้าเครื่องคาย

๒) รวมเครื่องคายทั้งหมดใส่ถาดแล้วผู้นำยกอ้อ ยอกครู จุดเทียน ๑ คู่ กราบ ๓ ครั้ง เพื่อการวะครูบาอาจารย์ รวมทั้งตัวหนังตะลุงที่ถือว่าเป็นครูบาอาจารย์ด้วย

๓) ยกเครื่องคายขึ้นสูงประมาณจมูกของผู้กล่าวยกอ้อ ยอกครู แล้วผู้กล่าวนำสวด บริกรรมคาถา (สวดประมาณ ๕ นาที)

๔) วางเครื่องคายลงแล้วทาแป้งที่ใบหน้าของผู้นำยกอ้อ ยอกครู แล้วส่งแป้งต่อๆ ไปให้ ลูกวงทาที่ใบหน้าด้วย เป็นอันเสร็จพิธี

หมายเหตุ : เคล็ดลับการทำแป้ง หมายถึง ให้คณะและการแสดงให้หอมกระจายหอมฟุ้งเหมือนกลิ่น แป้งและให้เป็นที่ชื่นชอบของคนทั่วไป

๒. การเชิดตัวหนัง

ก่อนออกแสดง จะมีการเตรียมตัวหนังการแสดงโดยปักตัวละครไว้ที่ต้นกล้วยที่มัดไว้ ห้อยหัวทิ้งลงข้างล่าง คนตรีเริ่มบรรเลง นักแสดงเริ่มจัดฉากละครตัวหนังที่ตนรับผิดชอบและตัวเอกของเรื่องเรียงไปจนเต็มฉาก ก่อนการโหมโรงก็มีเด็กนักเรียนมาเดินประกอบดนตรี อยู่ด้านข้างซ้าย – ขวา ของเวทีใน ๑ เพลงจบ ก็เริ่มการโหมโรงต่อ

๓. การออกโรง หรือ มีการโหมโรง เริ่มโดยการตีระนาดซึ่งนายคำดาเป็นคนตีระนาด บรรเลงเพลงและร้องเออ.....พร้อมกับการตีระนาดสลับกันไป มา ในเนื้อหาก็จะขอชมมาครูบา อาจารย์พอบจบจากการขอชมมาครูอาจารย์ ออกแขก นักแสดงแต่ละคนก็จะเชิดตัวหนังไว้ที่ละตัวตั้งแต่ ตัวพระ ตัวนางไปเรื่อยๆ สลับกับการเล่นดนตรี จนหมดตัวละครออกแสดงโดยการชูโรง ด้วยพระเอกตลอดกาลของหนังปราโมทัย คือ ตัวหนัง “ปลัดตื้อ” นั่นเอง ซึ่งการแสดง ของคณะนายคำดานั้นจะแสดงเรื่องรามเกียรติ์ ตอน พระรามตามหานางสีดา

ภาพที่ ๕ การยกตัวตัวเชิดของนายคำดา อินทร์สีดา

๔. เรื่องที่เล่น

การแสดงหนังปราโมทัยอีสานของคณะนายคำดา อินทร์สีดา ได้พัฒนามาจากเรื่องเล่า เป็นการขับร้องกลอน การเอื้อนคำ และสอดแทรกการพากย์ ในเนื้อเรื่อง “รามเกียรติ์” โดยมีตัวละคร และสื่อแสดงประกอบ จำนวน ๑๔ รายการ ได้แก่

๑. นางมณโฑ : อัครมเหสีของทศกัณฐ์
๒. ทศกัณฐ์ : โอรสของท้าวลัสเตียนกับนางรัชดา ซึ่งปกครองกรุงลงกา
๓. ปลัดตื้อ : ตัวตลกในเรื่อง
๔. พระราม : พระนารายณ์เสด็จอวตารลงมาในเมืองมนุษย์เพื่อปราบยักษ์ทศกัณฐ์และเหล่าอสูร
๕. ลิงจูง : วานรต่างๆที่เป็นทหารเอกของพระราม
๖. นางสามนักษา : น้องสาวทศกัณฐ์ผู้หลงรักพระราม
๗. ไมยราพ : ผู้ครองนครบาดาล ซึ่งได้รับมัจฉานูมาเป็นบุตรบุญธรรมเฝ้าเขตเมืองบาดาล
๘. ผู้ใหญ่บ้าน : ตัวประกอบละคร
๙. พระยามาริต : เป็นลูกของนางกานาสูรแห่งกรุงลงกาและเป็นพี่ชายสวาทู
๑๐. นางบุญมาลี : พระอิศวรสาปให้มาเฝ้าปราสาทคอยชี้ทางให้ทหารเอกของพระนารายณ์
๑๑. ปู่ผี : ตัวประกอบละครในเรื่อง
๑๒. อ้ายเปลือย : ตัวประกอบละครในเรื่อง

๑๓. นางสุมณฑา : ตัวหนังที่ใช้ในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย
๑๔. พระยาลิงขร : ยักษ์
๑๕. สุพรรณมัจฉา : อยู่เมืองบาดาลเป็นเมียหนุมาน เป็นแม่มัจฉา
๑๖. พาลี : เจ้าครองนครจิดจินเกิดจากพระอินทร์กับนางกาลอัจนา มีกายสีเขียว
๑๗. อินทรชิต : ลูกชายของทศกัณฐ์ที่เกิดจากนางมณโฑ
๑๘. กุมภกรรณ : น้องชายทศกัณฐ์ที่เกิดจากนางรัชดาและท้าวลัสเตียน
๑๙. ไอ้แก้ว : ตัวประกอบละครในเรื่อง
๒๐. ผีเสื้อเมืองลงกา : บริวารยักษ์ที่คอยเฝ้าเมืองกรุงลงกา
๒๑. นางสีดา : ธิดาของนางมณโฑที่พระฤๅษินก กษัตริย์กรุงมิลินาไปเป็นลูก
๒๒. พระอินทร์ : เทวดาอยู่บนสวรรค์เป็นพ่อของพาลีผู้ครองนครจิดจิน
๒๓. ฤๅษี : เป็นผู้ประสิทธิ์ ประสาทวิชาอาคมต่างๆ ให้แก่ พระราม, พระลักษมณ์ ฯลฯ
๒๔. สุครีพ : อุปราชครองนครจิดจินเกิดจากพระอาทิตย์กับนางกาลอัจนามีกายสีแดง
๒๕. นิลคล : ผู้มีหน้าที่ขับล้อเกวียนเพื่อเคลื่อนพระอาทิตย์ให้ขึ้น – ลง ตามเวลา
๒๖. ศรีประคิษฐ์ : พุคเสียงขึ้นจุมูก ตัวตลก
๒๗. พระนารายณ์ : มีกายสีเขียว ๔ กร
๒๘. พระลักษมณ์ : น้องชายต่างมารดาของพระรามที่เกิดจากท้าวทศรสกับนางสมุทรเทวี
๒๙. พระยาพิเภก : น้องชายทศกัณฐ์ผู้หยั่งรู้ เหตุการณ์ในอนาคต มีกระดานชนวนติดมาด้วย เมื่อเกิดเพื่อมาช่วยพระรามปราบทศกัณฐ์
๓๐. มัจฉา : เป็นลูกที่เกิดจากนางสุพรรณมัจฉาและหนุมานผิวขาวผุดผาด ความเป็นลิง หางเป็นปลา
๓๑. หนุมาน : เป็นทหารเอกของพระนารายณ์ซึ่งอวตารเป็นพระรามในโลกมนุษย์
๓๒. องคต : วานรลั่นทองเป็นบุตรพญาพาลีกับนางมณโฑ
๓๓. พระอิสวร : ผู้เป็นใหญ่แห่งเมืองสวรรค์ มีพระอูมาเป็นพระมเหสี
๓๔. พระพรต : เกิดจากท้าวทศรสผู้ครองกรุงอโยธยากับนางไภยเกษมีกายเป็นสีแดงเป็นน้องต่างมารดากับพระรามและพระลักษมณ์

๕. ตัวหุ่นหรือตัวหนัง

ตัวหนังจะใช้พลาสติกเป็นอุปกรณ์สำคัญ คณะหนึ่ง ๆ ใช้รูปหนังสำหรับแสดงประมาณ ๓๐ ถึง ๔๐ ตัว ส่วนคณะหนังปราโมทัยของนายคำตา อินทร์สีดา ใช้ตัวหนังประมาณ ๗๐ – ๘๐ ตัว ตัวหนังแกะโดยใช้แผ่นพลาสติกเป็นต้นแบบ ได้มาจากรูปหนังใหญ่ตัวหนังสูงประมาณ ครึ่งเมตร ถึง ๑ เมตร ลักษณะหุ่นหรือตัวหนังจะใช้ไม้ขีด ๒ ไม้ โดยไม้แรกเป็นไม้หลักแกนกลางของตัวหุ่น ติดตามโครงตัวหุ่นตั้งแต่หัวจรดด้านล่าง หรือเท้า และจะมีปลายแหลม เอาไว้สำหรับเสียบ

หรือตั้งตัวหุ่น ส่วนอีก ๑ ไม้ เป็นไม้ใช้สำหรับเคลื่อนไหวในเวลาเชิด คือส่วนแขนจะมีนอตเชื่อมต่อ
แขน ๓ จุด คือ ที่ไหล่ ข้อพับ (ศอก) และมือ โดยจะมีเชือกสำหรับเชิด และเคลื่อนไหวอิริยาบถ
อุปกรณ์ที่ใส่ตัวหุ่น คือ หีบไม้ (ลังไม้) เพราะกันความชื้นและขนย้ายได้ง่ายและสะดวก

๖. การแต่งกายของผู้แสดง (ตัวหนัง)

การแต่งกายของคณะหนังปราโมทัย : หนังตะลุงอีสานของนายคำดา อินทร์สีดา
ได้แก่

๖.๑ การแต่งกายของผู้เชิดและผู้พากย์ แต่งกายให้เข้ากับโอกาสและสถานที่ที่ใช้ในการ
แสดง หรือสถานที่ที่ผู้ว่าจ้างให้ทำการแสดงโดยส่วนมากจะแต่งกายตามสบายแล้วแต่สะดวก และ
เหมาะสมกับโอกาส การแต่งกายผู้หญิงส่วนใหญ่จะแต่งกายด้วยผ้าพื้นเมืองเป็นชุดผ้าชิ้นพื้นบ้าน
ออกแบบเรียบง่าย ส่วนผู้ชายก็จะแต่งกายด้วยกางเกงเสื้อยืดธรรมดาเพื่อความสะดวกในการทำงาน

๖.๒ การแต่งกายของตัวหนัง

- ตัวพระ ตัวนางจะฉลุพลาสติกด้วยลายไทย มีการฉลุเครื่องประดับสวยงาม หรือตัว
แสดงเด่นๆ เช่น ตัวยักษ์ ตัวลิงก็เช่นเดียวกัน

- ตัว ประกอบอื่น ๆ เช่น ตัวตลก หรือ ตัวประกอบอื่น ๆ ในเรื่องจะแกะฉลุและทาสี
ให้สวยงาม หรือทำให้มีรูปร่างลักษณะเด่นที่จำได้ง่าย เช่น หัวล้าน มีลูกกระพรวนพุงโร เป็นต้น

๑. เวลาที่เล่น เริ่มเวลา ๒ - ๓ ทุ่ม จบประมาณ ๖ โมงเช้า

๗. สถานที่ อุปกรณ์ที่ใช้ในการแสดง เวทีและฉาก

๗.๑ อุปกรณ์ที่ใช้ในการแสดง : ตัวหุ่น จอ ฉาก เครื่องเสียง ไมโครโฟน ต้นกล้วย
และเครื่องเล่นดนตรี ประกอบต่างๆ เช่น กลองชุด ระนาด ฉิ่ง แคน เบส พิณ เป็นต้น
ฉาก: เป็นฉากที่จัดทำขึ้นเอง ใช้ฉากผ้าสีขาวขนาด ๕ เมตร x ๑ เมตร โดยหลังฉากจะทำฉากกั้น
ไว้ในส่วนของผู้เชิดและพากย์ หลังฉากจะมีการเตรียมพร้อมของตัวหนังที่จะเชิดเพื่อสะดวกแก่การ
เปลี่ยนตัวแสดง

เวที : สมัยก่อนจะใช้เวทีร่วมกับเวทีการแสดงหมอลำ หรือไม้ก็ใช้ผ้าฉากมาแสดงเอาหญ้าคามามุง
เป็นหลังคาเพื่อกำบังลมและฝนให้ ซึ่งสมัยต่อมาได้ปรับตามความเหมาะสมของสถานที่ หรือเจ้าภาพ
ที่เตรียมให้ เช่น เวทียกพื้นสูง เวทีแสดงของวัด หรือห้องประชุม ฯลฯ

ต้นกล้วย : มัดไว้ฉากเพื่อเสียบหุ่นหนังตะลุง เรียกว่า ไร่ เพื่อเตรียมความพร้อมขณะเล่น

เครื่องเล่นดนตรี : กลองชุด ระนาด ฉิ่ง แคน เบส และพิณ เป็นต้น

สถานที่ : ปรับตามสภาพของผู้ว่าจ้าง เช่น ในหมู่บ้าน บริเวณบ้าน บริเวณวัด ศาลากลางบ้าน หรือ
สถานศึกษา ฯลฯ

ปัจจุบันนายคำตา อินทร์ลีดา เป็นผู้เชิดและโหมโรงก่อนออกการแสดงของคณะโดยมีผู้พากย์เรื่องราวประติศประตอของเรื่องตั้งแต่ต้นจนจบเพียงคนเดียว สลับฉากพูดของนักแสดงชายและหญิงสลับกัน ซึ่งมีเครื่องดนตรีประกอบการแสดงคือ มีกลองชุด ระนาด ฉิ่ง พิณ และแคนอย่างละ ๑ ชิ้น โดยเครื่องดนตรีและผู้บรรเลงดนตรีจะทำการเล่นอยู่เบื้องหลังฉากหรือหลังเวที บางครั้งก็อยู่ด้านล่างของเวที เช่น กลองชุด เนื่องจากมีอุปกรณ์หลายชิ้นทำให้ถ้านำไปวางไว้ที่บนเวทีจะทำให้ขบวนการเชิดตัวหนังและการเล่าเรื่องราวของการแสดง

ค่าตอบแทน : ครั้งละ ๑๐,๐๐๐- ๑๕,๐๐๐ บาท/๑ วัน/ ๗ - ๑๐ ชั่วโมง ในส่วนของการแสดงที่ต่างจังหวัด เจ้าภาพจะเพิ่มค่าน้ำมันรถให้

๘. เนื้อเรื่องและบทร้อง ขอนำเสนอเนื้อเรื่อง “หนุมานถวายตัว เป็นตัวอย่าง ดังนี้
เนื้อเรื่อง “ หนุมานถวายตัว ”

ฝ่ายหนุมานได้เที่ยวป่า จนถึงที่พระราม พระลักษณ์ พักผ่อน จึงแปลงเป็นลิงน้อย แกล้งรูดใบไม้ไปปรยลงมา พระลักษณ์โกรธจับศรจะตี หนุมานแยงศรไป ความทราบถึงพระราม เห็นว่าคงไม่ใช่ลิงธรรมดา เพราะมีกษัตริย์ ขนเพชร เขี้ยวแก้ว เมื่อหนุมานรู้ว่าเป็นพระนารายณ์อวตารมา จึงเข้ามาสวามิภักดิ์พระรามได้เล่าเรื่องที่นางสีดาถูกลักพาตัวมาหนุมานจึงทูลว่าจะไปพาสุครีพมาเฝ้าสุครีพ จึงเล่าเรื่องที่พระยาพาลีพี่ชายขับไล่ออกจากเมืองแล้วพิดคำสาบานกับพระนารายณ์ในครั้งก่อนทูลขอให้พระรามฆ่าพระยาพาลี พระรามจำได้ จึงให้สุครีพไปล่อพาลีออกมา สุครีพได้ไปทำทนายพระยาพาลี ทั้งสองได้ต่อสู้กัน แต่พระรามไม่สามารถแผลงศรฆ่าพระยาพาลีได้ เพราะทั้งสองเหมือนกันมาก พระยาพาลีสู้ชนะสุครีพจับสุครีพขว้างไปเนินเขาจักรวาลแล้วกลับเข้าเมือง สุครีพต่อว่าพระรามที่ไม่ฆ่าพระยาพาลี

พระรามจึงบอกว่ารูปร่างเหมือนกัน มองไม่รู้ว่าใครเป็นใคร แล้วจึงฉีกชายผ้าให้สุครีพผูกแขนไว้ สุครีพจึงไปทำพระยาพาลีใหม่ พระรามจึงยิงพระยาพาลีด้วยศรพรหมาศตร์ พระยาพาลีจับศรได้ แล้วถามพระรามว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องระหว่างพี่น้อง ถ้ายี่ไม่ควรเข้ามายุ่งเกี่ยว พระรามจึงบอกว่าพระยาพาลีได้พิดคำสาบานกับพระอิศวรไว้ และต้องตายด้วยศรพระนารายณ์ แล้วพระรามจึงกลายร่างเป็นพระนารายณ์ พระยาพาลีจึงสำนึกตัวว่าได้ทำผิด จึงขอรับโทษ พระรามสงสารจึงจะให้เอาศรสะกิดเลือดเพียงหยดเดียว ก็จะตั้งเวยอำนาจศรได้ พระยาพาลีไม่ยอมขอลาตาย แล้วสอนสุครีพก่อนตาย

"จงดูตัวอย่างพี่ผู้มีสัตย์ ไม่กำหนดชีวิตนเท่าเกษา
ไม่ควรตายจึงเสียดวงชีวา อันควรม้วยมรณาอย่าอาลัย"

จากนั้นได้ปล่อยให้ศรปักตัวเองตายส่วนไพร่พลวานรได้หนีกระจัดกระจายไปสุครีพจึงทูลว่าจะรวบรวมให้ได้ภายในเจ็ดวัน เพื่อจะได้ไปปราบยักษ์ที่ลงกา ส่วนพระรามไม่ยอมพักในเมืองจิดจินจะไปพักที่เชิงเขาคันธมาทน์ ระหว่างเดินทางพบพระยาชูงทอง พระยาชูงทองจึงทูลว่า นางสีดาสั่ง

ไว้ว่าถูกทศกัณฐ์ลักไปกรุงลงกา ขอให้ติดตามไปช่วย ต่อมาจึงพบฝูงลิงป่า ฝูงลิงป่าได้ถวายเป็นของนางสีดาแก่พระราม ฝ่ายพระอินทร์เห็นพระรามและพระลักษมณ์ เดินทางไปยังเขาคันธมาทน์เพื่อขมุนุมกองทัพไปปราบยักษ์ จึงให้พระวิศณุกรรมไปเนรมิตพลับพลาที่บริเวณอันเป็นชัยภูมิ แล้ววางเครื่องทรงไว้ให้เปลี่ยนหลังจากลงเทศาภิ สุกรีพิได้เกณฑ์ไพร่พลที่กระจัดกระจายไป ส่วนพระรามให้หนุมานนำสาสน์ไปเกลี้ยกล่อมท้าวชมพู แต่ไม่เป็นผล หนุมานจึงรำยมนต์ ทำให้ท้าวชมพูหลับ แล้วอุ้มพาไปพบพระราม พระรามดีใจตรัสชมสุกรีพิ และแล้วอุบตัวหนุมานตั้งแต่หัวจนถึงหาง หนุมานจึงฟันคำสาปของพระอุมา

๑๐. อุปกรณ์ในการจัดทำตัวหนังตะลุงอีสาน

ในการทำตัวหนังตะลุงอีสาน เพื่อใช้ประกอบการแสดงในเรื่องต่าง ๆ นั้น ได้จัดทำขึ้นเอง ใช้เวลาในการทำ ๑ ตัว : ๑ วัน : ซึ่งอุปกรณ์ที่ใช้ในการทำตัวหนังมีดังนี้

๑๐.๑ กรรไกร กรรไกรที่ใช้ขนาดที่กระชับมือและแข็งแรงเพื่อให้การตัดง่ายขึ้น

ภาพที่ ๖ กรรไกร

ภาพที่ ๗ แผ่นพลาสติก

ภาพที่ ๑๑ ต้นกล้วยที่ใช้เสียบตัวหนัง

๒) เครื่องดนตรีที่ใช้ในการแสดงหนังตะลุงอีสาน

ภาพที่ ๑๒ กลองหนังตะลุง

ภาพที่ ๑๓ ระนาด

ภาพที่ ๑๔ กลองชุด

ภาพที่ ๑๕ พิณ

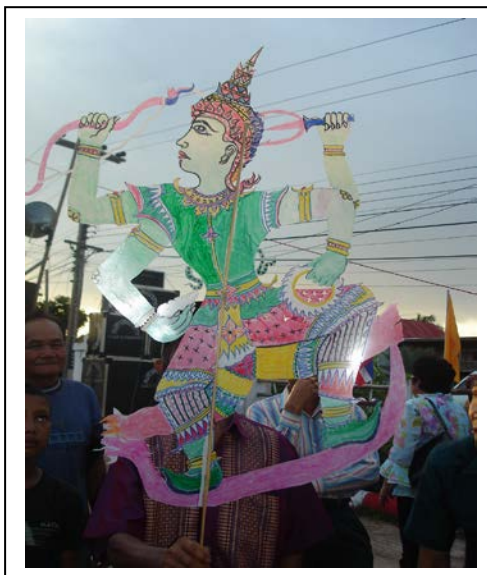
ภาพที่ ๑๖ แคน

ภาพที่ ๑๗ เบส

๑๑. ตัวอย่างข้อมูลตัวหนังตะลุงอีสาน คณะประโมทัยรุ่งอีสาน บ้านหนองหลัก
ตำบลไชยวาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี

ในการแสดงหนังตะลุงอีสานคณะนายคำดา อินทร์สีดา ในวันที่ไปเก็บข้อมูล
คือ วันที่ ๑๖ มิถุนายน ๒๕๔๘ นั้น คณะประโมทัยรุ่งอีสาน ได้แสดงเรื่องรามเกียรติ์ซึ่งมีตัวละคร
ดังนี้

ภาพที่ ๑๘ “พระนารายณ์”

๑. พระนารายณ์ :

การแต่งกาย : ลักษณะตัวหนังพระนารายณ์

- * มีกายสีเขียว
- * มี ๔ กร อวตารลงมาในเมืองมนุษย์เพื่อปราบทศกัณฐ์และเหล่ามาร

ภาพที่ ๑๙ “ปลัดต่อ”

๒. ปลัดคือ : ตัวตลก

การแต่งกาย : ลักษณะตัวหนังปลัดคือ

* มีกระพรวนผูกเอว เมื่อเช็ดไปเช็ดมาจะได้ยินเสียงกรังกริ่งเสมอ ในมือถือขวาน

* มีพุงโร

* นุ่งกางเกงขาสั้นสีเขียว

ภาพที่ ๒๐ “ พระราม ”

๓. พระราม : พระนารายณ์อวตารมาเกิดเป็นพระโอรสท้าวทศรถศกษัตริย์กรุงอโยธยากับนางเกาสุริยา

การแต่งกาย : ลักษณะตัวหนังพระราม

* มีกายสีเขียว

ภาพที่ ๒๑ “ ลิงอุ้ง ”

๔. ลิงอุง :

การแต่งกาย : ลักษณะตัวหนังลิงอุง

ลักษณะการแต่งกายของวานรจะมีสีสันจุดคาด

ภาพที่ ๒๒ “พญามาริต”

๕. พญามาริต : เป็นบุตรนางกากนาสูร ที่กรุงลงกา

การแต่งกาย : ลักษณะตัวหนังพญามาริต

* แต่งกายสีเหลืองทอง

ภาพที่ ๒๓ “ผีเสื้อเมืองลงกา”

๖. ผีเสื้อเมืองลงกา :

การแต่งกาย : ลักษณะตัวหนังผีเสื้อเมืองลงกา

* หัวโตสวมเสื้อก้ามสีแดง

ภาพที่ ๒๔ “นางสีดา”

๗. นางสีดา :

การแต่งกาย : ลักษณะตัวนางสีดา

- * สวมชฎา นุ่งผ้าถุงยาวจับหน้านาง มือถือพัด
- * สวมเสื้อสี่เหลี่ยมจตุรัส ห่มสไบ

ภาพที่ ๒๕ “หนุมาน”

๘. หนุมาน : เกิดจากนางสวาหะกับพระพาย ตั้งครรภ์ ๓๐ เดือน มีตรีเพชรเป็นกาย

จักรแก้วเป็นศิรษะ คทาเพชรเป็นสันหลัง, มีเขี้ยวแก้ว หาวเป็นดาวเป็นเดือน

การแต่งกาย : ลักษณะตัวหนุมาน แต่งกายด้วยชุดสีขาว

ภาพที่ ๒๖ “อินทรชิต”

๕. อินทรชิต : เป็นลูกของนางมณโฑและทศกัณฐ์แต่เดิมชื่อ “ รณพัทธร์ ”

การแต่งกาย : ลักษณะตัวหนังอินทรชิต

- * ได้รับพรจากพระอิศวรประทานศรพรหมมาศรและพระเวทให้
- * ได้รับประทานจากพระพรหม,พระนารายณ์,พระอินทร์

หลังจากสืบค้นข้อมูลการแสดงศิลปะการแสดงหนังตะลุง ของนายคำตา อินทร์สีดา เสร็จแล้วนายไพฑูรย์ ศรีชัยยศ ครูโรงเรียนบ้านดงบาก โนนสวรรค์ เกิดแรงบันดาลใจที่จะสืบสาน อนุรักษ์ศิลปะการแสดงหนังตะลุง เพราะบริบทของชุมชนบ้านดงบาก โนนสวรรค์ มีขนบธรรมเนียมประเพณีที่เข้มแข็งหลายอย่างสมควรอนุรักษ์ รักษาไว้ เริ่มแรกได้ก่อตั้งคณะวงดนตรีพื้นบ้านโปงลาง ซึ่งดำเนินการโดยร่วมมือกับชุมชนเป็นอย่างดี ระยะเวลาไม่มีงบประมาณสนับสนุนจากทางราชการ ได้พากันปลูกต้นยูคาลิปตัส รายได้บางส่วนแบ่งมาบำรุงวงโปงลางจนนำพาวงดนตรีโปงลางสำเร็จ เป็นที่รู้จักในวงการศึกษ

ก่อนปี พ.ศ. ๒๕๓๖ ชุมชนบ้านดงบากไม่เป็นที่รู้จักของหลายๆหน่วยงาน จึงมาร่วมมือกับชุมชนมาสานฝันให้เป็นจริง ในที่สุดคณะโปงลางโรงเรียนบ้านดงบากคอนสวรรค์ก็เป็นที่รู้จักของหน่วยงานและคนทั่วไป เมื่อดำเนินการไปเรื่อยๆ ก็ถึงจุดอิ่มตัว คณะโปงลางเป็นวงใหญ่ มีสมาชิกในวงมากกว่า ๗๐ คน ไปไหนมาไหนก็ลำบาก บางงานก็เป็นงานช่วยเหลือกัน และที่สำคัญวงโปงลางจากสถานศึกษาอื่นๆ ก็เริ่มมีมากขึ้น ได้หันมาสนใจหนังตะลุงซึ่งเป็นศิลปะการแสดงที่กำลังจะสูญหายไปทีสุด ซึ่งตรงกับนโยบายของสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี ด้วยใจรักและความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อนร่วมงาน พี่น้องจากสถานศึกษาที่อยู่ใกล้เคียงกันก็ยินดีพร้อมที่จะสนับสนุนในการจะอนุรักษ์ สืบสาน ศิลปะการแสดงหนังตะลุงดังกล่าวอย่างเต็มที่ จึงได้นำมาถ่ายทอดสู่นักเรียน ดังตัวอย่างคำสัมภาษณ์

“..... ผมได้เป็นครูเกียรติยศระดับประเทศ ได้ อาจารย์ ๓ ระดับ ๘ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๕ ก็เพราะวงดนตรีพื้นบ้านโปงลาง นี้แหละ ด้วยใจรักในศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน เมื่อวงดนตรีโปงลางถึงจุดอิมตัว จึงได้หันมานุรักษ์หนังตะลุง นำสิ่งที่คนจะลืม ไม่สนใจ มาพัฒนาในเด็กเยาวชน ประชาชนสนใจให้ได้ โปงลางก็ทำสำเร็จมาแล้ว หนังตะลุงก็น่าจะสำเร็จได้เหมือนกัน.....”

(นายไพฑูรย์ ศรีชัยยศ : สัมภาษณ์)

หลังจากได้รับมอบตัวหนังตะลุงจากสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี เมื่อปี ๒๕๔๕ โดยนายอำนาจ จันทร์ ผู้ตรวจราชการกระทรวงวัฒนธรรมเป็นผู้มอบ ในระยะแรกๆ ได้จัดตั้งชุมชนอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมอีสาน (หนังตะลุง) ในชุมชนจะรับสมาชิกเพียง ๓๐ คน เท่านั้น ปรากฏว่ามีนักเรียนมาสมัครมากกว่าจำนวนที่กำหนดไว้ ถึงชั่วโมงก็ได้ฝึกซ้อมนักเรียน ในการเชิดตัวหนังตะลุง ฝึกพากย์ เมื่อฝึกนานๆ เข้าก็เล่นเป็นเรื่องราว แต่ตัวหนังตะลุงที่ได้มาไม่เพียงพอ จึงได้สอนให้เด็กนักเรียนดอกหนังตะลุง และจัดอบรมการดอกตัวหนัง ทำให้ชาวบ้านรู้ว่าโรงเรียนชุมชนคงบาคโนนสวรรค์กำลังจะสืบสาน ถ่ายทอด อนุรักษ์ศิลปะการแสดงหนังตะลุง จึงได้จัดทำโครงการ อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมหนังตะลุงอีสาน ขึ้นและเชิญประชุมคณะกรรมการสถานศึกษา และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในการร่วมโครงการ หลังจากฝึกซ้อมนักเรียน และจัดได้อบรมให้ความรู้ในการประดิษฐ์ตัวหนังตะลุง ซึ่งมีกลุ่มเป้าหมายเป็นนักเรียนในชุมชน และชาวบ้านที่ให้ความสนใจในการประดิษฐ์ตัวหนังตะลุง วิทยากรได้มาจากปัญญาในด้านการดอกตัวหนังตะลุง จำนวน ๒ คน และวิทยากรที่เป็นอาจารย์ด้านศิลปะ ๑ คน สำหรับอุปกรณ์และขั้นตอนการทำตัวหนังตะลุง ดังนี้

อุปกรณ์ทำตัวหนัง

- ฆ้อน
- สีว่า ๑ ชุด (ใหญ่ กลาง และเล็ก)
- แผ่นพลาสติกสีขาว ขนาด ๑ - ๒ เมตร (สั่งซื้อจากกรุงเทพฯ)
- คัตเตอร์
- กรรไกร
- เชือก
- ไม้สำหรับทำแกนตัวหนังตะลุง
- สีสเปรย์
- กระดาษโปสเตอร์
- ดินสอ

ขั้นตอนวิธีการทำตัวหนังสือ

๑. ใช้ดินสอจุ่มรูป เขียนแบบและตกแต่งลงลายไทยตามตัวแสดงบนแผ่นพลาสติกสีขาว

๑ แผ่น ต่อ ๓ – ๔ ตัว (แล้วแต่ขนาดตัวหนังสือ)

๒. ใช้สีวาดตกแต่งตามลายลงตัวหนังสือ

๓. วางตัวหนังสือที่ลงบนกระดาษหนังสือพิมพ์หรือสื่อเก่า กระดาษโปสเตอร์ เพื่อพ่นสี

๔. ฉีดสีสเปรย์พ่นสีตามตัวหนังสือให้สวยงาม

๕. ยึดไม้แกนหลักสำหรับขีดและเขียนตัวหนังสือ ตามโครงลักษณะตัวละคร

๖. ใส่เนื้อยึดแขน ขา, ข้อพับ เพื่อทำการเคลื่อนไหวตัวหนังสือ

๗. โยงเชือกเพื่อการเคลื่อนไหวตัวหนังสือ

ในการที่นักเรียนไม่มีความชำนาญให้ดำเนินการตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

๑. ใช้แม่แบบหุ่น/ตัวหนังสือที่ลงแล้ว วางทาบลงบนกระดาษโปสเตอร์แข็ง

๒. ใช้สีวาดตกแต่งและลงตัวหุ่นตัดตัวหุ่นตามโครงร่าง

๓. ใช้สีสเปรย์พ่นให้สวยงาม

๔. ใช้ไม้ทำแกนหลักตัวหนังสือเพื่อเขียน

เมื่อนักเรียนสามารถผลิตตัวหนังสือ “ตัวหนังสือลงได้แล้ว” ก็เปิดเป็นวงหนังสือ “ลูกอีสาน” ครูและนักเรียนร่วมกันคิดเรื่องแสดงจากเรื่องเดิม ๆ อย่างรามเกียรติ์ โดยปรับให้เนื้อเรื่องให้เป็นที่น่าสนใจและทันสมัย เช่น เรื่องที่ส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม เรื่องโทษยาเสพติด การน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติ และเริ่มแสดงเป็นเรื่องราวๆ และแบ่งหน้าที่ตามความถนัดของนักเรียน คือ ผู้พากย์ ผู้ขีด ผู้เล่นดนตรีประกอบ เช่น

๑. เด็กหญิงนิศยา ภูมิมิตร ๑๘๖ หมู่ ๑๒ บ้านดงบาก ตำบลหนองไผ่ อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี ผู้บรรยาย

๒. เด็กหญิงอัญชิตา จันบุตรราช ๑๗๐ หมู่ ๘ บ้านดงบาก ตำบลหนองไผ่ อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี ร้องเพลงประกอบ

๓. เด็กหญิงสุวิภา เหล่าบง ๑๖ หมู่ ๘ บ้านดงบาก ตำบลหนองไผ่ อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี ผู้ขีด

๔. เด็กชายศิริพงษ์ บุญเกิด ๕๖ หมู่ ๗ บ้านโนนสวรรค์ ตำบลหนองไผ่ อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี ผู้ขีด

๕. เด็กชายรัฐพงษ์ รสดี ๘ หมู่ ๗ บ้านโนนสวรรค์ ตำบลหนองไผ่ อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี ผู้ขีด

๖. เด็กหญิงนันทิยา ชัยโพธิ์งาม ๑๕ หมู่ ๖ บ้านหนองไผ่น้อย ตำบลหนองหาน จังหวัดอุดรธานี ผู้ลำดับเรื่อง (ผู้ช่วยผู้กำกับ)

๑. เด็กชายสังคม หาญคง ๘๓ หมู่ ๗ บ้านโนนสวรรค์ ตำบลหนองไผ่
อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี ผู้เล่นดนตรีพื้นบ้าน (กลอง)

๒. เด็กชายกชฎากร ภูมิมิตร ๘ หมู่ ๗ บ้านโนนสวรรค์ ตำบลหนองไผ่
อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี ผู้เล่นดนตรีพื้นบ้าน (แคน) เป็นต้น

ประสบการณ์การแสดง

- แสดงให้ในเทศกาลที่โรงเรียนจัดงาน เช่น วันเด็ก วันแม่
- แสดงเล่นให้เด็กนักเรียนระดับอนุบาลดู
- แสดงงานนิทรรศการทางวิชาการของกลุ่มโรงเรียน
- แสดงงานนิทรรศการทางวิชาการจังหวัด
- แสดงรับงานที่ทาง องค์กรปกครองส่วนตำบลหนองไผ่เปิดสำนักงานฯ ได้
ค่าตอบแทน จำนวน ๕,๐๐๐ บาท เมื่อวันที่ ๑๗ กรกฎาคม ๒๕๕๑

การเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชน ในหมู่บ้านชุมชนดงปาก โนนสวรรค์ มีภูมิปัญญาที่เคย
แสดงหนังตะลุงมาก่อนแล้ว เมื่อสมัยปี พ.ศ. ๒๕๑๔ เคยเล่นหลายคน เช่น นายดาวเรือง สีม่วง
เคยมีคณะหนังตะลุงเป็นของตนเอง นางนวล เคยเล่นเป็นนางเอก ที่บ้านอุ่มจาน อำเภอกุมภวาปี
จังหวัดอุดรธานี นางไกล เคยเล่นเป็นนางสนม เมื่อหมดความนิยมจึงได้เลิกกลับไป เมื่อรู้ว่า
โรงเรียนชุมชนดงปาก โนนสวรรค์จะรื้อฟื้น อนุรักษ์ศิลปะการแสดงหนังตะลุงก็ดีใจมาก และจะ
ร่วมมือในการจะอนุรักษ์ จึงได้ยืมตัวหนังตะลุงที่โรงเรียนไปฝึกซ้อมกันการเล่นหนังตะลุง ในเนื้อ
เรื่องเดิม ๆ เช่นรามเกียรติ์ จำปาสี่ต้น ฝึกซ้อมที่ได้ดูบ้านของนายดาวเรือง สีม่วง ฝึกซ้อมอาทิตย์
ละ ๒-๓ ครั้ง เน้นเรื่องเล่าและวรรณกรรมอีสานชาวบ้าน

พัฒนาการอนุรักษ์ของชุมชนปัจจุบันได้ร่วมมือกันตัดตัวหนังตะลุงเอง โดยใช้พลาสติก
เป็นหลัก พลาสติก ๑ เมตร สามารถทำตัวหนังได้ ๓ - ๔ ตัว ส่วนหนังวัวแท้นั้นก็ได้เริ่มทยอยซื้อ
ตัวหนังมาทำ ซึ่งมีขั้นตอนในการทำยุ่งยากมาก ดังตัวอย่างคำสัมภาษณ์

“ การใช้หนังแท้ม้าทำยุ่งยากมาก และก็มีราคาแพงด้วย ต้องรู้จักเลือกหนังวัวที่มีอายุ
ประมาณ ๓ - ๕ ปี ถ้าวัวแก่ก็ทำได้ไม่ดี ถ้าวัวอ่อนเกินไปก็ใช้ไม่ได้ ต้องรู้จักเลือก”

(นายประพันธ์ ประสมศรี, ๒๕๕๑ : สัมภาษณ์)

๓. การศึกษาความร่วมมือในการนำสื่อหนังตะลุงไปใช้ในสถานศึกษาเพื่อส่งเสริมและพัฒนาให้เป็น
หลักสูตรท้องถิ่น

การนำสื่อหนังตะลุงไปใช้ในสถานศึกษาเพื่อส่งเสริมและพัฒนาให้เป็นหลักสูตรท้องถิ่น เกิด
จากแรงบันดาลใจของนางอาทิตย์ ศรีชัยยศ ซึ่งเป็นครูสอนระดับอนุบาล เห็นนักเรียนระดับ

อนุบาลให้ความสนใจในการแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านหนังตะลุงอีสาน ที่นักเรียนที่เข้าชุมนุมศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านหนังตะลุง ไปนั่งเฝ้าดูด้วยความตั้งใจและสนุกสนานทุกครั้งที่ได้ไปชม จึงได้คิดที่จะนำสื่อหนังตะลุงมาเป็นสื่อในการจัดการเรียนการสอน ประกอบกับเห็นการประดิษฐ์สื่อหนังตะลุงที่ นายไพฑูรย์ ศรีชัยยศ ประดิษฐ์ หรือตอก ตัดตัวหนังตะลุงเป็นประจำ จึงเกิดแนวคิดที่จะนำสื่อหนังตะลุงมาพัฒนาการเรียนการสอน จึงได้เริ่มคิดละครเป็นเรื่องราว เรื่องสั้น หรือเนื้อเรื่องตามบทเปรียบ ที่จะนำมาสอนนักเรียนระดับอนุบาล และเขียนเป็นบท มีตัวละครหรือ ตัวหนังตะลุง ก็ตัวในแต่ละเรื่องสั้น และนำบทพร้อมตัวหนังที่จะแสดงในเรื่องนั้น ๆ ไปปรึกษาครูสอนศิลปะที่โรงเรียนบ้านหนองไผ่ ตำบลหนองไผ่ ซึ่งเป็นโรงเรียนในกลุ่มเดียวกัน คือนายสุนทร ศรีชัยยศ อาจารย์ ๒ ระดับ ๓ และขอความร่วมมือให้วาดรูป ในพลาสติกที่นางนิตยา ศรีชัยยศ เตรียมให้

- ขั้นตอนการผลิตสื่อ

๑) แต่งบทละคร

๒) จินตนาการตัวละครในบทเพื่อจะชี้แจงให้คนวาดภาพให้ได้ตัวละครที่ออกมาตามต้องการ

๓) คนวาดภาพตามที่ต้องการ

๔) จากนั้นก็ทำตามขั้นตอนการตัด ตอกตัวหนังตะลุง

- ขั้นตอนการนำเสนอสื่อ

เสนอเป็นเรื่องราว เน้นการใช้ภาษาไทย ภาษาอีสาน (ผญา)

การมีส่วนร่วมในการนำเสนอสื่อ เด็กนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕,๖ และระดับมัธยมมีส่วนร่วมในการช่วยเชิด พากย์ และเล่นดนตรี

การนำสื่อหนังตะลุงไปจัดทำเสนอเป็นผลงานวิชาการของครูผู้ผลิตสื่อ ของนางอาทิตยา ศรีชัยยศ โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาในทุกๆด้าน ซึ่งได้แก่การพัฒนาทางด้านภาษา คุณธรรม จริยธรรมให้เกิดขึ้นกับผู้เรียนในระดับปฐมวัย ซึ่งมีแนวคิดว่าการก่อให้เกิดการพัฒนาของผู้เรียนระดับปฐมวัย ในด้านต่างๆ เช่น ด้านภาษา คุณธรรม จริยธรรม สามารถก่อให้เกิดการพัฒนาการได้หลายวิธี โดยใช้วิธีการ กิจกรรมและแนวทางที่แตกต่างกันออกไป สื่อนวัตกรรมมีความจำเป็นและสำคัญเป็นอย่างมากที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้ก่อให้เกิดการพัฒนา ชุดสื่อนวัตกรรม “หนังตะลุงอีสาน” ก็เป็นอีกทางเลือกหนึ่ง ซึ่งนำมาประกอบกับการจัดการเรียนการสอนตามแผนการจัดประสบการณ์ กิจกรรมเสริมประสบการณ์ของผู้เรียนในระดับปฐมวัย สามารถก่อให้เกิดการพัฒนาตามจุดมุ่งหมาย ของการจัดการเรียนการสอนได้ โดยมีจุดเน้นกับผู้เรียนในระดับปฐมวัย ซึ่งถือว่าเป็นวัยที่มีความสำคัญ จากการนำสื่อนวัตกรรม “หนังตะลุงอีสาน” ทำให้นักเรียนสนใจ และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในทางที่ดีขึ้น นางนิตยา ศรีชัยยศ จึงได้พัฒนาสื่อดังกล่าวไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งถึง ๑๐ เรื่อง ดังตัวอย่างคำสัมภาษณ์

“..... ดิฉันต้องการที่จะพัฒนาเด็กเห็นเด็กสนใจมาก ทั้งเด็กปฐมวัย และประถมศึกษา ดิฉันจึงมีกำลังใจ ที่จะผลิตขึ้นเรื่อยๆ ตามกำลังเงิน และคิดว่าจะนำเสนอเป็นผลงานวิชาการประเมิน อาจารย์ ๓ ด้วย ค่ะ.....”

(นางอาทิตย์ ศรีชัยศ. ๒๕๕๑ : สัมภาษณ์)

รายละเอียด เรื่องการจัดแสดงหนังสืออิสาน ประกอบ สื่อนวัตกรรมชม “หนังสืออิสาน” จำนวน ๑๐ เรื่อง ประกอบด้วย

๑. นิทานเรื่อง ความฝันของนุ๊กนิก ใช้ประกอบการจัดกิจกรรมเสริมประสบการณ์ หน่วย หนูน้อยคนเก่ง

๒. นิทานเรื่อง น่องปทุมคนดี ใช้ประกอบการจัดกิจกรรมเสริมประสบการณ์ หน่วย หนูน้อยคนดี

๓. นิทานเรื่อง ครอบครัวสุขสันต์ ใช้ประกอบการจัดกิจกรรมเสริมประสบการณ์ หน่วย บ้านของฉัน

๔. นิทานเรื่อง อีกากันห่าน ใช้ประกอบการจัดกิจกรรมเสริมประสบการณ์ หน่วย อาหารดีมีประโยชน์

๕. นิทานเรื่อง แม่ไก่สีทอง ใช้ประกอบการจัดกิจกรรมเสริมประสบการณ์ หน่วย ไข่

๖. นิทานเรื่อง ขนฟูผู้ขยัน ใช้ประกอบการจัดกิจกรรมเสริมประสบการณ์ หน่วย ผักสดสะอาด

๗. นิทานเรื่อง ลูกหมูน่ารัก ใช้ประกอบการจัดกิจกรรมเสริมประสบการณ์ หน่วย สัตว์

๘. นิทานเรื่อง ฮีโร่ของฉัน ใช้ประกอบการจัดกิจกรรมเสริมประสบการณ์ หน่วย สัตว์เลี้ยงของฉัน

๙. นิทานเรื่อง แป้งและป้อนไปทะเล ใช้ประกอบการจัดกิจกรรมเสริมประสบการณ์ หน่วย โลกสวยด้วยมือเรา

๑๐. นิทานเรื่อง มนตรีผู้กตัญญู ใช้ประกอบการจัดกิจกรรมเสริมประสบการณ์ หน่วย คนดีมีประโยชน์

ตัวอย่างบทละครหนังสืออิสาน ที่นำมาเป็นสื่อการเรียนการสอนในระดับปฐมวัย โรงเรียนบ้านดงบาก โนนสวรรค์

เรื่องที่ ๑ ครอบครัวสุขสันต์

ครอบครัวสุขสันต์

.....คนตรี.....

สวัสดิ์ครับน้องๆวันนี้พี่ถ่ายมีหนังตะลุงเรื่อง ครอบครัวสุขสันต์ เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับความรักความเข้าใจ แต่รายละเอียดจะเป็นอย่างไร พี่ถ่ายว่าน้องๆตั้งใจดูเองจะสนุกกว่า น้องๆพร้อมหรือยัง ถ้าพร้อมแล้ว เชิญรับชมรับฟังได้เลยครับ.....

.....คนตรี.....

ยังมีครอบครัวหนึ่ง ประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีสมาชิกภายในครอบครัวคือ คุณพ่อ คุณแม่ พี่โต และน้องเล็ก

เช้าตรู่ของทุกๆวันหลังจากทำภารกิจส่วนตัวเสร็จเรียบร้อยแล้ว ทุกคนจะทำหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมายหรือตามความเหมาะสมที่ตนเองจะสามารถช่วยเหลือหรือแบ่งเบาภาระของคนอื่นได้

.....คนตรี.....

“ลูกโต เราเป็นพี่ต้องรักและดูแลน้องแทนพ่อแม่ด้วยนะ ส่วน น้องเล็กหนูก็ต้องรักและเชื่อฟังพี่เขาจะลูก จำไว้นะลูก ไม่มีใครรักและหวังดีกับลูกเท่ากับพ่อแม่หรือกนะ ถ้าลูกมีปัญหาอะไรหรือไม่เข้าใจเรื่องไหนให้ปรึกษาได้ทุกเรื่องทุกอย่างเลยนะลูก”พ่อพูด

“ครับคุณพ่อ โตจะเชื่อฟังที่พ่อบอกพ่อสอนทุกอย่างเลยครับ”โตพูด

“คะคุณพ่อ น้องเล็กรักคุณพ่อคุณแม่มากที่สุด ก็ต้องเชื่อฟังคำอบรมสั่งสอนของคุณพ่อคุณแม่ ซึ่คะ”น้องเล็กพูด

“ส่วนแม่อยากให้คุณๆของแม่ คิดให้รอบคอบก่อนที่จะทำอะไรเสมอจะลูก เราจะได้ไม่เป็นทุกข์หรือเสียใจภายหลัง จำไว้จะลูกว่าแม่รักและหวังดีกับลูกเสมอ” แม่พูด

.....คนตรี.....

ทั้งคุณพ่อและคุณแม่จะอบรมสั่งสอนแนะนำสิ่งที่ดีๆ ให้กับลูกๆ เสมอๆ และครอบครัวนี้จะรับประทานอาหารร่วมกัน จะพูดคุย ชักถาม ให้ความรักความอบอุ่น ความสนใจ เอาใจใส่ห่วงใยซึ่งกันและกัน เสมอมา

.....คนตรี.....

วันหนึ่งหลังจากที่พี่โตและน้องเล็กเลิกเรียนแล้ว กำลังจะเดินทางกลับบ้านนั่นเอง

“ว่างใจน้อง พี่จะเลิกโรงเรียนหรือ เรียนไปทำไมหนังสือ ยากก็ยาก เหนื่อยก็เหนื่อย น่าเบื่อจะตาย ไปเที่ยวกับพี่ดีกว่า สนุกกว่ากันเยอะเลยนะ” ชายแปลกหน้าพูด

“ไม่เป็นไรหรอกครับพี่ พวกผมชอบเรียนหนังสือมากกว่า เชิญพี่เที่ยวตามสบายเถอะครับ ผมขอตัวนะครับ” โຕพุด

“อ๊ะ อ๊ะ เดียวก่อนซี หนูกินขนมมัยจ๊ะ อร่อยนะ และที่สำคัญถ้าน้องสนใจ ที่บ้านพี่ของพี่ ยิงเยอะ สนใจมัยจ๊ะ” ชายแปลกหน้าพูด

“ขอบคุณค่ะพี่ แต่หนูคงจะกินขนมพี่ไม่ได้หรอกค่ะ เพราะที่บ้านหนูคุณแม่มีขนมให้หนูกิน ทุกวันอยู่แล้ว ต้องขอโทษด้วยนะคะ พวกหนูจะกลับบ้านแล้วค่ะ” น้องเล็กพูด

“ทำไมพูดยากทั้งพี่ทั้งน้องอย่างนี้ จะไปด้วยดีหรือจะให้บังคับ ห่า!” ชายแปลกหน้าพูดด้วยความโมโห

“อ้าว! คุณพ่อมารับพอดี พ่อครับเร็วๆหน่อยครับ ทางนี้ครับพ่อ” โຕพุด

.....คนตรี.....

เมื่อเห็นรถยนต์ของพ่อมา ชายแปลกหน้าก็รีบหนีไปเลย พี่โตและน้องเล็กจึงรีบวิ่งไปหาพ่อ

“สวัสดิ์ครับคุณพ่อ” โຕพุด “สวัสดิ์ค่ะคุณพ่อดีใจจังเลยที่พ่อมารับ” น้องเล็กพูด

“มีอะไรหรือลูก เมื่อกี้พ่อเห็นลูกคุยอยู่กับใคร เผอิญพ่อมาส่งผลไม้แถวนี้พอดี เลยถือโอกาสรับลูกกลับบ้านพอดี” พ่อพูด

“คุณพ่อครับ เมื่อกี้มีผู้ชายคนหนึ่งมาชวนผมกับน้องเล็กไปเที่ยว แล้วบอกว่าเรียนหนังสือไม่ดีครับพ่อ” โຕพุด

“แล้วลูกว่าอย่างไรล่ะ” พ่อถาม

“ผมว่าพวกผมยังอยากเรียนหนังสืออยู่ ไม่อยากไปเที่ยวกับเขาครับพ่อ” โຕพุด

“ดีแล้วล่ะลูก เป็นเด็กเป็นเล็กต้องขยันพากเพียรเรียนหนังสือ เพราะความรู้จะติดตัวเราไปจนวันตาย ยิ่งเรียนมากยิ่งรู้มาก ยิ่งเรียนสูงๆขึ้นไป ก็จะได้ทำงานสบายๆ ไม่ต้องลำบากตากแดดเหมือนพวกที่ไม่เรียนหนังสือ ซึ่งอนาคตไม่รู้จะไปทำอะไรกิน นอกจากขายแรงงาน จำไว้นะลูก” พ่อพูด

.....คนตรี.....

พ่อและแม่จะสอนให้ลูกเป็นคนดี มีเหตุมีผล รู้จักแยกแยะผิดชอบชั่วดี ทุกคนจะรู้จักความพอเพียงไม่ใช่จ่ายสุรุษสุร่าย และรู้จักเก็บออมไว้ใช้จ่ายเมื่อยามเดือดร้อนหรือจำเป็น จึงทำให้ครอบครัวนี้ มีแต่ความสุข ที่สำคัญที่ลูกๆได้รับคือ ความรักความเมตตาจากพ่อแม่ ซึ่งเหมือนกับสำนวนที่ว่า “ล้อมบ้านเรือนด้วยรั้ว ล้อมครอบครัวด้วยรัก” จึงส่งผลให้ลูกๆของเขาเป็นคนดี เชื่อฟังคำสั่งสอนของพ่อแม่ ซึ่งจะทำให้พวกเขาอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

.....คนตรี.....

เห็นมัยครับน้องๆ ว่าการเป็นคนดี รับและเชื่อฟังพ่อแม่ เป็นเกราะป้องกันความชั่วร้ายที่จะมาทำลายอนาคตของเราได้ ขอให้พี่น้องๆของพี่เป็นเด็กดีทุกคนนะคะ วันนี้หมดเวลาแล้วพี่คงต้องลาไปก่อน โอกาสหน้าจะนำหนังตะลุงสนุกๆมาแสดงให้ชมอีก สำหรับวันนี้ โชคดีทุกๆคนนะคะ สวัสดีค่า.....

.....ดนตรี..... จบแล้วค่ะ

เรื่องที่ ๒ ความฝันของนุ๊กนิก

ความฝันของนุ๊กนิก

..... ดนตรี

ตัวนำเต้นออกมาและหยุดกลางเวที

สวัสดีค่ะน้อง ๆหนูที่น่ารักทุกคนวันนี้พี่ปลูกปุยมีนิทานสนุก ๆ มีคติสอนใจมาแสดงให้พี่น้อง ๆ ได้รับชมรับฟังกัน แต่ก่อนที่จะดู ให้พี่น้อง ๆ นั่งลงให้เป็นระเบียบ และต้องตั้งใจดูดี ๆ น้อง ๆ พร้อมหรือยังคะ พี่ปลูกปุยพร้อมตั้งนานแล้ว งั้นเชิญรับชมรับฟังได้ะบัดนี้

..... ดนตรี

เด็กน้อยบ้านป่า หรือที่เขาเรียกกันว่า บ้านนอก เพราะยังอยู่ห่างไกลจากตัวเมือง น้องนุ๊กนิกนักเรียนชั้นอนุบาลปีที่ ๑ ของโรงเรียนแห่งหนึ่ง ด้วยนิสัยช่างพูด ชอบการแสดง ชอบเต้นรำและชอบร้องเพลงมาก จึงเป็นสาเหตุให้ครูประจำชั้นสนใจ

“นุ๊กนิกจะ หนูชอบเต้นรำและชอบร้องเพลงเธอจ๊ะ” ครูถาม

“ค่ะ คุณครู หนูชอบเต้นและชอบร้องเพลงมากเลยคะ คุณครูอยากฟังไหมคะ หนูจะร้องให้ฟัง” นุ๊กนิกพูด

“.....เพื่อนฉันเป็นชาวเขาชาวคอย ตัวน้อย ๆ หน้าตาขาว ๆ มาโรงเรียนก็มากันแต่เช้า ทั้งมุ้งเฝ้า กระเหรียง มูเซอ.....” นุ๊กนิก ทั้งร้อง ทั้งเต้นให้ครูฟัง ถึงแม่น้ำเสียง สำเนียงจะไม่ค่อยถูกจังหวะเท่าไร แต่ก็ถือว่าดีแล้วสำหรับเด็กอายุ ๔ ขวบ ลีลาท่าทางถ้าได้รับการฝึกฝนเพิ่มเติมคงจะดีขึ้น จึงทำให้ครูเห็นแววของการเป็นศิลปินของเธอ

“นุ๊กนิกจะ ถ้าหนูชอบการร้องเพลง เดี่ยวครูจะฝึกให้หนูเอง แต่หนูต้องสัญญากับครูก่อนว่า หนูจะต้องอดทน ต้องขยันหมั่นเพียรในการฝึกซ้อม เวลาว่าหนูไม่ได้ไปเล่นกับเพื่อนนะหนูต้องมาซ้อมร้องเพลง และที่สำคัญหนูต้องเชื่อฟังและปฏิบัติตามที่ครูแนะนำทุกอย่าง หนูเข้าใจและจะทำได้มัยคะ” ครูพูด

“ค่ะคุณครู หนูจะทำตามที่คุณครูบอกทุกอย่างค่ะ” นุ๊กนิกพูด

..... คนตรี

จากนั้นเป็นต้นมา ครูก็พยายามฝึกฝนแนะนำทำการฝึกซ้อมร้องเพลงของนักร้อง ด้วยวิธีการต่าง ๆ มากมาย “นักร้อง เพลงนี้หนูชอบ และครูก็คิดว่าหนูจะทำได้ ครูจะเปิดเพลงนี้ให้หนูฟังบ่อย ๆ หนูต้องจำเนื้อเพลงให้ได้” ครูพูด ครูจึงเปิดเพลงและร่วมกันร้องกับเด็กจนจำได้ ครูคอยแนะนำการใช้เสียงให้เหมาะกับระดับของคนตรี การเข้าจังหวะ การเข้าห้องเพลง และอื่น ๆ ซึ่งการฝึกซ้อมจะเป็นตอนเช้า เทียง และหลังเลิกเรียน ส่วนวันเสาร์และวันอาทิตย์ ครูขอความร่วมมือให้ผู้ปกครองดูแลและฝึกซ้อมให้ที่บ้าน

เมื่อฝึกซ้อมอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ จึงทำให้การร้องเพลงดีขึ้นเรื่อย ๆ “สาย ๆ วันเสาร์ นั่งเสิร์ชดูโทรศัพท์ ฟังเสียงจดจ่อรอรบ โทรกลับก็กลัวเสียฟอร์ม เขาจะง้อมมัยหนอ หัวใจตุ้ม ๆ ต่อม ๆ ทะเลาะเพราะเราไม่ยอม นั่งซิมกับฟอร์มตัวเอง.....”

“ครูคิดว่า เราได้นักร้องแล้ว เราควรมีหางเครื่องด้วย และเราต้องมีทำเต็นเป็นของเราเอง ครูว่าเราคิดทำเต็นประกอบเพลงกันดีกว่า”

“ทำที่ ๑ เอาอย่างนี้ใหม่คะคุณครู ทำที่ ๒ หนูว่าทำอย่างนี้นะ ทำที่ ๓ ครูว่าอย่างนี้ดีมัยจะ ทำที่ ๔ หนูอยากทำอย่างนี้คะ ทำที่ ๕ ครูว่าอย่างนี้เหมาะดีนะ น่ารักด้วย”

..... คนตรี

เด็ก ๆ ทุกคนที่ได้รับมอบหมาย ต่างก็มาฝึกซ้อมร่วมกัน โดยมีครูประจำชั้นดูแลและแนะนำอย่างใกล้ชิด เมื่อคิดว่าเหมาะสม การร้องก็ถูกจังหวะ การเต้นก็พร้อมเพรียง ครูจึงพาเด็กไปซ้อมที่ห้องดนตรี โดยการเปิดคาราโอเกะ ฝึกซ้อมจนเป็นที่พอใจของครู

“เอาละ ครูมีข่าวจะแจ้งให้ทราบ ครูจะพาพวกเราไปแข่งขันการร้องเพลงลูกทุ่งของกลุ่มโรงเรียนหนองหาน ๓ การแข่งขันครั้งนี้มีหลายโรงเรียนที่เข้าแข่งขันเหมือนเราตั้งใจ มั่นใจ ผู้เต็มทีเลยนะคะ” ครูบอก “พวกหนูจะร้องและเต้นให้ดีที่สุดให้เหมือนกับที่คุณครูสอนเลยคะ” นักร้องพูด ซึ่งก็เป็นอย่างที่พูด นักร้องและเพื่อน ๆ ได้รับรางวัลชนะเลิศระดับกลุ่มโรงเรียนหนองหาน ๓ ทั้งเด็กและครูดีใจและภูมิใจมากที่ทำได้ โรงเรียนก็มีชื่อเสียงด้วย

“เก่งมากเลยคะ เด็กๆของครู ครูหายเหนื่อยเลยรู้มัยลูก”

..... คนตรี

และแล้ววันที่รอคอยก็มาถึง เป็นกิจกรรมการแข่งขันทักษะทางวิชาการ “แต่ศิษย์รักด้วยดวงใจ” ซึ่งตรงกับวันที่ ๑๔ – ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๔๕ ณ หุ่นศรีเมือง อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี

“นักร้อง หนูไม่ต้องกลัว ไม่ตื่นเต้น หนูต้องมั่นใจและตั้งใจทำให้ดีที่สุด อย่างเต็มความสามารถของหนู รวมทั้งหางเครื่องด้วย ทั้งร้องทั้งเต้นประกอบเลยนะ ทำเหมือนที่เราฝึกซ้อมมาเลยนะ” ครูพูด

“คุณครูไม่ต้องห่วงหรอกค่ะ พวกหนูเต็มที่อยู่แล้ว และไม่อายด้วย พวกหนูจะเอาที่ ๑ มาฝาก คุณครูและคุณพ่อคุณแม่ด้วยค่ะ” นึกนึกพูด

..... **ดนตรี (เพลง โนบรา โนรา) ร้องและเต้นประกอบ**

ด้วยความขยันหมั่นเพียร ความพยายาม ความอดทน และความตั้งใจที่แน่วแน่ของคุณครูและลูกศิษย์จึงส่งผลให้น้องนุกนิกและเพื่อน ๆ คิวารางวัลชนะเลิศการแข่งขันการประกวดร้องเพลงลูกทุ่งหญิงระดับปฐมวัยของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาอุดรธานี เขต ๓ มาครองด้วยความภูมิใจ และมีความสุขกันถ้วนหน้า

เห็นไหมคะน้อง ๆ ถ้าเรามีความเพียรพยายาม อดทน ตั้งใจและถ้าน้อง ๆ อยากรประสบความสำเร็จเหมือนนุกนิก ต้องขยัน ต้องอดทน และตั้งใจอย่างแน่วแน่เพื่อให้ไปถึงฝัน สำหรับวันนี้ที่ปุกปุยคงต้องลาไปก่อน สวัสดีค่ะ.....

..... **ดนตรี**

จากการพัฒนาการด้านภาษา คุณธรรม จริยธรรม โดยใช้สื่อวัฒนธรรม ชุด “หนังตะลุงอีสาน” ของนางอติดา ศรีชัยยศ ซึ่งใช้ระยะเวลาจนถึง ๑ ปี การพิจารณาของคณะกรรมการพิจารณาผลงานได้ผ่านให้เป็นครูชำนาญการพิเศษ (ครู ก.ศ. ๓) เมื่อวันที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๕๑

๔. การจัดเสวนาร่วมมืออนุรักษ์ และพัฒนาสื่อหนังตะลุงเป็นหลักสูตรท้องถิ่น

ในการจัดเสวนาเพื่อทราบแนวความคิดและความร่วมมือจากชุมชน โดยมีผู้เข้าร่วมเสวนาจำนวน ๒๗ คน ประกอบ รองประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี ผู้นำชุมชน ครู อาจารย์ ผู้บริหารโรงเรียน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้รู้ด้านศิลปการแสดงหนังตะลุง นักเรียน พอสรุปได้ตามประเด็น ดังนี้

๔.๑ การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน (หนังตะลุง)

เมื่อผู้เข้าร่วมเสวนาได้ทราบถึงวัตถุประสงค์ของการเสวนาแล้ว ทุกคนแสดงความคิดเห็นแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ตามกรอบหรือเนื้อหา ที่ผู้นำในการเสวนาเปิดประเด็น ทุกคนยินดีที่จะร่วมกันอนุรักษ์ สืบสานศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน หนังตะลุงอีสาน เนื่องจากส่วนมากที่เข้าร่วมเสวนาส่วนมากเคยเป็นภูมิปัญญาในการแสดงศิลปการแสดงหนังตะลุงอีสานมาในอดีต อาทิ นายดาวเรือง สีม่วง เคยเล่นและเคยเป็นเจ้าของคณะหนังตะลุงอีสาน รวมทั้งมีสามารถตัดตัวหนังตะลุงได้ด้วย พอมีอายุมากขึ้น ประกอบกับความนิยมหนังตะลุงลดน้อยลงตามลำดับ จึงได้ยกอุปกรณ์ในคณะหนังตะลุงทั้งหมดให้กับลูกหลานไป นางไกล หานาดง และนางนวล จันทร์เสนา ซึ่งที่เคยแสดงหนังตะลุงมาก่อน แต่ในปัจจุบันสองคนมีอายุ ๗๔ ปี ไม่ได้เห็นและเล่นหนังตะลุงมานานแล้ว ดีใจมากที่เห็นโรงเรียนชุมชนดงบักโนนสวรรค์ พาเด็กเล่นหนังตะลุง

ถ้าชุมชนจะอนุรักษ์ และสืบสานต่อไป จะมาขอเล่นด้วย และหลายคนในที่ประชุมเสวนาได้เสนอข้อคิดเห็น ดังตัวอย่างการเสวนา นายสว่าง บุญเกิด กล่าวว่า

“..... ผมต้องการให้ชุมชนของเราถือพื้น หนึ่งตระกูล ขึ้นมาอีก เพราะลูกหลานรุ่นหลังจะไม่รู้จักหนึ่งตระกูล และหนึ่งตระกูลที่ ครู อาทิตยา นำมาทำให้เด็กคูก็ดีมาก ๆ เป็นการสอนเด็กเป็นเรื่องราวที่เน้นคุณธรรม จริยธรรม ทำให้เด็กได้รู้ในสิ่งที่ดี.....”

นายไพศาล ภูมิมิตร กล่าวว่า

“..... จาริต ประเพณีที่น่าจะดำรงคงไว้ โดยต้องการให้อาจารย์ไพฑูรย์ ร่วมกับหน่วยงานวัฒนธรรม และชุมชนของเราอนุรักษ์และฟื้นฟู หนึ่งตระกูล ให้ได้ดีเหมือนกับทำโปงลาง อย่างไม่ต้องฟื้นฟู และยินดีจะร่วมพัฒนาให้หนึ่งตระกูลคงอยู่ ให้ลูกหลานได้รู้จัก”

นายประสิทธิ์ คำกิ่ง รองผู้อำนวยการโรงเรียนชุมชนดงบาก โนนสวรรค์ กล่าวว่า

“.....เป็นที่น่ายินดี ที่เห็นพ่อแม่ พี่น้องในชุมชน ต้องการที่จะให้ความร่วมมือที่จะอนุรักษ์ สืบสาน พัฒนา หนึ่งตระกูลให้เด็กเยาวชนได้เห็น ลูกหลานจะได้ชื่นชมในความสามารถของพ่อแม่ และตัวเด็ก ๆ เองก็จะได้ร่วมกิจกรรมการแสดง รักในศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น และที่สำคัญในเรื่องเนื้อหาของการแสดง ส่วนมากเป็นเรื่องส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม จะทำให้เด็กมีความคิดและพฤติกรรมไปในทางที่ดีขึ้น”

สรุปได้ว่า ทุกคนที่ประชุมเสวนาการอนุรักษ์ และพัฒนาสื่อหนึ่งตระกูลเป็นหลักสูตรท้องถิ่น ทั้งผู้นำชุมชน คณะกรรมการสภาวัฒนธรรม ภูมิปัญญา เด็กนักเรียน ที่เข้าร่วมเสวนามีความเห็นตรงกันและพร้อมใจกันที่จะร่วมมือกัน ในการอนุรักษ์ สืบสาน ศิลปะการแสดง หนึ่งตระกูล โดยชุมชนเองก็จะเริ่มเตรียม ดัด ดอกตัวหนึ่งตระกูล และฝึกซ้อม การเล่นหนึ่งตระกูล ช่วงหลังจากเสร็จภารกิจประจำวัน ในขณะที่เดียวกันที่โรงเรียน ในชุมชนกิจกรรม ชุมชุมส่งเสริมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน (หนึ่งตระกูล) ฝึกซ้อมทุกอาทิตย์ และขอให้สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม ได้สนับสนุนช่วยเหลือในการอนุรักษ์ดังกล่าว พร้อมทั้งขอให้สำนักงานวัฒนธรรม ใช้ในการประชาสัมพันธ์ ในการนำหนึ่งตระกูลไปแสดงในเทศกาลต่าง ๆ

๔.๒ การนำสื่อพื้นบ้าน ตัวหนึ่งตระกูล และการแสดงศิลปะหนึ่งตระกูล ไปจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น ทุกคนมีความต้องการให้สื่อ “หนึ่งตระกูลอีสาน” ให้นำไปจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น ซึ่ง นายไพฑูรย์ ศรีชัยยศ ครู ค.ศ ๑ โรงเรียน ได้ทำโครงการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน(หนึ่งตระกูล) โดยได้ผ่านการเห็นชอบจากผู้บริหารสถานศึกษา คณะกรรมการสถานศึกษา โรงเรียนชุมชนบ้านดงบาก โนนสวรรค์ และที่ประชุมเสวนาทางวิชาการ ทุกคนเห็นชอบและต้องการให้ นำสื่อนวัตกรรม การของนางอติยา ศรีชัยยศ ที่จัดทำบทละคร นำมาแสดงหนึ่งตระกูล

ทั้ง ๑๐ เรื่อง มาจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น สำหรับเด็กระดับชั้นอนุบาล และต้องการขอให้คณะครูในโรงเรียนบ้านดงบาก โนนสวรรค์ได้พัฒนาและแต่งบทละคร เพื่อจัด “สื่อหนังตะลุง” ให้สำหรับนักเรียนระดับประถมศึกษาตอนต้น และประถมศึกษาตอนปลายต่อไป โดยผู้นำชุมชน ผู้บริหารสถานศึกษา ภูมิปัญญาชาวบ้าน คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมจังหวัด อำเภอหนองหาน ยินดีส่งเสริม สนับสนุน ให้ความร่วมมือทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านงบประมาณ ผู้นำชุมชนจะได้นำเสนอของจากองค์กรปกครองส่วนตำบล คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมอำเภอที่จำนำงบประมาณในบางส่วนที่พอจะช่วยให้ และขอให้คณะครู อาจารย์ได้นำเสนอของบจากผู้บริหารสถานศึกษา ส่วนด้านการจัดทำตัวสื่อหนังตะลุง ภูมิปัญญาในท้องถิ่น จะช่วยในการผลิต ถ้าหากจะใช้ตัวหนังตะลุงจากหนังวัว ก็จะเตรียมเก็บหนังวัวไว้ให้ ขอให้ทางสถานศึกษาออกแบบบทละครตามเนื้อหาของหลักสูตร และประสานการจัดทำตัวหนังตะลุง ภูมิปัญญาจะให้ความร่วมมือในการผลิตตัวสื่อหนังตะลุง

คณะครูในโรงเรียนชุมชนบ้านดงบาก โนนสวรรค์ จะรับผลการประชุมเสวนาในครั้งนี้ไปดำเนินการนำสื่อหนังตะลุงเพื่อจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น ซึ่งเมื่อดำเนินการเสร็จแล้วจะได้เชิญคณะกรรมการสถานศึกษา คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมอำเภอ จังหวัด และสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดมาประชุมเห็นชอบในการการผลิตสื่อในการทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นอีกครั้ง

๔. ข้อเสนอ

๔.๑ บริบทของชุมชน สรุปได้ว่า ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลักคือ ทำนา จำนวน ๘๖ ครัวเรือน อัตราค่าจ้างแรงงานในหมู่บ้าน ๑๕๐ บาท ประชากรมีรายได้เฉลี่ย ๕๗,๓๖๒ บาท/คน/ปี ศิลปวัฒนธรรม/ประเพณีที่สำคัญ/ภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่จะเหมือน ๆ กัน คือ

๑. ประเพณีวันขึ้นปีใหม่ จัดในระหว่างวันที่ ๓๑ ธันวาคม ถึง วันที่ ๑ มกราคม ของทุกปี
๒. ประเพณีบุญมหาชาติ จัดในช่วงเดือนมีนาคม
๓. ประเพณีสงกรานต์ จัดในช่วงเดือนเมษายน
๔. ประเพณีบุญบั้งไฟ จัดในช่วงเดือนพฤษภาคม
๕. ประเพณีเข้าพรรษา จัดในช่วงเดือนสิงหาคม
๖. ประเพณีบุญข้าวประดับดิน จัดในช่วงเดือนกันยายน
๗. ประเพณีบุญข้าวสาก จัดในช่วงเดือนตุลาคม
๘. ประเพณีออกพรรษา จัดในช่วงเดือนพฤศจิกายน
๙. ประเพณีบุญกฐิน จัดในช่วงเดือนธันวาคม

ประชาชนในชุมชนชอบความสนุกสนานร่าเริง หลังจากเสร็จงานทำไร่ ทำนา แล้วต้องการมีกิจกรรมรื่นเริง และต้องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมดังกล่าว ซึ่งพอจะร่วมกิจกรรมได้ก็คือ ศิลปะการแสดงหนังตะลุง ซึ่งเคยเล่น หรือเคยดู มาตั้งแต่สมัยเป็นเด็ก อายุ ๑๓ – ๑๔ ปี

๔.๒ พัฒนาการและการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงหนังตะลุงอีสานของชุมชนดงบากโนนสวรรค์ ตำบลหนองไผ่ อำเภอหนองหาน จ.อุดรธานี สรุปได้ว่า เริ่มจากการสืบค้น

เริ่มจากเมื่อปี ๒๕๔๘ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี ได้สืบค้นข้อมูล ศิลปะการแสดง พบว่าที่บ้านดงเรื่อง ต.หนองเม็ก อ.หนองหาน จ.อุดรธานี มีภูมิปัญญาประดิษฐ์ ตัวหนังตะลุงขายให้ชาวต่างชาติ และสามารถเล่นหนังตะลุงอีสานได้ จึงจัดให้มีการสาธิตการแสดง และได้เชิญ ครู อาจารย์ที่สนใจ คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมอำเภอ นักจัดรายการวิทยุเครือข่าย วัฒนธรรม ซึ่งมีความต้องการที่จะดำเนินอนุรักษ์ พื้นฟู หนังตะลุงอีสานอยู่แล้ว ได้ไปร่วมชมการแสดงด้วย โดยได้เชิญนายประพันธ์ ประสมศรี เป็นวิทยากรให้แต่ ขาดสื่อ คือ ตัวหนังตะลุง สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี จึงได้ซื้อ ตัวหนังตะลุงสนับสนุนให้โรงเรียนชุมชนบ้านดงบากโนนสวรรค์ โดยนายอำนวย จั่นเงิน ผู้ตรวจราชการ กระทรวงวัฒนธรรม เป็นผู้มอบให้ จากนั้น นายไพฑูรย์ ศรีชัยยศ ได้ถ่ายทอดสู่นักเรียน ทั้งการผลิตตัวหนังตะลุง และการแสดงหนังตะลุง ปัจจุบัน นักเรียนสามารถแสดงได้ และโรงเรียน โดย ครู อาทิตยา ศรีชัยยศ ได้นำไปพัฒนาเป็นสื่อการเรียนการสอน และทำเป็นบทละครเนื้อหาแน่น ด้านคุณธรรม จริยธรรม สอนเด็กระดับอนุบาล และได้นำสื่อวัฒนธรรม “หนังตะลุง” เสนอเป็นผลงานทางวิชาการ จนกระทั่งผ่านการอนุมัติ จากคณะกรรมการพิจารณาผลงานทางวิชา ได้เป็น ครูผู้ชำนาญการพิเศษ (ครู คศ.๓) เมื่อวันที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๕๑

ผลการเสวนา ครูฝ่ายบริหาร คณะกรรมการสถานศึกษา ประชาชนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมจังหวัด อำเภอ นักเรียน ต้องการให้สื่อหนังตะลุง เป็นหลักสูตรท้องถิ่น โดยนายไพฑูรย์ ศรีชัยยศ จะดำเนินการจัดทำบทละคร และออกแบบตัวละคร เพื่อนำมาเป็นสื่อในการนำเสนอ ในระดับประถมศึกษา ต่อไป ปัจจุบันอยู่ในขั้นผลิตสื่อเพื่อเติมจากสื่อ ในระดับอนุบาล เมื่อทำเสร็จแล้วจะได้ เชิญผู้ที่เกี่ยวข้องมาประชุมเสวนาอีกครั้ง

๕. ข้อเสนอแนะ

การส่งเสริม พัฒนา สืบสาน อนุรักษ์ หนังตะลุง หากดำเนินการเฉพาะชุมชนบ้านดงบากโนนสวรรค์ แห่งเดียว ถ้าหากไม่ขยายผลไปยังพื้นที่อื่น ๆ ในอำเภอ หรือในจังหวัด ก็จะทำให้ชุมชนอื่นๆ ไม่รู้ และเห็นความสำคัญของสื่อ “หนังตะลุง” ดังนั้น ชุมชน ทั้งโรงเรียน และชุมชน ต้องช่วยกันประชาสัมพันธ์ เพื่อให้สื่อหนังตะลุง คงอยู่ และพัฒนาให้เกิดประโยชน์ในชุมชน ทั้งเด็ก เยาวชน และประชาชนทั่วไป เห็นควรดำเนินการดังนี้

๑. สถานศึกษา ควรนำเสนอเรื่องการพัฒนา “สื่อหนังตะลุง” เป็นหลักสูตรท้องถิ่น ให้กับสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ในเขตจังหวัด เพื่อศึกษา เห็นเห็นชอบว่ามีประโยชน์ ก็ควรนำไปดำเนินการในสถานศึกษาของตนเอง หรือ สถานศึกษาควรดำเนินการ จัดทำ VCD สื่อนวัตกรรม

“หนังตะลุงอีสาน” เพื่อเผยแพร่ไปยังสถานศึกษาต่าง ไปด้วยและใช้เป็นประโยชน์แก่เด็ก และเยาวชนต่อไป

๒. หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรเอกชน คณะกรรมการสภาวัฒนธรรม ช่วยสนับสนุน การดำเนินการอนุรักษ์ และการพัฒนาสื่อดังกล่าวให้เป็นหลักสูตรท้องถิ่น ทั้งด้านงบประมาณ ความคิดเห็นข้อเสนอแนะ ความรู้เฉพาะด้าน เช่น ด้านศิลปะประดิษฐ์ การออกแบบ ด้านวรรณกรรม เป็นต้น

๓. การประชาสัมพันธ์ ต้องร่วมมือกันทุกรูปแบบ เช่น สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด หน่วยงานนำองค์ความรู้ดังกล่าว มาลงในวารสารสำนักงาน นักจัดรายการวิทยุเครือข่ายวัฒนธรรม ประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อวิทยุ

๔. หน่วยงานภาครัฐ หาเวทีการแสดงให้ภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดงหนังตะลุงได้แสดงออกถึงความสามารถ และประกาศยกย่องชมเชย

บรรณานุกรม

- กาญจนา อินทรสุณานนท์. นาฏศิลป์และดนตรีไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐ นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช , ๒๕๕๑.
- กาญจนา แก้วเทพ. เอกสารประกอบการอบรม การพัฒนานักวิจัยท้องถิ่นด้านการบริหารจัดการ วัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม ณ ห้องประชุม ๕๒๐๕ ตึกสัมมนา ๑ มสธ. ๒-๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๑
- ธวัช ปุณโณทก. ภูมิปัญญาชาวนาฮีสถาน : ทักษะของอาจารย์ปรีชา พิณทอง. ใน ทิศทางหมู่บ้านไทย. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๓๑.
- วิจารณ์ พานิช. คู่มือการทำงานด้านวัฒนธรรมเชิงรุก. กรุงเทพฯ : กลุ่มพัฒนาระบบบริหาร สำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๐ .
- ประเวศ วะสี. การพัฒนาต้องเอาวัฒนธรรมเป็นตัวตั้ง. กรุงเทพฯ : กองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรม สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๔๗ .
- พิพิธภัณฑน์ใหญ่ วัดxonon. หนังสือใหญ่วัดxonon .ราชบุรี : พิพิธภัณฑน์ใหญ่วัดxonon, มมป .
- เวกวรรณ น้าสันเทียะ. การศึกษาการจัดการศึกษาเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียน ประถมศึกษาสังกัดสำนักงานประถมศึกษาจังหวัดชัยภูมิ : กรณีศึกษากลุ่มไทยลาว. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๑ .
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. ภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔ .
- สามารถ จันทร์สุรย์. ภูมิปัญญาชาวบ้านรากฐานในการพัฒนาเมือง. วารสารวัฒนธรรมไทย, ๒๕ (กุมภาพันธ์-พฤษภาคม) หน้า ๔๐, ๒๕๓๓ .
- สุวิไล เปรมศรีรัตน์. ภูมิปัญญา ภาษา และวัฒนธรรม : แนวคิดและวิธีการทำวิจัย. วารสารภาษาและวัฒนธรรม, ๑๐ (มกราคม-มิถุนายน) หน้า ๕, ๒๕๓๔ .
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, กระทรวงวัฒนธรรม. โครงสร้างกระทรวงวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๒ .
- , แนวทางการจัดการเลือกตั้งคณะกรรมการบริหารสภาวัฒนธรรม : ตามระเบียบกระทรวงวัฒนธรรมว่าด้วยสภาวัฒนธรรม . ม.ป.ท, ๒๕๔๖ .
- , เอกสารการประชุมปฏิบัติการโครงการเสวนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ศิลปะการแสดง เรื่องหุ่นเงา : เส้นทางประวัติความเป็นมา การแพร่กระจายและการดำรงอยู่ในสังคม ระหว่างวันที่ ๑๘-๑๙ กันยายน ๒๕๕๐. ณ โรงแรมตักศิลา จังหวัดมหาสารคาม, ๒๕๕๐ .

อังกูล สมคะเนย์. สภาพและปัญหาการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาพัฒนาหลักสูตรในโรงเรียน
ประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี. วิทยานิพนธ์ปริญญา
ครุศาสตรมหาบัณฑิต. ภาควิชาการบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕ .

รายชื่อผู้เข้าร่วมเสวนางานวิจัยหนังสือ ๓ หอประชุมโรงเรียนบ้านดงบาก โนนสวรรค์
ตำบลหนองไผ่ อำเภอนองหาน จังหวัดอุดรธานี

๑. นายวีระ จันทร์วิบูลย์ ๔๓ ม. ๑๓ ตำบลไชยวาน อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี
รองประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี อายุ ๖๕ ปี
๒. นายประยูร คงสุข ๑๕๓ ม. ๑๐ ตำบลหนองหาน อำเภอนองหาน จังหวัดอุดรธานี
นักวิชาการวัฒนธรรมประจำอำเภอนองหาน อายุ ๕๓ ปี
๓. นายจันมา หินะสิทธิ์ หมู่ ๘ บ้านหนองหลัก ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัด
อุดรธานี ภูมิปัญญาด้านศิลปการแสดงหนังตะลุง อายุ ๘๔ ปี
๔. นายคำตา อินทรสีดา ๔๒ หมู่ ๘ บ้านโนนสว่าง ตำบลหนองหลัก อำเภอนองหาน
จังหวัดอุดรธานี เจ้าของคณะวงหนังตะลุงอำเภอไชยวาน อายุ ๗๒ ปี
๕. นายดาวเรือง สีม่วง ๒๖ หมู่ ๘ ตำบลหนองไผ่ อำเภอนองหาน จังหวัดอุดรธานี
ภูมิปัญญาที่เคยแสดงหนังตะลุง อายุ ๕๔ ปี
๖. นายประยูร เจนการ ๑๓๖ หมู่ ๑๒ ตำบลหนองไผ่ อำเภอนองหาน จังหวัดอุดรธานี
ผู้นำชุมชนในหมู่บ้าน (อบต.) อายุ ๕๕ ปี
๗. นายศักดิ์ แสงเดช ๒๕ บ้านโนนสวรรค์ ตำบลหนองไผ่ อำเภอนองหาน จังหวัดอุดรธานี
ประชาชน อายุ ๗๑ ปี
๘. นายไพศาล ภูมิมิตร ๗๕ หมู่ ๗ บ้านโนนสวรรค์ ตำบลหนองไผ่ อำเภอนองหาน
จังหวัดอุดรธานี ผู้นำชุมชน อายุ ๕๒ ปี
๙. นายเสถียร สุขศาลา ๕๕ หมู่ ๗ บ้านโนนสวรรค์ ตำบลหนองหาน อำเภอนองหาน
จังหวัดอุดรธานี ประชาชน อายุ ๕๘ ปี
๑๐. นางคำพอง สีม่วง ๒๖ หมู่ ๑๒ บ้านดงบาก ตำบลหนองไผ่ อำเภอนองหาน จังหวัด
อุดรธานี ภูมิปัญญาที่เคยแสดงหนังตะลุง อายุ ๖๔ ปี
๑๑. นางไถ หาญทอง ๔๔ หมู่ ๗ ตำบลหนองไผ่ อำเภอนองหาน จังหวัดอุดรธานี
ภูมิปัญญาที่เคยแสดงหนังตะลุง อายุ ๗๔ ปี
๑๒. นางอำคา ใต้ชมภู ๔๗ หมู่ ๗ ตำบลหนองไผ่ อำเภอนองหาน จังหวัดอุดรธานี
ภูมิปัญญาที่เคยแสดงหนังตะลุง อายุ ๗๔ ปี
๑๓. นางนวลจันทร์ จันทร์เสนา ๑๒๖ หมู่ ๘ ตำบลหนองไผ่ อำเภอนองหาน จังหวัดอุดรธานี
ภูมิปัญญาที่เคยแสดงหนังตะลุง อายุ ๖๖ ปี
๑๔. นายประพันธ์ ประสมศรี บ้านดงเรือง ๓๒ หมู่ ๖ บ้านหนองเม็ก อำเภอนองหาน
ภูมิปัญญาที่เคยแสดงหนังตะลุง (เจ้าของคณะ) อายุ ๗๕ ปี

๑๕. นายสว่าง บุญเกิด ๑๓๘ หมู่ ๑๒ บ้านดงบาก ตำบลหนองไผ่ อำเภอหนองหาน
จังหวัดอุดรธานี ประชาชนที่สนใจ อายุ ๕๔ ปี
๑๖. นายเสียง สีม่วง ๑๑๔ หมู่ ๘ บ้านดงบาก ตำบลหนองไผ่ อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี
ภูมิปัญญาที่เคยแสดงหนังตะลุง อายุ ๖๔ ปี
๑๗. เด็กหญิงนิตยา ภูมิมิตร ๑๘๖ หมู่ ๑๒ บ้านดงบาก ตำบลหนองไผ่ อำเภอหนองหาน
จังหวัดอุดรธานี นักเรียนที่อยู่ในชมรมศิลปการแสดงหนังตะลุง ชั้น ป. ๖
๑๘. เด็กหญิงอัญชิสรา จันบุตรราช ๑๓๐ หมู่ ๘ บ้านดงบาก ตำบลหนองไผ่ อำเภอหนองหาน
จังหวัดอุดรธานี นักเรียนที่อยู่ในชมรมศิลปการแสดงหนังตะลุง ชั้น ป. ๕
๑๙. เด็กหญิงสุวิภา เหล่าบาง ๑๖ หมู่ ๘ บ้านดงบาก ตำบลหนองไผ่ อำเภอหนองหาน
จังหวัดอุดรธานี นักเรียนที่อยู่ในชมรมศิลปการแสดงหนังตะลุง ชั้น ป. ๖
๒๐. เด็กชายศิริพงษ์ บุญเกิด ๕๖ หมู่ ๗ บ้านโนนสวรรค์ ตำบลหนองไผ่ อำเภอหนองหาน
จังหวัดอุดรธานี นักเรียนที่อยู่ในชมรมศิลปการแสดงหนังตะลุง ชั้น ป. ๖
๒๑. เด็กชายมนัส รสดี ๘ หมู่ ๗ บ้านโนนสวรรค์ ตำบลหนองไผ่ อำเภอหนองหาน
จังหวัดอุดรธานี นักเรียนที่อยู่ในชมรมศิลปการแสดงหนังตะลุง ชั้น ป. ๖
๒๒. เด็กหญิงนันธิยา ชัยโพธิ์งาม ๑๕ หมู่ ๖ บ้านหนองไผ่น้อย ตำบลหนองหาน จังหวัด
อุดรธานี นักเรียนที่อยู่ในชมรมศิลปการแสดงหนังตะลุง ชั้น ป. ๖
๒๓. เด็กชายสังคม หาญคง ๘๓ หมู่ ๗ บ้านโนนสวรรค์ ตำบลหนองไผ่ อำเภอหนองหาน
จังหวัดอุดรธานี นักเรียนที่อยู่ในชมรมศิลปการแสดงหนังตะลุง ชั้น ป. ๖
๒๔. เด็กชายกชฎากร ภูมิมิตร ๘ หมู่ ๗ บ้านโนนสวรรค์ ตำบลหนองไผ่ อำเภอหนองหาน
จังหวัดอุดรธานี นักเรียนที่อยู่ในชมรมศิลปการแสดงหนังตะลุง ชั้น ป. ๖
๒๕. นางสุภารัตน์ ศรีจันทร์ นักวิชาการวัฒนธรรม ๘ ว สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี
อายุ ๔๕ ปี
๒๖. นางราตรี นรสาร นักวิชาการวัฒนธรรม ๖ ว สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี
อายุ ๕๑ ปี
๒๗. นางสาวศิริพร สวดยสะอาด พนักงานสภาวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี อายุ ๒๕ ปี
๒๘. นายไพฑูรย์ ศรีชัยยศ ครู ก.ศ.๓ โรงเรียนบ้านดงบากโนนสวรรค์ อายุ ๕๓ ปี
๒๙. นายอิทธิพล นนทะชิต ครู ก.ศ.๒ โรงเรียนบ้านดงบากโนนสวรรค์ อายุ ๔๒ ปี
๓๐. นายบุญมี หล้าทองอินทร์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๗ ตำบลหนองไผ่ อำเภอหนองหาน
จังหวัดอุดรธานี อายุ ๕๔ ปี
๓๑. นางอาทิตย์ ศรีชัยยศ ครู ก.ศ.๓ โรงเรียนบ้านดงบากโนนสวรรค์ อำเภอหนองหาน จังหวัด
อุดรธานี อายุ ๔๑ ปี

แบบสัมภาษณ์ชุดที่ ๑

การวิจัยเรื่อง การอนุรักษ์ศิลปปะการแสดงหนังตะลุงและการใช้สื่อหนังตะลุงเพื่อจัดหลักสูตรท้องถิ่น
ของชุมชนบ้านคงบากโนนสวรรค์ อ.หนองหาน จ.อุดรธานี

๑. ประวัติการริเริ่มการอนุรักษ์ หรือการแสดงหนังตะลุงในชุมชนบ้านคงบากโนนสวรรค์

.....

- วิธีการ

- ผู้ร่วมดำเนินการ / ชุมชน / หน่วยงานที่

สนับสนุน

- ความสนใจของ

ชุมชน.....

- การสืบสาน หรือถ่ายทอดสู่ใคร ด้วยวิธีการใด

๒. การพัฒนาการของการเล่นหนังตะลุง

- เริ่มจาก ประชาชน นักเรียน ผู้นำชุมชน

- ปัจจุบัน ยังดำเนินหรือมีการแสดงหรือไม่อย่างไร

- การเล่นหนังตะลุงในเรื่องใด เนื้อหาเน้นด้านใด

- การใช้ภาษาใด เป็นหลัก

.....

๓. รูปแบบของสื่อที่ใช้ในการถ่ายทอดการแสดงหนังตะลุง

- วัสดุที่ใช้ผลิต

- ขั้นตอนการผลิต

- ผู้ผลิต การมีส่วนร่วมในการผลิต

- การถ่ายทอดการผลิตสื่อ

.....

๔. การนำเสนอเป็นเรื่องราวในการถ่ายทอด

- รูปแบบ นิทาน บทกลอน

- ตัวแสดง หรือคนเชิด ครู นักเรียน ประชาชน

- ประสบการณ์ในการแสดง ก็ครั้งที่ไหน เมื่อไหร่ คนชมคือใคร

.....

แบบสัมภาษณ์ชุดที่ ๒

การวิจัยเรื่อง การอนุรักษ์ศิลปะการแสดงหนังตะลุงและการใช้สื่อหนังตะลุงเพื่อจัดหลักสูตร
ท้องถิ่น ของชุมชนบ้านคงบากโนนสวรรค์ อ.หนองหาน จ.อุดรธานี

๑. เหตุหรือแรงจูงใจของการนำสื่อหนังตะลุงมาใช้ในการเรียน การสอน

.....
ขั้นตอนการนำสื่อมาใช้และประยุกต์เป็นสื่อการเรียนการสอนในประเด็นเหล่านี้ อย่างไร

- การผลิตสื่อ วัสดุอุปกรณ์ ที่ใช้

.....
- ขั้นตอนการผลิต

.....
- การมีส่วนร่วมในผลิตสื่อ

๒. รูปแบบการนำเสนอสื่อในการเรียนการสอน

- เรื่องราวเป็นละครกรรม หรือ การเสนอโดยการเชิด หรือชักตัวละครแต่ละตัว โดย
ครู เป็นคนพากย์

- การมีส่วนร่วมในการนำเสนอสื่อ

๓. มีแผนงาน โครงการการพัฒนาส่งเสริมการใช้สื่อหนังตะลุงเป็นหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียน
.....

๔. การมีส่วนร่วมในการกำหนดหลักสูตรการเรียน การสอนโดยใช้สื่อหนังตะลุง

- ชุมชน หน่วยงาน ๆ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น.....

๖. สถานะภาพในการดำเนินการพัฒนาสื่อวัฒนธรรม หนังตะลุง เป็นหลักสูตรท้องถิ่น

.....

ประเด็นในการประชุมเสวนาการอนุรักษ์ และพัฒนาสื่อหนังตะลุงเป็นหลักสูตรท้องถิ่น

เมื่อวันที่ ๒๖ สิงหาคม ๒๕๕๑

ณ หอประชุมโรงเรียนบ้านดงบากโนนสวรรค์
ตำบลหนองไผ่ อำเภอนองหาน จังหวัดอุดรธานี

ประเด็นการประชุมเสวนา

๑. ความต้องการในการอนุรักษ์ พัฒนา สืบสานศิลปะการแสดงหนังตะลุง
๒. ความต้องการการพัฒนาสื่อหนังตะลุงให้เป็นหลักสูตรท้องถิ่น

ภาพกิจกรรมการลงพื้นที่และการจัดประชุมการเสวนา

ลักษณะสภาพโดยทั่วไปของพื้นที่วิจัย หมู่บ้าน ดงบาก โนนสวรรค์ หมู่ที่ ๘, ๙, ๑๒ และโรงเรียน บ้านดงบ้านโนนสวรรค์ ตำบลหนองไผ่ อำเภอ หนองหาน จังหวัดอุดรธานี

ภาพกิจกรรมการจัดเสวนาทางวิชาการ อนุรักษ์หนังตะลุงอีสาน

ผู้นำในการเสวนา
 ๑. นางสุดารัตน์ ศรีจันทร์
 ผอ.กลุ่มส่งเสริมฯ สนง.วัฒนธรรม
 จังหวัดอุดรธานี
 ๒. นายไพฑูรย์ ศรีชัยยศ
 ครู กศ.๓ โรงเรียนบ้านดงบาก
 โนนสวรรค์
 ๓. นายประยูร กงสุข
 นักวิชาการวัฒนธรรม ๓ ๖ ประจำ
 อ.หนองหาน

บรรยากาศการเสวนา ในภาพรวม ประกอบด้วยผู้นำสถานศึกษา ผู้นำชุมชน ภูมิปัญญา นักเรียน

นายวีระ จันทรพิบูลย์ รองประธานสภาวัฒนธรรม
 จังหวัดอุดรธานี เสนอข้อคิดเห็น

นายประพันธ์ ประสมศรี เคยเป็นหัวหน้าคณะ
บ้านดงเรือง อ.หนองเม็ก อ.หนองหาน จ.อุดร

นายคำตา อินทสีดา หัวหน้าคณะปราโมทย์
รุ่งอีสาน ต.หนองหลัก อ.ไชยวาน จ.อุดรธานี

นักเรียนนำเสนอการพากย์ หนังตะลุง
และเสนอความคิดเห็นต่อการอนุรักษ์
และนำมาจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น

ตัวละครที่ โรงเรียนบ้านดงบากโนน
สวรรค์ ที่ผลิตเป็นสื่อนวัตกรรมสอน
เด็ก ภาพกลุ่มใหญ่ผลิตด้วยพลาสติก
กลุ่มเล็ก ผลิตด้วยหนังวัว

ประวัติคณะวิจัย

๑. **ชื่อผู้วิจัย** นายเริงฤทธิ์ พลนามอินทร์

หัวหน้าโครงการวิจัย นายเริงฤทธิ์ พลนามอินทร์ อายุ ๕๒ ปี

คุณวุฒิ ปริญญาโท ปริญญาเอก ปริญญาเอก (ศศ.ม.) สาขาวิชาไทยคดีศึกษา

สถาบัน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ประสบการณ์ในการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม จำนวน ๔ เรื่อง

- เรื่อง การวิเคราะห์โครงสร้างพื้นฐานการจัดการศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษา
จังหวัดอุดรธานี ปีที่ทำวิจัย พ.ศ. ๒๕๓๕
- เรื่อง การวิเคราะห์โครงสร้างพื้นฐานการจัดการศึกษาของโรงเรียนมัธยมศึกษา
จังหวัดอุดรธานี ปีที่ทำวิจัย พ.ศ. ๒๕๓๕
- เรื่อง บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาตามแนวพุทธ ปีที่ทำวิจัย พ.ศ. ๒๕๔๐
- เรื่อง บทบาทพระสงฆ์กับการจัดการศึกษาในโรงเรียนพระปริยัติธรรม
แผนกสามัญศึกษา ของโรงเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดอุดรธานี
ปีที่ทำวิจัย พ.ศ. ๒๕๔๓

อาชีพ รับราชการ **สังกัด** สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี

หมายเลขโทรศัพท์ ๐ ๔๒๒๔ ๗๘๐๒ **โทรสาร** ๐ ๔๒๒๑ ๒๑๗๗

โทรศัพท์มือถือ ๐๘ ๕๕๖๕ ๕๕๑๒

สถานที่ติดต่อสะดวก เลขที่ ๗/๗ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี ถนนโพศรี

ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี รหัสไปรษณีย์ ๔๑๐๐๐

ข้อมูลการทำวิจัยในปัจจุบัน

- กำลังดำเนินการวิจัย เรื่อง การอนุรักษ์ศิลปะการแสดงหนังตะลุง และการนำสื่อ
หนังตะลุงพัฒนาเป็นหลักสูตรท้องถิ่นของชุมชนบ้านดงบาก โนนสวรรค์ ตำบล
หนองไผ่ อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี
- กำลังดำเนินการวิจัย เรื่อง ศาสนาคริสต์กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม
เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของชุมชนในภาคอีสาน ให้กับสถาบันมหาวิทาลัย
มหาสารคาม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวัฒนธรรมศาสตร์ ระหว่างปี ๒๕๔๘ - ๒๕๕๑

๒. **ผู้ร่วมโครงการวิจัย**

๒.๑ **ชื่อ-สกุล** นางสุภารัตน์ ศรีจันทร์ อายุ ๔๕ ปี

คุณวุฒิ ปริญญาโท ปริญญาเอก (ศศ.ม.) สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์

สถาบัน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ประสบการณ์ในการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม จำนวน ๑ เรื่อง

- เรื่อง ผลกระทบการแต่งงานข้ามวัฒนธรรม ปีที่ทำวิจัย พ.ศ. ๒๕๔๘

อาชีพ รับราชการ สังกัด สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี

หมายเลขโทรศัพท์ ๐ ๔๒๒๔ ๗๘๐๒ โทรสาร ๐ ๔๒๒๑ ๒๑๓๘

โทรศัพท์มือถือ ๐๘ ๓๖๖๑ ๑๗๕๖ โทรศัพท์บ้าน ๐ ๔๒๒๐ ๐๓๐๕

สถานที่ติดต่อสะดวก เลขที่ ๗/๗ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี ถนนโพศรี

ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี รหัสไปรษณีย์ ๔๑๐๐๐

ข้อมูลการทำวิจัยในปัจจุบัน

- กำลังดำเนินการวิจัย เรื่อง การอนุรักษ์ศิลปะการแสดงหนังตะลุง และการนำสื่อ
หนังตะลุงพัฒนาเป็นหลักสูตรท้องถิ่นของชุมชนบ้านดงบากโนนสวรรค์ ตำบล
หนองไผ่ อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี

๒.๒ ผู้ร่วมโครงการวิจัย

ชื่อ-สกุล นางสมพร นิลคัมภีร์ อายุ ๔๗ ปี

คุณวุฒิ ปริญญาตรี สาขาวิชาบริหารการศึกษา สถาบัน วิทยาลัยครูอุดรธานี

อาชีพ รับราชการ สังกัด สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี

หมายเลขโทรศัพท์ ๐ ๔๒๒๔ ๗๘๐๒ โทรสาร ๐ ๔๒๒๑ ๒๑๓๘

โทรศัพท์มือถือ ๐๘ ๕๘๖๓ ๕๐๒๘ โทรศัพท์บ้าน ๐ ๔๒๓๕ ๘๒๓๖

สถานที่ติดต่อสะดวก เลขที่ ๗/๗ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี ถนนโพศรี

ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี รหัสไปรษณีย์ ๔๑๐๐๐

ข้อมูลการทำวิจัยในปัจจุบัน

- กำลังดำเนินการวิจัย เรื่อง การอนุรักษ์ศิลปะการแสดงหนังตะลุง และการนำสื่อ
หนังตะลุงพัฒนาเป็นหลักสูตรท้องถิ่นของชุมชนบ้านดงบากโนนสวรรค์ ตำบล
หนองไผ่ อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี

๒.๓ ผู้ร่วมโครงการวิจัย

ชื่อ-สกุล นางประภาศรี บุตรอินทร์ อายุ ๓๕ ปี

คุณวุฒิ ปริญญาตรี สาขาวิชา สาธารณสุขศาสตร์ สถาบัน มหาวิทยาลัยมหิดล

อาชีพ รับราชการ สังกัด สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี

หมายเลขโทรศัพท์ ๐ ๔๒๒๔ ๗๘๐๒ โทรสาร ๐ ๔๒๒๑ ๒๑๓๘

โทรศัพท์มือถือ ๐๘ ๕๕๗๖ ๕๕๑๐

สถานที่ติดต่อสะดวก เลขที่ ๗/๗ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี ถนนโพศรี

ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี รหัสไปรษณีย์ ๔๑๐๐๐

ข้อมูลการทำวิจัยในปัจจุบัน

- กำลังดำเนินการวิจัย เรื่อง การอนุรักษ์ศิลปะการแสดงหนังตะลุง และการนำสื่อหนังตะลุงพัฒนาเป็นหลักสูตรท้องถิ่นของชุมชนบ้านดงบากโนนสวรรค์ ตำบลหนองไผ่ อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี

๒.๕ ผู้ร่วมโครงการวิจัย

ชื่อ-สกุล นางวนิดา ทองคำ อายุ ๔๐ ปี

คุณวุฒิ ปริญญาตรี สาขาวิชา บริหารธุรกิจบัณฑิต

สถาบัน มหาวิทยาลัยรามคำแหง

อาชีพ รับราชการ สังกัด สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี

หมายเลขโทรศัพท์ ๐ ๔๒๒๔ ๗๘๐๒ โทรสาร ๐ ๔๒๒๑ ๒๑๓๘

โทรศัพท์มือถือ ๐๘ ๕๕๗๑ ๓๕๒๒

สถานที่ติดต่อสะดวก เลขที่ ๗/๗ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี ถนนโพศรี

ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี รหัสไปรษณีย์ ๔๑๐๐๐

ข้อมูลการทำวิจัยในปัจจุบัน

- กำลังดำเนินการวิจัย เรื่อง การอนุรักษ์ศิลปะการแสดงหนังตะลุง และการนำสื่อหนังตะลุงพัฒนาเป็นหลักสูตรท้องถิ่นของชุมชนบ้านดงบากโนนสวรรค์ ตำบลหนองไผ่ อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี

๒.๖ ผู้ร่วมโครงการวิจัย

ชื่อ-สกุล นางบุษกร ประวะโโข อายุ ๓๖ ปี

คุณวุฒิ ปริญญาโท สาขาวิชา วัฒนธรรมศาสตร์ เอก การบริหารทางวัฒนธรรม

สถาบัน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ประสบการณ์ในการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม จำนวน ๑ เรื่อง คือ

เรื่อง วัฒนธรรมองค์กรขององค์การบริหารส่วนตำบลจังหวัดอุดรธานี ในการส่งเสริม

วัฒนธรรมท้องถิ่น ปีที่ทำวิจัย พ.ศ. ๒๕๕๐

อาชีพ รับราชการ สังกัด สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี

หมายเลขโทรศัพท์ ๐ ๔๒๒๔ ๗๘๐๒ โทรสาร ๐ ๔๒๒๑ ๒๑๓๘

โทรศัพท์มือถือ ๐๘ ๓๓๔๔ ๒๔๒๕

สถานที่ติดต่อสะดวก ๗/๗ ถนนโพศรี ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมืองอุดรธานี

จังหวัดอุดรธานี รหัสไปรษณีย์ ๔๑๐๐๐

ข้อมูลการทำวิจัยในปัจจุบัน

- กำลังดำเนินการวิจัย เรื่อง การอนุรักษ์ศิลปปะการแสดงหนังตะลุง และการนำสื่อหนังตะลุงพัฒนาเป็นหลักสูตรท้องถิ่นของชุมชนบ้านดงบากโนนสวรรค์ ตำบลหนองไผ่ อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี